

De Belgische
economie
in 2001

Jaarverslag
van het Ministerie
van Economische
Zaken

Ministerie van Economische Zaken
De Meeûssquare, 23
B - 1000 BRUSSEL

tel. (02) 506 51 11
fax (02) 514 24 72

Voor de oproepen uit het buitenland:

tel. +32 2 506 51 11
fax +32 2 514 24 72

Verantwoordelijke uitgever: Hans D'HONDT
Nationaal Instituut voor de Statistiek
Leuvenseweg 44
1000 BRUSSEL

Wettelijk depot: D2002/2295/49

669-02

Inhoudstafel

Afkortingen en lexicon	5
Woord vooraf	7
1ste deel : Economisch verloop op korte termijn in 2001	11
I Algemeen: schokken en cycli	13
I.1 Conjunctuurcycli	13
I.1.1 Soorten schokken als oorsprong van economische schommelingen	14
I.1.2 Soorten schokken volgens de Europese Commissie	14
I.1.3 Oorzaken van de cycli en transmissiemechanismen van de schokken op de economie	16
I.2 Schokkenoverdrachts-mechanismen	18
I.2.1 Het handelsverkeer	18
I.2.2 De kapitaalstromen	19
II Economisch klimaat buiten België	27
II.1 De Verenigde Staten	27
II.2 De eurozone	35
III Economische ontwikkeling in België	43
III.1 Voornaamste categorieën van uitgaven	43
III.2 Respectievelijke bijdragen van de uitgaven tot de BBP-groei	45
III.3 Belangrijkste bedrijfstakken	47
III.4 Omzet op basis van de BTW-aangiften	48
III.5 Industriële productie	50
III.6 Investerings volgens BTW-aangiften	52
III.7 Buitenlandse handel	54
III.8 Consumptieprijzen	57
III.9 Arbeidsmarkt	59
Bibliografie	65

2de deel: Structurele aspecten van de Belgische economie	67
IV Structurele aspecten	69
IV.1 Bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking, indicator van de collectieve rijkdom	69
IV.2 Tewerkstellingsgraad	70
IV.3 Productiviteit	72
IV.4 Multifactoriële productiviteit	74
IV.5 Sectorale aspecten van de productiviteiten	75
IV.6 Globale competitiviteit: loonkosten en productiviteit	77
IV.7 Sectorale competitiviteit: loonkosten per eenheid	79
IV.8 Productiestructuur	81
IV.9 Uitvoer	85
IV.10 Structurele indicatoren van de Europese Unie	87
IV.10.1 Indicatoren van het algemeen economisch klimaat	88
IV.10.2 Tewerkstelling	89
IV.10.3 Innovatie en Onderzoek	91
IV.10.4 Economische hervorming	93
IV.10.5 Sociale samenhang	95
IV.10.6 Leefmilieu	97

Afkortingen en lexicon

AMECO:	Annual Macro Economic Data Base (DG ECFIN, EC)
BBP:	Bruto Binnenlands Product
BEA:	Bureau of Economic Analysis (Verenigde Staten)
BLS:	Bureau of Labour Statistics (Verenigde Staten)
Bv:	Binnenlandse vraag
Bvkv:	Bruto vaste kapitaal vorming
Cg:	Gezinsconsumptie
Fed:	Federal Reserve (Verenigde Staten)
FEDERAGON:	Federatie van partners voor werk (België)
HRW:	Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (België)
ICT:	Informatie- en communicatietechnologie
IMF:	Internationaal Monetair Fonds
jaarlijkse wijziging:	wijziging in procent van een periode met dezelfde periode een jaar eerder
INR:	Instituut voor de Nationale Rekeningen (België)
INSEE:	Institut National de la Statistique et des études économiques (Frankrijk)
NBB:	Nationale Bank van België
MEZ:	Ministerie van Economische Zaken (België)
NIS:	Nationaal Instituut voor de Statistiek (België)
OESO:	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
RVA:	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (België)
skig:	seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens
SNA:	System of National Accounts
trimestriële wijziging:	wijziging in procent van het trimester vergeleken met het voorgaandetrimester
U:	Uitvoer
UNCTAD:	Conferentie van de Verenigde Naties over Handel en Ontwikkeling

Waarschuwing

Sinds de vorige analyses die terug te vinden zijn in het jaarverslag, zijn onlangs nieuwe cijfers inzake de nationale boekhouding en de werkgelegenheid gepubliceerd. Uitgaande van een nieuwe methodologie en recente informatie, werd de bezoldigde tewerkstelling voor de periode 1995 – 2001 naar boven toe herzien. De werkgelegenheidsgraad voor België ziet er dan ook veel gunstiger uit als men van deze cijfers vertrekt. Deze nieuwe cijfers stellen echter de grote tendens ontwikkeld in dit rapport niet ter discussie.

Woord vooraf

Dit rapport over de Belgische economie in 2001 heeft een tweevoudig doel. Het verschijnt later dan vele andere rapporten en een aantal maanden na afloop van het referentiejaar. Het wil dan ook afstand nemen van de onmiddellijke actualiteit. Het opent met een uitvoerige inleiding waarin een interpretatie wordt geboden van de economische ontwikkelingen op korte termijn. De “schokken” en “cyclische” bewegingen van de economie (meer bepaald de conjunctuurcycli) en de overdrachtsmechanismen ervan komen hierbij aan bod. Het gaat hier niet om louter intellectuele nieuwsgierigheid. Om een adequaat beleid te kunnen voeren moet men weten welke evolutie er aan de gang is. De economische beleidslijn zal verschillend moeten zijn naargelang de economie onderhevig is aan een vraagschok of een aanbodschock, naargelang deze schok intern of extern is, symmetrisch of asymmetrisch.

Verder hebben wij met de publicatie van dit rapport nog een ander doel voor ogen: een breder publiek bereiken. Het zou mooi zijn als ons verslag ook in het onderwijs werd gebruikt. Een niet onaanzienlijk deel van onze lezers bestaat namelijk uit leerkrachten en leerlingen, voornamelijk uit het middelbaar onderwijs. Voor hen kunnen de in de inleiding opgenomen bepalingen bijzonder nuttig zijn.

Dat we voor dit rapport een zekere afstand hebben willen nemen, blijkt ook uit de tweedeling van de economische analyse: het ene deel gaat over de economische ontwikkeling op korte termijn; het andere wil een aantal inhoudelijke kenmerken, “structurele” dimensies van de Belgische economie identificeren. Ook dat gaat uit van de noodzaak een adequaat economisch beleid te voeren. Als we bijvoorbeeld vaststellen dat de werkgelegenheidsgraad bijzonder laag is in België, dat de productiviteitstoename ontoereikend is in sommige bedrijfstakken of dat onze uitvoer sterk toegespitst is op onze buurlanden, dan moet er een beleid ontwikkeld worden dat zulke ongewenste afwijkingen kan remediëren.

Het economisch jaar 2001 situeert zich in de flauwte van de economie die begon in het tweede kwartaal van 2000 en ten einde liep in het laatste kwartaal van 2001. In twee jaar tijd ging de groei van de productie van hoge positieve cijfers naar negatieve waarden. Dat geldt zowel voor de Amerikaanse economie, die in min of meerdere mate alle industriële economieën van de wereld in haar kielzog meesleept, als voor de economie van de Europese Unie en voor een klein economisch bestel als het onze.

Zo haalde het Belgische BBP in volume een piek tijdens het eerste kwartaal van 2000, met een stijging van 4,8% in vergelijking met de overeenstemmende periode van het vorige jaar, maar ging het er in het vierde kwartaal van 2001 met 0,7% op achteruit ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. In de Europese Unie piekte de conjunctuur een kwartaal later dan in België, namelijk in het tweede kwartaal van 2000, met een BBP-groei van 3,9% in vergelijking met dezelfde periode van het vorige jaar, terwijl het jaar werd afgesloten met een weliswaar geringe maar nog steeds positieve groei (+0,6%). Het Amerikaanse BBP liep een eerste spectaculaire vertraging op in het derde kwartaal van 2000, met een terugval van de groei van kwartaal tot kwartaal op jaarbasis tot 0,6%; nadien, van het eerste tot het derde kwartaal van 2001, werden de kwartaalschommelingen op jaarbasis van het Amerikaanse BBP negatief - de Amerikaanse economie kent een recessie. Vanaf het laatste kwartaal van 2000 evolueerde de invoer in de grootste economie van de wereld negatief.

Dat synchrone verloop van de conjunctuurbewegingen is een nieuw gegeven in vergelijking met het recente verleden. Alle geïndustrialiseerde economieën van de wereld stellen in min of meerdere mate een vertraging vast van hun handelsverkeer en dus ook van hun productieactiviteit. De hoofdredenen voor deze synchronisatie van de cycli liggen bij de steeds grotere integratie van de geïndustrialiseerde economieën, die zich uit in het

feit dat de internationale handel sneller groeit dan de wereldproductie en in de internationalisering van het kapitaal van de ondernemingen (toename van de rechtstreekse investeringsstromen uit het buitenland). Bij een dergelijke synchronisatie kunnen zich wel tijdsverschuivingen voordoen. Zo staat België bekend als voorloper van de cyclische bewegingen in de Europese Unie. Dat komt vooral door de sterke aanwezigheid in het Belgische industriële landschap van intermediaire producten die bij onze handelspartners als input dienen voor meer afgewerkte producten.

De dalende trend van de economieën startte met de forse stijging van de olieprijs in 1999 en 2000. Daardoor raakten de economische systemen ontwricht op een ogenblik dat hun productiecapaciteiten sterk werden aangesproken en werd een strakker monetair beleid gevoerd omdat men vreesde dat de inflatie weer de kop zou opsteken. Daar kwam nog bij dat op de beurs de “zeepbel” van de “technologische aandelen” uiteenspatte in het eerste kwartaal van 2000 en die van de “traditionele aandelen” in het derde kwartaal.

Het gaat hier dus hoofdzakelijk om aanbodschokken die van buiten uit komen en inwerken op de kosten van de ondernemingen, maar die uiteindelijk door hun invloed op het gedrag van de economische actoren, in het bijzonder ondernemingen en gezinnen, aanleiding geven tot vraagschokken: de investeringen van de ondernemingen gaan achteruit en de consumptie van de huishoudens duikt naar beneden.

Hoewel sommigen aan de “nieuwe economie” het vermogen toeschrijven om de cycli uit te vlakken, zijn de industriële economieën toch nog steeds onderhevig aan activiteitsschommelingen. Die lijken echter beperkter dan in het verleden dankzij het gebruik van nieuwe technologieën. De verhoopde sterkere “afvlakking” van die schommelingen onderstelt wellicht een versterking van de “grondvesten” waarop de economische bedrijvigheid berust.

Die grondvesten moeten dan ook kritisch worden benaderd om te zien of ze wel geschikt zijn voor de toekomst die vandaag wordt voorbereid. Om die reden gaat het tweede deel van dit rapport uit van een “structurele” aanpak.

Hierbij wordt eerst de aandacht gevestigd op de achteruitgang van de Belgische economie in termen van rijkdom geproduceerd per inwoner. Al bekleedt België nog steeds een behoorlijke plaats in dit verband, toch moeten er een aantal uitdagingen worden aangenomen. In 2001 werden in België 50.000 nieuwe banen gecreëerd, maar uit de statistieken blijkt dat er nog meer betrekkingen kunnen bijkomen voor nog meer mensen. Tevens moeten onze activiteiten beter worden afgestemd op sectoren met een grotere toegevoegde waarde, of de geografische afzetmogelijkheden van onze uitvoer meer worden gediversifieerd. Hoewel de productiviteit van onze arbeidskrachten in het algemeen tot de hoogste en de meest progressieve behoort, blijft die bron van rijkdom ongelijk verdeeld over de productieactiviteiten. Ondanks de vooruitgang van de jongste jaren blijft dat “pluspunt” bij de eenvoudige aanwending van de “productiefactoren” - dat duidelijk naar voren komt bij een boekhoudkundige benadering van de groei en door economen “totale of globale factorproductiviteit” of ook “multifactoriële productiviteit” wordt genoemd - uiteindelijk lager in België dan in de meest dynamische landen van de Europese Unie. Over deze indicator zal nog veel inkt vloeien en moet nog nieuw studiewerk worden verricht.

In de dagdagelijkse praktijk stoelt de Europese Unie op een vergelijking van wat er in de diverse lidstaten wordt gepresteerd om zodoende inspiratie te vinden in de “goede praktijken” die er worden aangewend. De uitwerking van vergelijkbare statistische performantie-indicatoren van de prioritaire gebieden van het economisch beleid van de Unie is een essentiële doelstelling die van jaar tot jaar meer gestalte krijgt.

De laatste afdeling van het structureel gedeelte van dit verslag bevat een aantal van die Europese structurele indicatoren die worden gebruikt in de EU-lidstaten. Uit de grafieken blijkt dat België zich in de Europese middenmoot bevindt, met evenwel twee uitzonderingen waarop nogmaals de nadruk moet worden gelegd : het hoge peil van het BBP per inwoner en de lage werkgelegenheidsgraad aan beide uiteinden van de leeftijdsschaal, meer bepaald bij de oudere werknemers. Uit de nieuwe indicatoren die werden ingevoerd naar aanleiding van het Belgisch Voorzitterschap van de Europese

Unie, onder meer over de kwaliteit van het werk, blijkt dan wel dat ons land prat mag gaan op het geringe loonverschil tussen vrouwen en mannen.

Dit rapport toont aan dat België een centrale positie inneemt voor heel wat economische indicatoren, zo-

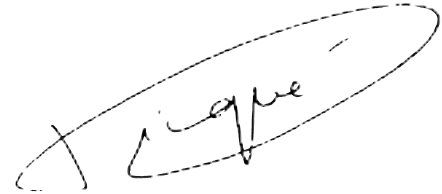
wel op korte als op lange termijn. Dat moet ons aanzetten om niet bij de pakken te blijven zitten. De economie is een veranderlijk gebeuren, waar niets definitief verworven is. Ze vormt tevens een actiedomein voor de verbetering van de huidige en vooral toekomstige welstand van een gemeenschap van burgers.

Lambert Verjus

Voorzitter van het Directiecomité
van de FOD Economie, K.M.O.,
Middenstand en Energie.

Charles Picqué

Minister van Economie
en Wetenschappelijk Onderzoek,
belast met het Grootstedenbeleid.

1ste deel

Economisch verloop op korte termijn in 2001

I Algemeen: schokken en cycli

De vertraging die de wereldeconomie sedert verscheidene maanden kenmerkt, heeft al veel inkt doen vloeien door de specifieke aard ervan. Die vertraging is namelijk te wijten aan de samenloop van de conjunctuurfases in alle grote wereldgebieden m.a.w. aan een gelijktijdige groei-vertraging.

Toen de Amerikaanse economie vertraagde, dacht men dat de Europese economie hiervan gevrijwaard zou blijven en zelfs de rol van stuwende kracht op zich zou nemen, een rol die de Amerikaanse economie jaren heeft vervuld. In werkelijkheid bleek Europa echter als economische zone kwetsbaar voor externe schokken.

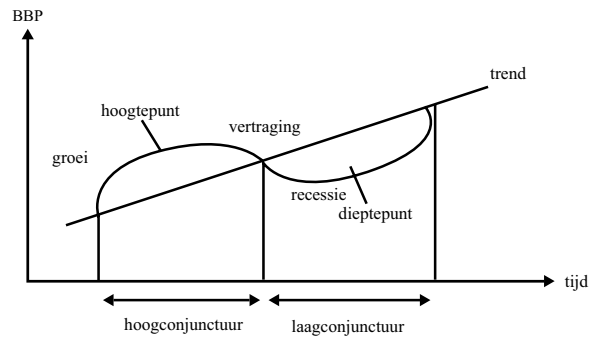
In wat volgt, wordt eerst uitleg gegeven over de natuur van cycli en schokken; vervolgens wordt nagegaan op welke wijze deze worden overgedragen door dieper in te gaan op de effecten van de Amerikaanse schok op de Europese economie.

I.1 Conjunctuurecycli

Deze cycli werden het eerst beschreven halverwege de 19de eeuw door een Frans geneesheer en econoom (Clément Juglar) die de regelmaat belichtte waarmee bepaalde perioden van economische groei en recessie mekaar opvolgen.

Een cyclus kan worden omschreven als een periode van hoog- en laagconjunctuur. Vele auteurs trachten economische crises te verklaren als elementen van korte of lange cycli van economische bedrijvigheid, die periodiek terugkeren en worden gekenmerkt door fasen van groei en achteruitgang.

De economen Burns en Mitchell omschreven in 1946 de cyclus als een groep van schommelingen in de economische bedrijvigheid die bestaat uit een fase van gelijktijdige groei in vele activiteitssectoren, gevolgd door een gelijkaardige recessiefase en daarna een heropleving die uitmondt in de groeifase van de

folgende cyclus. De «trend» wordt omschreven als de centrale tendens van een economische variabele op lange termijn (bij voorbeeld het BBP).

Er bestaan verschillende soorten cycli:

- Lange cycli

Deze werden beschreven door Nicolai Kondratieff (hoewel ze later werden verklaard door Schumpeter en Ackerman) en vertonen de volgende kenmerken:

- ze zijn niet specifiek voor een bepaald land;
- ze hebben betrekking op alle activiteitssectoren;
- prijzen zijn de voornaamste indicator van een ommekeer in de conjunctuur.

Een cyclus duurt over het algemeen 50 tot 60 jaar en omvat drie fasen: een groeifase (+/- 20 jaar), een primaire recessiefase (+/- 10 jaar) en een depressiefase.

- Middellange cycli of bedrijfscycli

Deze cycli werden belicht door Juglar C. en zijn gekoppeld aan de industriële groei. Zij werken in op de hele economie van een land en worden overgedragen naar andere landen via economische betrekkingen.

De duur van een bedrijfscyclus varieert van 7 tot 10 jaar en bestaat uit vier fasen: een groeifase (verhoging van de productie en de prijzen, en ontwik-

keling van het krediet), een crisisfase gevolgd door een depressiefase (deflatie en daling van de productie) en tot slot een heropleving.

- Korte cycli

De duur van deze cycli die bestudeerd werden door Kitchin, Burns en Mitchell, schommelt van 42 maanden (3,5 jaar), volgens Kitchin, tot 4 jaar, volgens Burns en Mitchell; ze worden verklaard door een wijziging in de voorraden. Tijdens een periode van economische groei leggen bedrijven immers voorraden aan die de groei overigens doen aanhouden, terwijl ze in tijden van economische vertraging geneigd zijn hun voorraden van de hand te doen, waardoor de vertraging vergroot. Deze korte cycli voegen zich bij de Juglar-cycli.

De drie soorten cycli kunnen onderling samenlopen. Zo behelst volgens Schumpeter een Kondratieff-cyclus zes Juglar-cycli, die elk drie Kitchin-cycli omvatten.

I.1.1 Soorten schokken als oorsprong van economische schommelingen

- Aanbodschokken

Zij hebben een snelle en rechtstreekse weerslag op de productieomstandigheden en bijgevolg ook op de prijzen; vandaar dat ze tevens **prijsschokken** worden genoemd. Voorbeelden hiervan zijn de afspraak om de aardolieproductie te beperken, natuurrampen, de ontdekking van nieuwe vindplaatsen van grondstoffen, de technische vooruitgang... Deze schokken worden als negatief beschouwd als ze leiden tot een prijsverhoging van de productiefactoren en omgekeerd.

- Beleidsschokken

Zij zijn het gevolg van specifieke maatregelen genomen door de «economische autoriteiten»: een bijzonder fiscaal beleid, maatregelen tot beperking of verhoging van de overheidsinvesteringen, het monetaire beleid, enz.

- Vraagschokken

Zij vloeien hoofdzakelijk voort uit een gedragswijziging (wijziging in de consumptie of de investeringen) van de economische actoren (bedrijven of particulieren) ingevolge een foutieve uitgangshypothese (hetgeen hun vertrouwen aantast). Deze veranderingen beïnvloeden de uitvoer van een land.

Bijkomende informatie is noodzakelijk om een schok te herkennen en passende maatregelen te kunnen treffen.

I.1.2 Soorten schokken volgens de Europese Commissie¹

- Schokken kunnen worden opgetekend op basis van de duur en de impact ervan

Een wijziging in het monetaire en/of budgettaire beleid kan als oplossing worden aangereikt voor tijdelijke schokken, terwijl aanhoudende schokken enkel kunnen worden opgevangen door een daling van de inkomens en de vergelijkbare reële prijzen, door verschuivingen in de arbeidskracht of een verregaande herstructurering. Er moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt, zo niet zou een geschikte oplossing voor een tijdelijke schok worden aangewend voor een aanhoudende schok, waardoor de toestand nog zou verergeren.

Het is niet altijd gemakkelijk om een onderscheid te maken, want in het algemeen blijken schokken gekenmerkt te zijn door zowel tijdelijke als aanhoudende elementen, waardoor een «beleidsbijsturing» op korte termijn en structurele hervormingen op langere termijn nodig zijn.

- Een onderscheid kan worden gemaakt op basis van de omvang van de door een schok getroffen economische ruimte: geopolitiek of sectoraal

Al is de getroffen sector van kapitaal belang voor een land, de sectorale schok kan worden gelijkgesteld met een regionale schok. Aangezien het mo-

---

1 Het economisch beleid en de EMU, 1997.

netaire beleid of de wisselkoers de hele economie beïnvloedt, zou het echter niet aangewezen zijn een schok louter sectoraal aan te pakken.

- Reële schokken beïnvloeden de werkelijke vraag, terwijl monetaire schokken hun oorsprong vinden in de financiële en monetaire sfeer

Volgens de Commissie is de wisselkoers slechts een adequaat middel als het effect heeft op de totale, geaggregeerde vraag, terwijl de eenheidsmunt (vaste wisselkoers), oplossing die de belemmeringen voor monetaire stromen tussen landen beperkt, het gepaste antwoord is op louter financiële schokken.

- Exogene schokken en schokken veroorzaakt door het beleid

Het onderscheid tussen interne schokken (die het gevolg zijn van het binnenlandse beleid) en externe schokken (schokken waarover de overheid geen rechtstreekse controle heeft) is primordiaal, maar niet altijd duidelijk.

Naast dit onderscheid kunnen schokken worden gekenschetst als symmetrisch of asymmetrisch naargelang ze op gelijke of verschillende wijze lan-

den, sectoren, enz. beïnvloeden. Schokken die specifiek zijn voor een land, zijn immers per definitie asymmetrisch (vb. de hereniging van Duitsland, grote natuurrampen, enz.).

Niettemin kunnen sommige gemeenschappelijke schokken een asymmetrisch of een symmetrisch effect hebben naargelang van het specifieke karakter van de betrokken economieën.

Een van de eenvoudigste manieren om het asymmetrische effect van een schok te meten, zijn de wisselkoerswijzigingen. Deze benadering brengt echter twee problemen mee:

- een wijziging in wisselkoersen kan vele oorzaken hebben; soms is het moeilijk het effect van een specifiek feit te achterhalen;
- deze maatregel kan slechts worden getroffen voor verschillende monetaire zones, wat niet meer het geval is voor de EMU.

Dit alles wijst op de complexiteit en de verscheidenheid van de schokken en op het potentiële risico van onderschatting van de impact van een schok op de economie. Als het vaststellen van een schok op zich al geen sinecure is, is het inschatten van de impact en van de manier waarop een schok wordt overgedragen dit allerminst.

Optimale monetaire zone (Mundell)

Robert Mundell publiceerde in 1961 een studie over de theorie van de optimale monetaire zones. Daarin onderzoekt hij de verschillende mogelijke bijsturingsmechanismen voor exogene schokken die specifiek zijn voor een land of regio's. Hij illustreert zijn analyse aan de hand van het voorbeeld van de Verenigde Staten en Canada. Een wijziging in de wisselkoers van de Amerikaanse dollar t.o.v. de Canadese dollar is niet de aangewezen reactie daar de voornaamste asymmetrie niet ligt in de noord-zuidverhouding tussen deze landen, maar veeleer in de tegenstelling tussen het oosten en het westen.

Het centrale element is het verlies van het instrument van de wisselkoers bij het macro-economische aanpassingsproces in geval van een schok. Men kan over dit onderwerp uitweiden, des te meer daar met de komst van de euro hierover heel wat gepubliceerd is. Onthouden we de besluiten van Mundell:

1. als de impact van de schokken op welbepaalde gebieden symmetrisch is, biedt een vaste wisselkoers (of een MU) de ideale oplossing;
2. als de weerslag van de schokken asymmetrisch is, is een verhoogde mobiliteit van de werknemers en/of een grotere flexibiliteit van de lonen vereist.

I.1.3 Oorzaken van de cycli en transmissiemechanismen van de schokken op de economie

- De Keynesiaanse denkstroming

Volgens de **keynesiaanse benadering** doen **vraagschokken** conjunctuurcycli ontstaan, meer bepaald wijzigingen in de investeringen als gevolg van een verandering in de prognoses over de vraag en in de bedrijfswinsten. Voor de aanhangers van Keynes hebben wijzigingen in de vraag immers een belangrijke impact op de productie en de tewerkstelling (doordat de prijzen en de lonen onveranderd blijven).

Mechanismen waarbij vraagschokken op de economie worden overgedragen

De cyclus van de voorraden

Een verhoging van de vraag veroorzaakt een productieverhoging, maar dit gebeurt met een zekere vertraging. Bijgevolg zullen de voorraden eerst afnemen en daarna zal de productie stijgen, niet alleen om tegemoet te komen aan de vraag, maar ook om deze voorraden opnieuw op te bouwen. In geval van onverwachte daling van de vraag doet zich het omgekeerde effect voor. Dit wil zeggen dat, terwijl de productie wordt aangepast, de voorraden stijgen, waarna de vraag meer dan evenredig afneemt dan de daling van de initiële vraag.

Het multiplier-/versnellingseffect

Het multiplicatoreffect houdt in dat de impact van de oorspronkelijke vraagschok wordt vergroot door het effect van de verschillende door de schok getroffen componenten die in fine een verhoudingsgewijs grotere wijziging van de vraag veroorzaken. De toename van de vraag uit zich in een verhoging van de productie, de tewerkstelling, het inkomen en het verbruik, waardoor de productie en de tewerkstelling opnieuw worden aangewakkerd.

Het versnellingseffect houdt in dat de investeringen sterker reageren op een wijziging in de productie dan op het niveau ervan, zodat een vraag-

schok (die een productiewijziging teweegbrengt) de investeringen de hoogte doet ingaan.

De keynesianen baseren hun benadering in het algemeen vooral op de vraagzijde. Zij houden geen rekening met de aanbodzijde, want zij menen dat aan elke vraag kan worden tegemoetgekomen. De aanhangers van Keynes schenken tevens weinig aandacht aan het monetaire beleid.

- De monetaristische denkstroming

Voor **monetaristen** speelt het monetaire beleid een primordiale rol bij de schommelingen rond de trendmatige groei op lange termijn. Volgens Friedman worden de meeste conjunctuurcycli voorafgegaan door wijzigingen in de geldvoorraad. Zo veroorzaakt een stijging van de geldvoorraad een daling van de rentevoeten en een prijsstijging, waardoor de productie en de investeringen worden aangezwengeld. Een te snelle toename van de geldvoorraad leidt tot een hoogconjunctuur en omgekeerd. Vanuit dit oogpunt is de beste manier om de conjunctuur op peil te houden, de geldvoorraad te handhaven binnen een vooraf bepaalde groeinorm.

Deze benadering moet genuanceerd worden. In het algemeen wordt geld aangewend als antwoord op andere schokken. Tijdens de Duitse hereniging stak de inflatie weer de kop op door een verhoogde vraag ingevolge belangrijke overheidsinvesteringen, de uitwisseling van de DDR-mark tegen de West-Duitse mark. Een strak monetair beleid nodig was om de inflatie te beteugelen, wat overigens geleid heeft tot een recessie in 1992-1993.

- De Neoklassieke denkstroming

De **neoklassieke** stroming verschilt voornamelijk op twee punten van de Keynesiaanse stroming:

- door flexibele en gemakkelijk aanpasbare prijzen en lonen is de economie meestal in evenwicht;
- volgens dit economische denken zijn aanbodschokken de belangrijkste oorzaak van conjunctuurbewegingen.

- De verschillende denkstromingen naargelang van het soort aanbodschock

Naargelang van het soort **aanbodschock** zijn er verschillende denkstromingen te onderscheiden:

- De rationele economische actoren passen hun prijzen en lonen aan op basis van de verwachte wijziging in de geldvoorraad, zodat de relatieve prijzen onveranderd blijven en het marktevenwicht niet verstoren. Indien **de geldvoorraad zich onverwacht wijzigt** (met name wegens onvolledige informatie), kunnen monetaire schokken conjunctuurbewegingen ontketen.
- Een andere benadering is **de theorie van de reële conjunctuurcyclus**. Hierbij gaat het om technologische schokken die de werkelijke sfeer beïnvloeden. De technologische ontwikkeling verhoogt immers de arbeidsproductiviteit (evenals de reële lonen) en de kapitaalproductiviteit, zodat de economische actoren het arbeidsaanbod verhogen (door hogere lonen) en de ondernemingen hun investeringen (door een toename van de kapitaalproductiviteit). Dit maakt een gestage groei mogelijk en de gemaakte winsten worden op hun beurt aangewend voor onderzoek, enzovoort. Deze theorie verklaart waarom tijdelijke schokken in staat zijn een hogere productie dan de trendmatige economische groei te handhaven. Zij geeft aanleiding tot bepaalde soms betwiste concepten, zoals het aanhoudende effect van schokken op de economie en de opvatting van een steeds in evenwicht zijnde economie. Deze theorie legt recessies uit als negatieve technologische schokken zoals veranderingen in de energiereglementering, waardoor de bestaande technologieën achterhaald raken, wat neerkomt op een technologische achteruitgang en niet altijd realistisch is.

- De neo-Keynesiaanse denkstroming

De **neo-Keynesiaanse** benadering, die volgt op de neoklassieke stroming, erkent net als de keynesianen dat de markten niet altijd in evenwicht zijn. De starheid van de prijzen en de lonen (nominale en reële), onvolledige informatie en een onvolkomen mededinging liggen hieraan ten grondslag. Het verschil met de traditionele

Keynesianen ligt in de verklaring van deze starheid die volgens de neo-Keynesianen te wijten is aan het gedrag zelf van de rationele economische actoren. Volgens deze theorie brengen monetaire schokken en vraagschokken conjunctuurcycli te weeg.

De starheid van de lonen, of anders gezegd, het feit dat de reële lonen zich niet kunnen aanpassen aan de veranderingen van de goederen- en dienstemarkten, waardoor ze soms hoger liggen dan het evenwichtsloon (hetgeen tijdelijke werkloosheid veroorzaakt), kan op verschillende manieren worden verklaard:

- langetermijncontracten maken slechts een langzame wijziging in de nominale lonen mogelijk;
- stilzwijgende contracten die de werknemer een bepaalde zekerheid bieden, houden in dat de onderneming de schokken die de economie treffen, niet afwentelt op de lonen;
- de loonindexering;
- de vakbonden die enkel rekening zouden houden met het belang van de werknemer, maken de door de werklozen veroorzaakte prijsmededinging in zekere zin onmogelijk.

Een andere verklaring voor de starheid van de lonen ligt in de theorie van de efficiëntielonen. De ondernemingen zijn bereid een hoger loon te betalen dan het evenwichtsloon, als het betaalde loon overeenstemt met een hogere productiviteit.

Vanuit neo-Keynesiaans oogpunt wordt de starheid van de goederenprijzen uitgelegd door het «menu cost» begrip. Dit wil zeggen dat, als het voor sommige ondernemingen gemakkelijker is de hoeveelheid te wijzigen dan de prijs aan te passen, dit onbeduidend kan lijken voor een onderneming maar sterke macro-economische schommelingen kan te weegbrengen als een groot aantal ondernemingen deze methode toepast. Een andere reden om de prijzen niet aan te passen, is de onzekerheid over de reactie van de concurrenten, de bestaande banden met de klanten, het bestaande contracttype. Ook onvolledige informatie kan leiden tot een prijs die afwijkt van de evenwichtsprijs.

- Gemengde economische denkstromingen

Soms is het moeilijk bepaalde cyclustheorieën onder te brengen in een specifieke economische stroming. Dit geldt ook voor **de theorie van de financiële conjunctuurcycli**. Deze door Stiglitz ontwikkelde theorie koppelt ondernemingen aan banken die risico's en onvolledige informatie over hun klanten schuwen om de conjunctuur te verklaren door het belang van vraag en aanbod van krediet. De financiële structuur van een onderneming oefent via haar investerings- en voorraadbeleid een belangrijke invloed uit op het verloop van de reële economie. Een positieve vraagschok die zich uit in een prijs- en productieverhoging, verbetert de rendabiliteit van de onderneming en de vooruitzichten inzake toekomstig rendement en vermindert daardoor het risico van faillissement van de onderneming. Bijgevolg stijgt de waarde van de onderneming en zijn banken beter in staat haar geld te lenen. De ondernemingen gaan sneller leningen aan om hun investeringen en de stijging van hun voorraden te financieren. Het omgekeerde doet zich voor bij negatieve schokken. Hoe groter de afkeer van risico's en hoe onvollediger de informatie, hoe meer de banken geneigd zijn krediet in te krimpen, of de onderneming nu gezond is of niet. Zowel recessies als een stringenter monetair beleid kunnen de toekenning van krediet aan ondernemingen tegenhouden.

De **theorie van de niet-lineaire conjunctuurcyclus** steunt op chaosmodellen. Een van de voornaamste kenmerken van het chaosmodel is de niet-lineaire interactie van variabelen, hetgeen leidt tot zichzelf in stand houdende cycli zonder vaste periodiciteit. De vaststelling van initiële parameters is essentieel om de cyclus te kunnen bepalen.

Conjunctuurcycli waren en blijven voer voor verschillende economische stromingen. Na dit korte overzicht van de bestaande theorieën volgt een omschrijving van de mechanismen waarbij schokken op de economie worden overgedragen.

I.2 Schokkenoverdrachtsmechanismen

Mechanismen waarbij schokken worden overgedragen, worden vaak geassocieerd met het handelsverkeer. Het is immers het meest bekende overdrachtskanaal. Niettemin mogen andere kana-

len niet uit het oog worden verloren, zoals rechtstreekse buitenlandse investeringen, aandelen, portefeuillebeleggingen, leningen onder ondernemingen, inkomsten uit investeringen en vertrouwensindicatoren.

Hierna trachten we de verschillende mechanismen in het licht te stellen die de weerslag van de vertraging van de Amerikaanse economie op de Europese economie verklaren.

I.2.1 Het handelsverkeer

De daling van de Amerikaanse invoer treft de Europese uitvoer zowel rechtstreeks als onrechtstreeks. Onze uitvoer naar derde landen wordt immers eveneens getroffen door het teruglopen van het handelsverkeer tussen die landen en de Verenigde Staten. Dit «echo»-effect uit zich in een afname van de door de ondernemers verwachte vraag, een daling van de investeringen en een grotere voorraadvermindering. Hoewel macro-economische modellen rekening houden met deze verbanden, is dit niet het geval voor handelsschokken die inwerken op een specifiek soort goederen of diensten. Het econometrische model Interlink van de OESO bijvoorbeeld is perfect geschikt als multinationale model en stelt dat elke vermindering met een procentpunt van het Amerikaanse BBP zich uit in een daling met 0,3 à 0,4 procentpunt van de Europese economische bedrijvigheid. Dit modeltype is echter minder relevant om een schok te begrijpen die een bepaald soort goederen, zoals informatica, of een bepaald soort diensten, zoals het transportwezen, treft. Zo ook wordt bij dit model niet voldoende rekening gehouden met kapitaalstromen uit investeringen.

Zoals blijkt uit tabel 1, vertegenwoordigt het aandeel van de Europese uitvoer (EU-15) naar landen buiten de EU in 2000 37,7% van de totale uitvoer. Voor de BLEU (België en Luxemburg) bedraagt dit percentage 24,6% en varieert het van 21,1 tot 43,5% voor hun belangrijkste handelspartners. Duitsland lijkt het meest blootgesteld aan buitenlandse risico's, aangezien 43,5% van zijn uitvoer bestemd is voor landen van buiten de EU-15. De uitvoer naar de Verenigde Staten vertegenwoordigt 9,3% van de totale uitvoer van de 15 EU-landen, 5,7% voor de BLEU-uitvoer en 4,3 tot 10,3% voor hun partners. Ook hier valt Duitsland op doordat 1 op de 10 keer naar de VS wordt uitgevoerd.

Tabel 1. Buitenlandse handel (van goederen) vanuit de EU**(in miljard EUR)**

Bestemming	Oorsprong				
	EU-15	BLEU	Frankrijk	Duitsland	Nederland
VS	232,0	11,9	30,5	61,2	10,9
EU-15	1.554,6	156,2	216,2	337,4	198,6
Buiten EU-15	939,1	51,1	135,6	259,4	53,1
Totaal	2.493,7	207,3	351,8	596,8	251,7
BBP	8.524,1	248,3	1.404,8	2.025,5	401,1
Aandeel van uitvoer bestemd voor buiten EU-15 in totale uitvoer	37,7%	24,6%	38,6%	43,5%	21,1%
Aandeel van uitvoer naar VS in uitvoer bestemd voor buiten EU-15	24,7%	23,2%	22,5%	23,6%	20,5%
Aandeel uitvoer naar VS in totale uitvoer	9,3%	5,7%	8,7%	10,3%	4,3%
Aandeel uitvoer bestemd voor buiten EU-15 in BBP	11,0%	20,6%	9,7%	12,8%	13,2%
Aandeel uitvoer naar VS in BBP	2,7%	4,8%	2,2%	3,0%	2,7%

Bron: Eurostat - External and intra-European Union trade - 11/2001, European Economy- Supplement A - N°10/11 October-November 2001 en MEZ-berekeningen.

Indien men de uitvoer in percentage van het BBP omzet, blijkt dat het Europa van de vijftien een vrij gesloten blok vormt. In 2000 beliep de uitvoer buiten de EU-15 immers slechts 11% van het BBP en de uitvoer naar de VS 2,7%. Natuurlijk is dit niet het geval voor alle landen. Zo lijkt de BLEU kwetsbaarder dan het Europa van de 15: haar uitvoer naar landen buiten de EU-15 bedraagt 20,6% van het BBP en deze naar de VS 4,8%. Hetzelfde geldt voor Duitsland en Nederland waar het aandeel in het BBP van de uitvoer naar landen buiten de EU-15 respectievelijk 12,8 % en 13,2% bedraagt en dat van de uitvoer naar de VS 3% en 2,7%. De daling van de uitvoer naar de Verenigde Staten weegt dus dubbel zo zwaar op de Belgische economie doordat

deze inkrimping tevens de economie van onze belangrijkste handelspartners treft.

Maar de buitenlandse handel is niet het enige overdrachtskanaal voor economische schokken.

1.2.2 De kapitaalstromen

Zoals we hierboven gezien hebben, worden niet alle landen op gelijke wijze door de vertraging van de Amerikaanse economische bedrijvigheid getroffen. Zij kunnen verschillend reageren op de mechanismen die schokken overbrengen. Hoewel België meer getroffen lijkt door een daling van de uitvoer naar de

Verenigde Staten dan Nederland en Duitsland door zijn hoger uitvoerpercentage naar de Verenigde Staten en het eerder aangehaalde «echo-effect», is dit niet het geval voor de rechtstreekse buitenlandse investeringen. Vandaar dat rekening moet

worden gehouden met kapitaalstromen bij de analyse van de overbrenging van schokken, temeer daar ze in het algemeen onvoldoende in acht worden genomen in de economische basismodellen.

Zo kan de verslechtering van de Amerikaanse conjunctuur op verschillende manieren een invloed uitoefenen op de inkomsten- en kapitaalstromen, gezien de steeds toenemende globalisering: niet alleen via Europese dochterondernemingen van Amerikaanse bedrijven, maar ook door de vele overnames van Amerikaanse bedrijven door Europese ondernemingen of fusies met Amerikaanse partners van de laatste jaren.

Indien de kapitaalstromen van de Verenigde Staten naar de Europese dochtermaatschappijen of bestemd voor Europese portefeuillebeleggingen afnemen, zou dit niet zonder gevolgen blijven voor de reële economie, niet alleen via het rijkdomeffect, maar ook doordat ondernemingen moeilijker toe-

gang krijgen tot kapitaal, wat hun investeringsgedrag beïnvloedt.

- Aandeel van de rechtstreekse buitenlandse stromen

Uit het «UNCTAD-rapport over de investeringen in de wereld in 2001» de rechtstreekse buitenlandse investeringen, hierna afgekort tot RBI's, bleven stijgen in 2000 (een stijging van +18% in waarde ten opzichte van 1999). Zo namen zij toe met 21% tussen 1991 en 1995 en met 41% tussen 1996 en 1999.

Volgens dit rapport hebben meer dan 60.000 multinationals met minimum 800.000 buitenlandse dochterondernemingen deze belangrijke investeringsstromen gerealiseerd. Deze RBI's zijn hoofdzakelijk bestemd voor ontwikkelde landen en fusies-overnames zijn de grootste stuwende kracht ervan.

In de categorie van de ontwikkelde landen vertegenwoordigden de Verenigde Staten en de Europese Unie in 2000 71% van de kapitaalimport en 79% van de kapitaalexport tegen respectievelijk 52% en 71% 5 jaar eerder. Zoals blijkt uit de tabel 2, blijft niet alleen de Europese Unie een bevoorrechte bestemming van RBI's (49%), maar vertegenwoordigen de Vere-

Tabel 2. Regionale verspreiding van de kapitaalimport en -export

(in miljard dollar)

	Import van RBI's (a)			Export van RBI's (a)		
	1989-1994*	1995	2000	1989-1994*	1995	2000
Europese Unie	76,6	113,5	617	105,2	159	772,9
VS	42,5	58,8	281,1	49	92,1	139,3
Wereld	200,1	331,1	1270,8	228,3	355,3	1149,9
Europese Unie	38,3%	34,3%	48,6%	46,1%	44,8%	67,2%
VS	21,2%	17,8%	22,1%	21,5%	25,9%	12,1%
Totaal	59,5%	52,0%	70,7%	67,5%	70,7%	79,3%

* (jaargemiddelde)

(a) Rechtstreekse buitenlandse investeringen

Bron: UNCTAD, World Investment Report 2001.

nigde Staten eveneens 22% van de kapitaalvoer. Terwijl de kapitaalvoer van de Europese Unie bleef stijgen, namen de buitenlandse investeringen van de Verenigde Staten af.

Uit deze studie blijkt dat 90% van de eerste 100 multinationals (niet-financiële en gerangschikt op basis van hun buitenlandse activa) hun zetel of in de VS of in de Europese Unie of in Japan hebben. Meer dan de helft ervan heeft betrekking op de sector van elektronische en elektrische onderdelen (materieel), de automobielsector en de olie-sector (prospectie en distributie).

- Tendensen uit het verleden

Om de eventuele weerslag van de huidige crisis in te schatten, zullen de tijdens de vorige Amerikaanse recessies vastgestelde tendensen worden belicht. Ook al wordt in deze analyse geen rekening gehouden met de specifieke kenmerken van elke crisis uit het verleden, toch is de vergelijking daarom niet minder interessant.

Aangezien de meeste stromen die de Europese Unie bereiken uit de Verenigde Staten komen, is het evident dat de weerslag van de vertraagde Noord-Amerikaanse economische bedrijvigheid op de RBI's ernstige gevolgen zal hebben voor de Europese Unie. Dit gebeurt echter niet van vandaag op

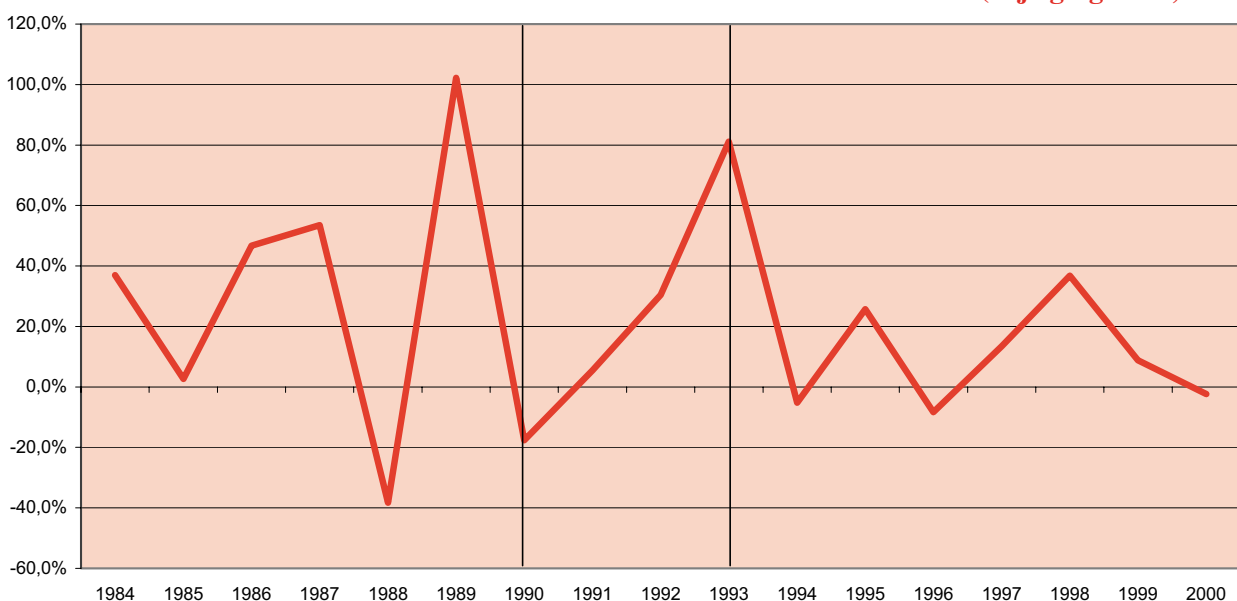
morgen, want de RBI-stromen uit de VS naar de Europese Unie namen nog met 22% toe tijdens het eerste halfjaar van 2001 ten opzichte van het overeenkomstige halfjaar van 2000 (in waarde), d.i. sterker dan alle kapitaalvoerstromen van de Verenigde Staten samen (+8%).

Het verband tussen de afname van de stroom en de bestemming van de groei van de betrokken landen is echter niet altijd duidelijk. Het herbeleggen en diversifiëren van portefeuilles worden beschouwd als RBI's, maar hebben geen impact op de reële economie. Evenmin beïnvloeden fusies en overnames in het buitenland, die de kapitaalstructuur van een onderneming wijzigen, de economische bedrijvigheid significant. Uit de analyse van de voorbije ontwikkelingen kan in dit verband geen enkele relevante les worden getrokken. Hoewel de RBI's daalden tijdens de economische vertraging (recessie) van 1990-1991 en 1993, kan een gelijkaardig verloop worden waargenomen buiten de kritieke periodes (1985-1988-1994-1996).

Aangezien de globale analyse van de RBI's gebrekkige informatie oplevert, zou een meer gedetailleerde aanpak een pragmatischer resultaat moeten geven. Zo zou een analyse kunnen worden gemaakt van het verloop van de RBI-stromen in verband met leningen binnen ondernemingen, kapitaaltransacties, geherinvesteerde winsten en portefeuillebeleggingen.

Grafiek 1. Verloop van de Amerikaanse investeringen in het buitenland

(wijziging in %, t/t-1)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

- Rechtstreekse buitenlandse investeringen van de Verenigde Staten

Leningen binnen ondernemingen

Het lijkt logisch te veronderstellen dat, wanneer de Amerikaanse economie vertraagt, de leningenstromen binnen ondernemingen, zijnde de schulden tussen Amerikaanse moederbedrijven en hun dochterondernemingen (Europese en andere) evenals de schulden tussen Amerikaanse dochterondernemingen en hun buitenlandse moedermaatschappijen, verminderen.

De grafiek 2 toont aan dat dit met name het geval was tijdens de Amerikaanse recessie van 1991. Een vermindering van de stromen kan negatieve gevolgen hebben:

- het in gevaar brengen van de financiële toestand van de buitenlandse moederbedrijven door een afname van de terugbetalingen vanwege de Amerikaanse dochtermaatschappijen;
- een daling van de investeringen in het buitenland, met name in Europa, doordat de buitenlandse dochtermaatschappijen minder worden gefinancierd door de Amerikaanse moeder-

bedrijven. Dit effect kan echter worden afgezwakt door lokale financiering.

Kapitaaltransacties

Men is geneigd te denken dat de vertraging van de Amerikaanse economie de kapitaaltransacties doet afnemen. Maar zoals blijkt uit de grafiek 3, worden kapitaalstromen niet alleen beïnvloed door de conjunctuur. Tijdens de recessie van 1991 namen deze immers toe en na een kleine afname een jaar nadien stegen ze opnieuw en nog sterker.

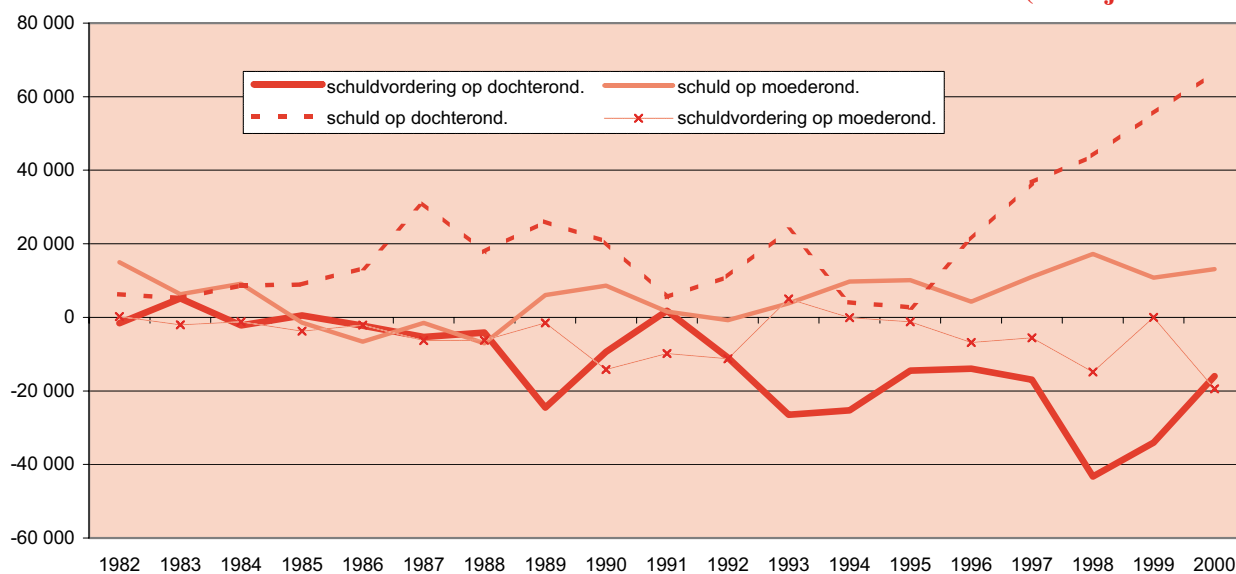
Geherinvesteerde winsten

Op het eerste gezicht zou men kunnen denken dat bij een vertraging van de Amerikaanse economie de Amerikaanse bedrijven de winsten van hun buitenlandse dochterondernemingen terug kunnen voeren naar eigen land om daar het hoofd te bieden aan de moeilijkheden en deze winsten dus niet herinvesteren.

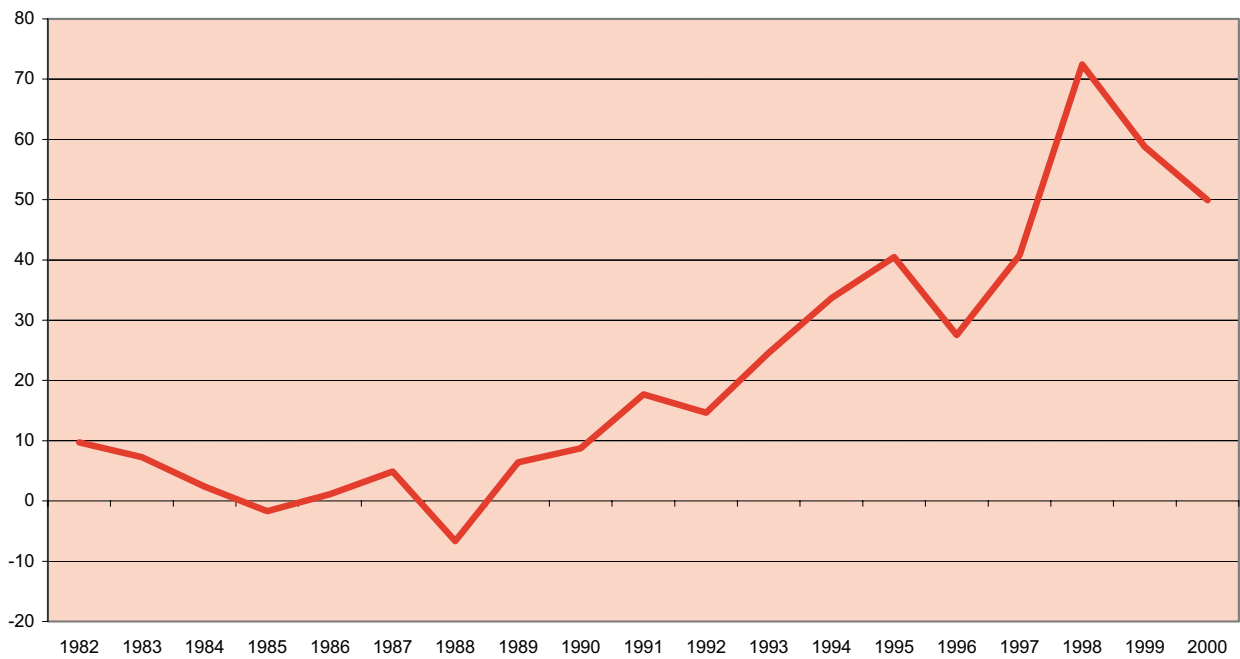
De grafiek 4 vertoont echter geen typisch eigen verloop bij een recessie (1991), hetgeen nogmaals bewijst dat de conjunctuur niet de enige verklaring is voor de wijziging in de stromen van door Amerikaanse bedrijven geherinvesteerde winsten.

Grafiek 2. Leningen binnen ondernemingen

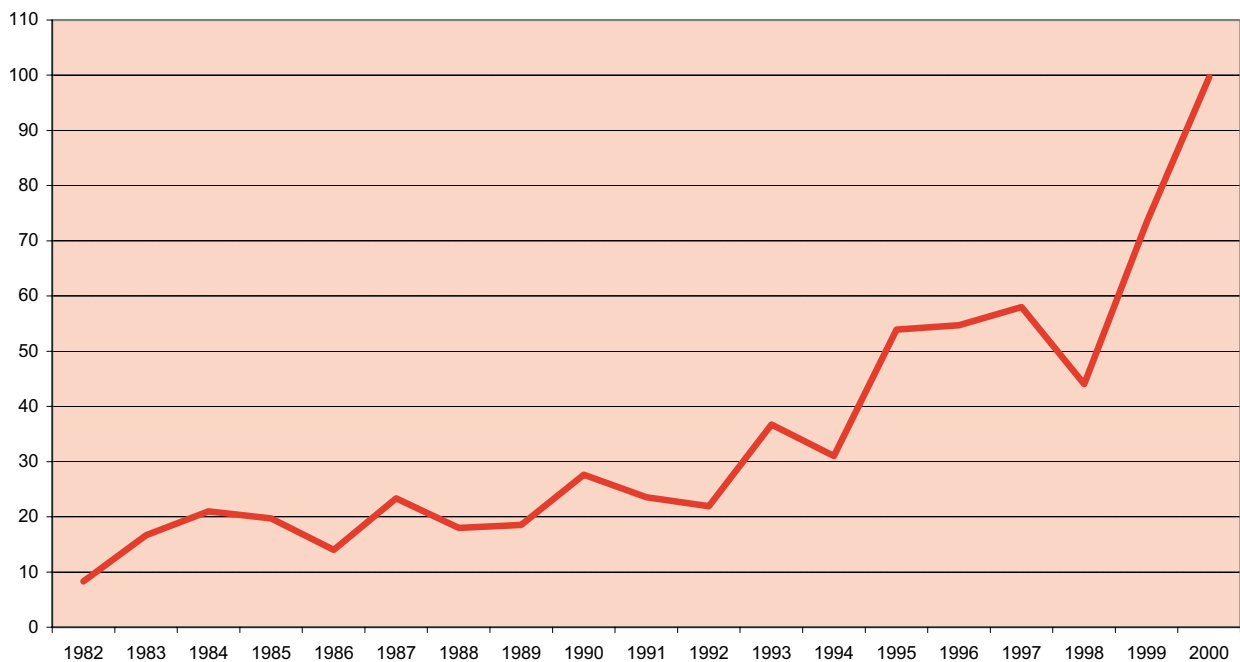
(in miljard dollar)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 3. Kapitaaltransacties**(in miljard dollar)**

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 4. Door Amerikaanse bedrijven geherinvesteerde winsten in hun buitenlandse dochterondernemingen**(in miljard dollar)**

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Portefeuillebeleggingen

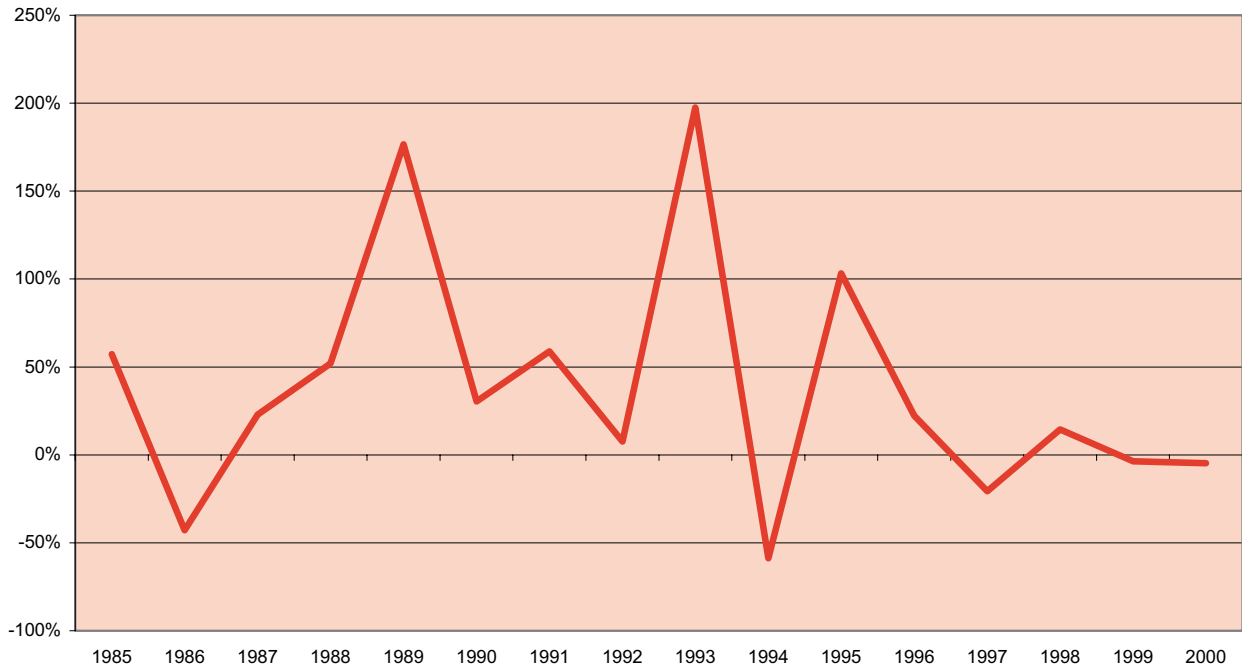
Uit onderstaande grafiek 5 blijkt dat de samenstelling van de buitenlandsaandelenportefeuille niet zo sterk werd beïnvloed door de conjunctuur.

Tijdens de Amerikaanse recessie van 1991 nam de portefeuille niet af maar wel toe, terwijl de jaren waarin hij sterk afnam, 1986 en 1994, overeenkwamen met

een periode van stabilisatie en zelfs versnelling (voor een jaar) van de Amerikaanse conjunctuur.

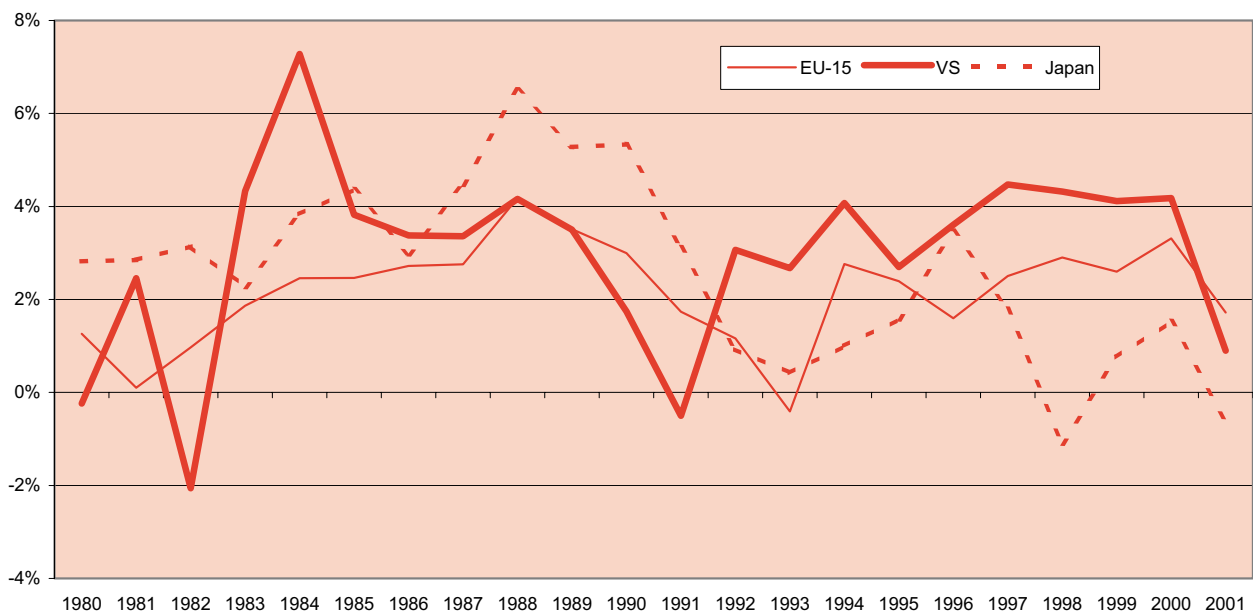
Het zou onjuist zijn de dalingen van de portefeuillestromen in 1986 en 1994 uit te leggen door conjunctuurverschillen tussen de diverse economische zones, want zoals grafiek 6 aantoont, kunnen deze twee jaren niet gekenschetst worden als divergerend qua conjunctuur.

Grafiek 5. Verloop van de buitenlandse activaportefeuille in de Verenigde Staten

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 6. BBP-verloop in vaste prijzen

Bron: Databank AMECO, DG ECFIN, EC en MEZ-berekeningen.

- Rechtstreekse Europese investeringen in de Verenigde Staten

Zoals reeds eerder aangehaald, zou een vertraging van de Amerikaanse bedrijvigheid tot een inkomstenvermindering voor de Europese bedrijven moeten leiden, te wijten aan hun rechtstreekse investeringen of portefeuillebeleggingen in de VS. Beleggingen zouden immers minder aantrekkelijk worden, waardoor de investeringen en de consumptie in Europa ongunstig worden beïnvloed.

Hoewel de meeste rechtstreekse buitenlandse investeringen in Noord-Amerika afkomstig zijn van OESO-landen (94% in 1999), hebben slechts enkele landen een aanzienlijk aandeel hierin (meer dan 10%). Zo vertegenwoordigen Duitsland, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Japan alleen al 62% van de RBI-stromen van de OESO naar de Verenigde Staten. Indien men hetzelfde onderscheid toepast binnen de Europese Unie, vertegenwoordigen de BLEU, Duitsland, Frankrijk, Nederland en het Verenigd Koninkrijk reeds 80% van de RBI's van de EU in de Verenigde Staten. Het is dan ook duidelijk dat sommige landen meer blootgesteld zijn aan de wisselvalligheden van de Amerikaanse conjunctuur dan andere.

Europese dochterondernemingen

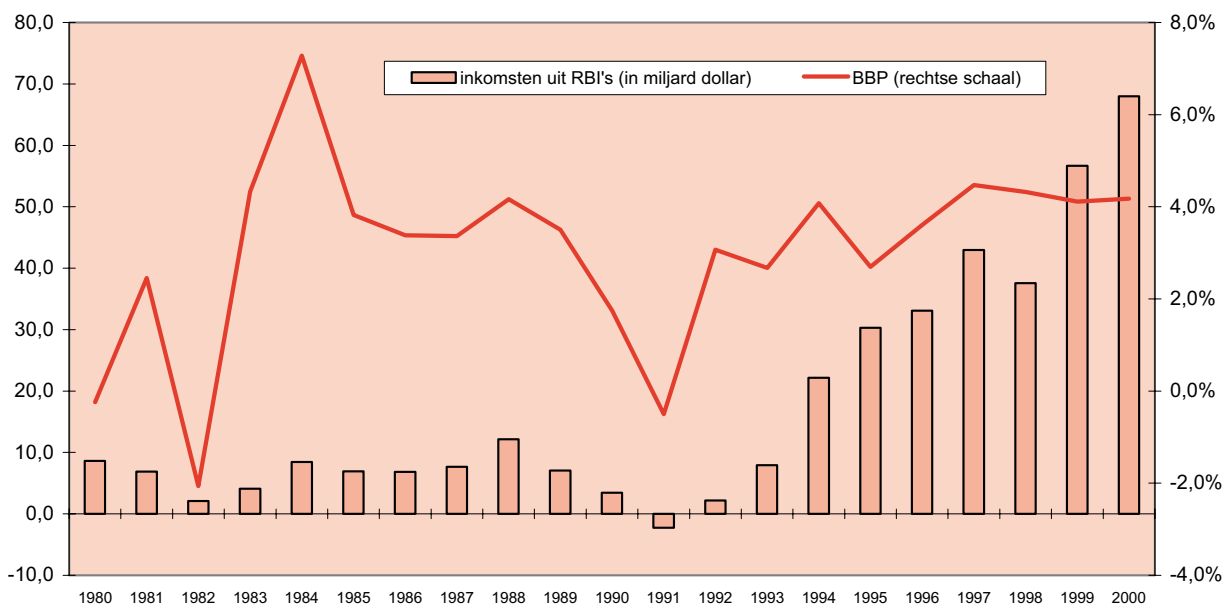
Uit een INSEE-studie blijkt dat de verkoop van in de Verenigde Staten gevestigde dochterondernemingen van de eurozone in 1998 ongeveer vijfmaal de Europese uitvoer naar de Verenigde Staten vertegenwoordigde. Deze dochtermaatschappijen vormen dus een belangrijk verspreidingskanaal van de Amerikaanse conjunctuur.

Inkomsten uit RBI's uitgekeerd door de Verenigde Staten

Uit een vergelijking van de aan buitenlandse investeerders uitgekeerde inkomsten met het verloop van het Amerikaanse BBP moet worden vastgesteld dat deze beduidend afnemen tijdens een Amerikaanse recessie en sterk toenemen bij een economische groei. Er dient evenwel te worden benadrukt dat 1982 werd gekenmerkt door een breuk in de reeks gegevens over financiële stromen.

In 2000 bedroegen de door de Verenigde Staten uitgekeerde inkomsten uit RBI's aan de Europese Unie 41,5 miljard dollar, d.i. ongeveer 0,5% van het BBP van de Europese Unie. Het belang van dit overdrachtskanaal is dan ook niet te onderschatten bij een vertraging van de economische bedrijvigheid in de Verenigde Staten.

Grafiek 7. Verloop van het BBP (in %) en inkomsten uit RBI's in de Verenigde Staten

Bron: EBA, Databank AMECO, DG ECFIN, EC en MEZ-berekeningen.

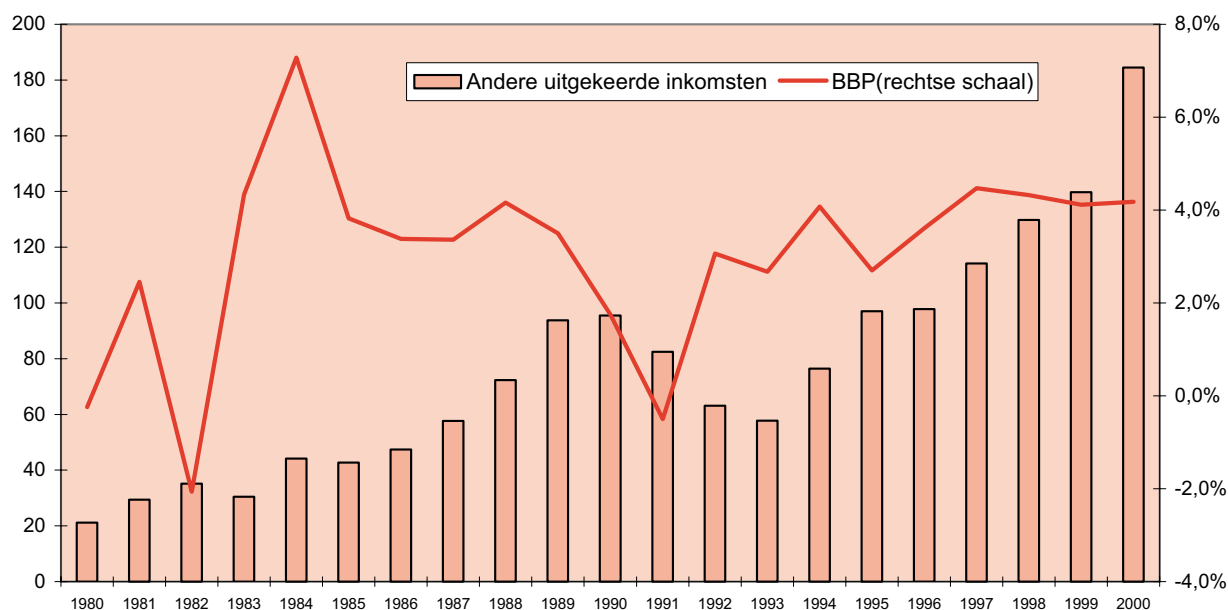
Andere inkomsten dan deze uit RBI's

Een ander niet te verwaarlozen overdrachtskanaal vormen de inkomsten uit andere investeringen dan RBI's, met name portefeuillebeleggingen en door Europeanen aan Amerikanen toegekende leningen. De vergelijking van het BBP-verloop met andere door de VS uitgekeerde opbrengsten toont aan dat

deze dalen na perioden van economische vertraging (1982-1991).

In 2000 bedroeg deze vorm van inkomsten 84,7 miljard dollar, d.i. ongeveer 1% van het BBP van de Europese Unie (het Verenigd Koninkrijk had een niet onbelangrijk aandeel in dit bedrag).

Grafiek 8. BBP-verloop (in %) en andere door de Verenigde Staten uitgekeerde inkomsten dan deze uit RBI's

Bron: EBA, Databank AMECO, DG ECFIN, EC en MEZ-berekeningen.

II Economisch klimaat buiten België

Na een jaar van economische groei werd 2001 gekenmerkt door een algemene vertraging van de wereld-economie. De verslechtering van het internationale klimaat woog zwaar op alle grote economische zones en zeker op een klein open land als België.

Hoewel Europa dacht gevrijwaard te blijven van de vertraging van de Amerikaanse economie en de rol van stuwende kracht voor de wereldeconomie dacht over te nemen van de Verenigde Staten, bleek de werkelijkheid helemaal anders te zijn. De gelijktijdige verslechtering van het internationale klimaat vorig jaar en de aanslagen van 11 september vergrootten alleen maar het gevoel van onzekerheid dat de Amerikaanse economische vooruitzichten toen al overheerste. Deze aanslagen deden de reeds vertraagde Amerikaanse economie instorten. De Amerikaanse overheid reageerde snel door een soepel monetair en een expansief budgettair beleid te voeren, waardoor deze recessie werd afgezwakt. De Amerikaanse economie hernam reeds in het vierde kwartaal van 2001, maar om dit herstel te handhaven, moeten de investeringen opnieuw worden aangezwengeld.

De Europese economie, en België in het bijzonder, leden erg onder de verslechtering van de internationale toestand: de uitvoer kreeg zware klappen, investeerders werden ontmoedigd en voorraden werden massaal verminderd. Op het einde van het jaar deden sommige indicatoren vermoeden dat er een heropleving op til was.

II.1 De Verenigde Staten

Na de daling van de winsten en de investeringen, die het gevolg was van de doorprikte technologische zeepbel in maart 2000, hield alleen nog de gezinsconsumptie de economie in stand. Na de aanslagen van 11 september had men de instor-

ting van de Amerikaanse economie kunnen verwachten doordat het consumentenvertrouwen, element dat de consumptie schraagt, aangetast was. Hoewel de Verenigde Staten menige natuurrampen zoals cyclonen en aardbevingen hebben gekend, waarbij vele doden vielen, is het verlies aan mensenlevens ingevolge de terroristische aanslagen nog schrijnender daar het werd veroorzaakt door de mens. Al was de materiële schade nauwelijks groter dan deze veroorzaakt door grote natuurrampen, het vertrouwen van het hele volk was volkomen ondermijnd.

De vertraging die in het derde kwartaal van 2000 op gang kwam, hield het hele afgelopen jaar aan, waardoor de economische bedrijvigheid daalde van 4,1% in 2000 tot 1,2% in 2001, d.i. veel lager dan haar op 3,5% geschatte groeiomgankelijkheid.

De economische bedrijvigheid vertraagde zowel ten opzichte van het vorige jaar als ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Zo daalde de BBP-groei van 0,3% in het eerste kwartaal van 2001 t.o.v. het vorige kwartaal naar -0,3% in het derde kwartaal van 2001 t.o.v. het vorige kwartaal en was er opnieuw een stijging met +0,4% in het laatste kwartaal. Ondanks de daling in het derde kwartaal kan men moeilijk spreken van een recessie, want daarvoor moet het BBP technisch gezien twee opeenvolgende kwartalen dalen.

Dankzij deze heropleving stabiliseerde de BBP-groei zich in het laatste kwartaal van 2001 ten opzichte van het voorgaande jaar. Gelet op het dalende profiel van het BBP bleek de verworven positieve groei² in het laatste kwartaal van 2001 slechts zeer matig, namelijk 0,2%.

Ondanks de sterke vertraging van de binnenlandse vraag bleef deze de belangrijkste groeimotor in

2 D.w.z. de groei die we voor 2002 zouden hebben indien de bedrijvigheid op hetzelfde peil zou blijven als in het laatste kwartaal van 2001.

2001 met een bijdrage tot de BBP-groei van 2,3 procentpunt (buiten voorraden), terwijl de buitenlandse handel een negatieve bijdrage leverde van 0,1 procentpunt. Hoewel de bijdrage van de netto-uitvoer wees op een vertraging van de binnenlandse vraag, werd zij steeds minder negatief. Bovendien

woog de massale vermindering van de voorraden vorig jaar zwaar op de BBP-groei.

Van de componenten van de binnenlandse vraag was de gezinsconsumptie de voornaamste opkikker voor de economische bedrijvigheid. Deze steeg

Tabel 3. Verloop van de belangrijkste componenten van het BBP in vaste prijzen

wijziging in % t.o.v. de vorige periode	00	01	2000				2001			
			I 00	II 00	III 00	IV 00	I 01	II 01	III 01	IV 01
Gezinsconsumptie	4,8	3,1	1,4	0,9	1,1	0,8	0,7	0,6	0,2	1,5
Overheidsuitgaven en -investeringen	2,7	3,6	-0,3	1,1	-0,5	0,8	1,3	1,2	0,1	2,5
Bruto vaste kapitaalvorming van de privé-sector (buiten voorraden)	7,6	-2,0	3,3	2,1	0,6	0,1	0,5	-2,5	-1,5	-3,0
<i>Binnenlandse vraag (buiten voorraden) (1)</i>	<i>5,1</i>	<i>2,3</i>	<i>1,5</i>	<i>1,2</i>	<i>0,8</i>	<i>0,7</i>	<i>0,8</i>	<i>0,2</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,9</i>
<i>Voorraadwijziging (1)</i>	<i>-0,1</i>	<i>-1,2</i>	<i>-0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,1</i>	<i>-0,8</i>	<i>-0,1</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,6</i>
Uitvoer	9,5	-4,5	2,2	3,2	2,5	-1,0	-0,3	-3,1	-5,1	-2,9
Invoer	13,4	-2,7	4,0	3,9	3,1	-0,1	-1,3	-2,2	-3,4	-1,9
<i>Netto-uitvoer (1)</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,1</i>	<i>-0,4</i>	<i>-0,2</i>	<i>-0,2</i>	<i>-0,1</i>	<i>0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
BBP	4,1	1,2	0,6	1,4	0,3	0,5	0,3	0,1	-0,3	0,4

wijziging in % t.o.v. het vorige jaar	00	01	2000				2001			
			I 00	II 00	III 00	IV 00	I 01	II 01	III 01	IV 01
Gezinsconsumptie	4,8	3,1	5,4	4,9	4,9	4,2	3,5	3,2	2,4	3,1
Overheidsuitgaven en -investeringen	2,7	3,6	3,2	4,0	2,4	1,2	2,8	2,9	3,4	5,1
Bruto vaste kapitaalvorming van de privé-sector (buiten voorraden)	7,6	-2,0	8,0	8,6	7,4	6,3	3,4	-1,3	-3,4	-6,4
<i>Binnenlandse vraag (buiten voorraden) (1)</i>	<i>5,1</i>	<i>2,3</i>	<i>5,6</i>	<i>5,6</i>	<i>5,1</i>	<i>4,2</i>	<i>3,5</i>	<i>2,4</i>	<i>1,6</i>	<i>1,8</i>
<i>Voorraadwijziging (1)</i>	<i>-0,1</i>	<i>-1,2</i>	<i>-0,6</i>	<i>0,5</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,6</i>	<i>-1,3</i>	<i>-1,2</i>	<i>-1,7</i>
Uitvoer	9,5	-4,5	8,7	11,1	11,3	7,0	4,4	-2,0	-9,2	-10,9
Invoer	13,4	-2,7	13,6	14,4	14,2	11,3	5,6	-0,6	-6,8	-8,5
<i>Netto-uitvoer (1)</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,1</i>	<i>-1,0</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,4</i>	<i>-0,2</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>
BBP	4,1	1,2	4,2	5,2	4,4	2,8	2,5	1,2	0,5	0,5

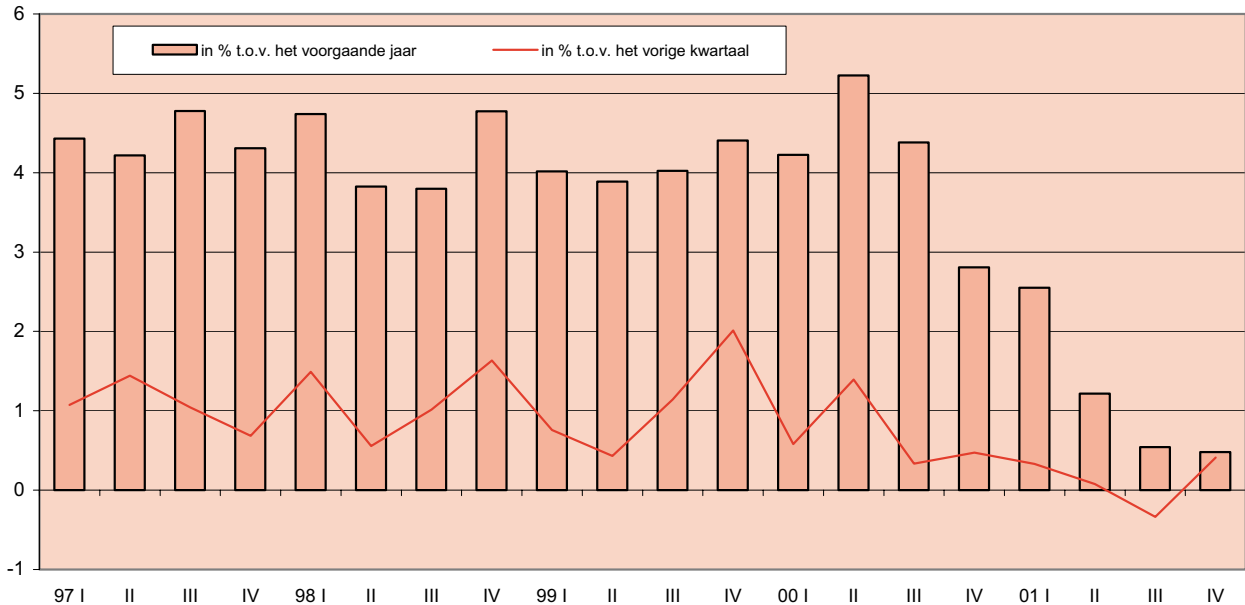
(1) bijdrage tot de groei van het BBP

Bron: BEA en MEZ-berekening.

immers met 3,1% in 2001, terwijl de investeringen met 2% daalden in datzelfde jaar. Het betreft voornamelijk een achteruitgang van de bedrijfsinvesteringen (-3,2%); de investeringen in woningen daarentegen stegen met 1,5%.

De investeringen leden niet alleen onder de vertraging van de wereldeconomie, maar ook onder de overaccumulatie die in het bijzonder tot stand kwam tijdens de ICT-boom. Andere factoren mogen evenmin uit het oog worden verloren, zoals de verho-

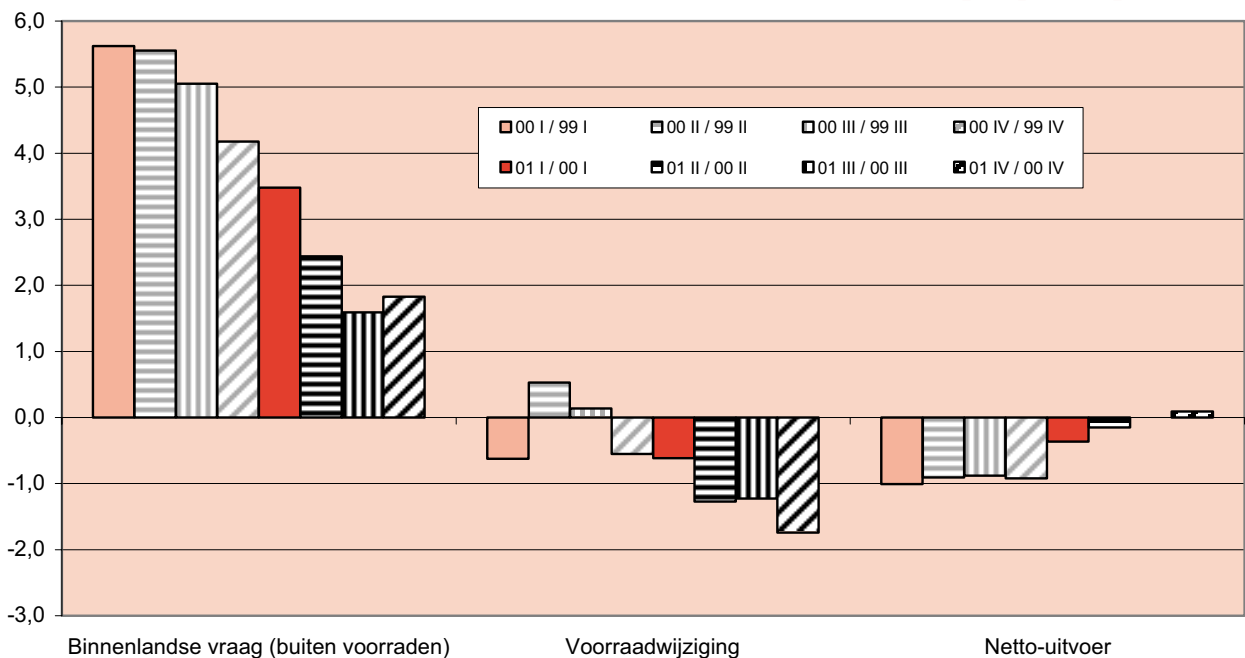
Grafiek 9. Verloop van het BBP

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 10. Jaarlijkse bijdragen tot de BBP-groei

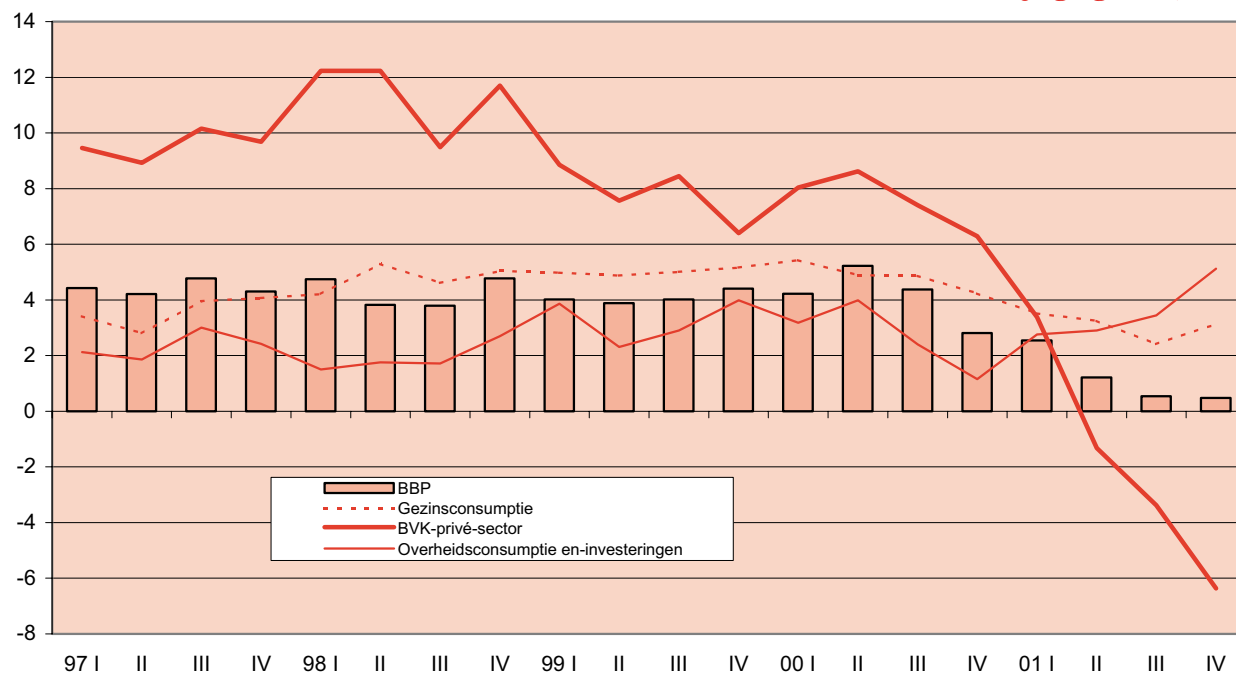
(verloop in procentpunt, t/t-4)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 11. BBP en belangrijkste componenten van de binnenlandse vraag

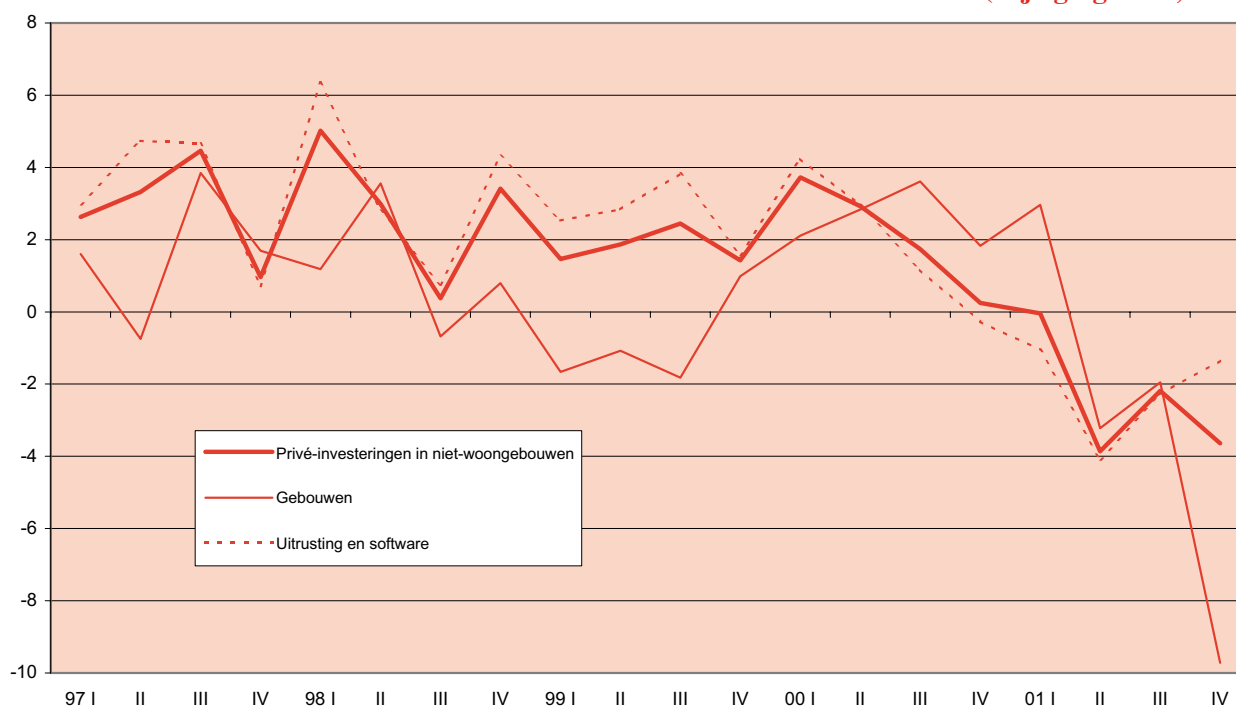
(wijziging in %, t/t-4)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen

Grafiek 12. Privé-investeringen in niet-woongebouwen

(wijziging in %, t/t-1)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

ging van de oliepijzen die, gekoppeld aan een sterke dollar, zwaar woog op de winstmarges van de ondernemingen, maar ook het wantrouwen van de ondernemers en de rentevoetenstijging als gevolg van de verschillende door de Fed toegepaste verhogingen van de rentevoeten tussen midden 1999 en midden 2000.

Ondanks het op- en neergaande verloop toont grafiek 12 de dalende ontwikkeling van de bedrijfsinvesteringen. Tot in het derde kwartaal van 2001 was de vermindering vergeleken met het voorgaande kwartaal markanter en kwam ze vroeger voor de investeringen in uitrusting en software. Het laatste kwartaal onderscheidt zich van de vorige door een verschillend verloop van de investeringen in de bouw en deze in uitrusting en software: bij de eerste wordt de daling groter en bij de tweede kleiner.

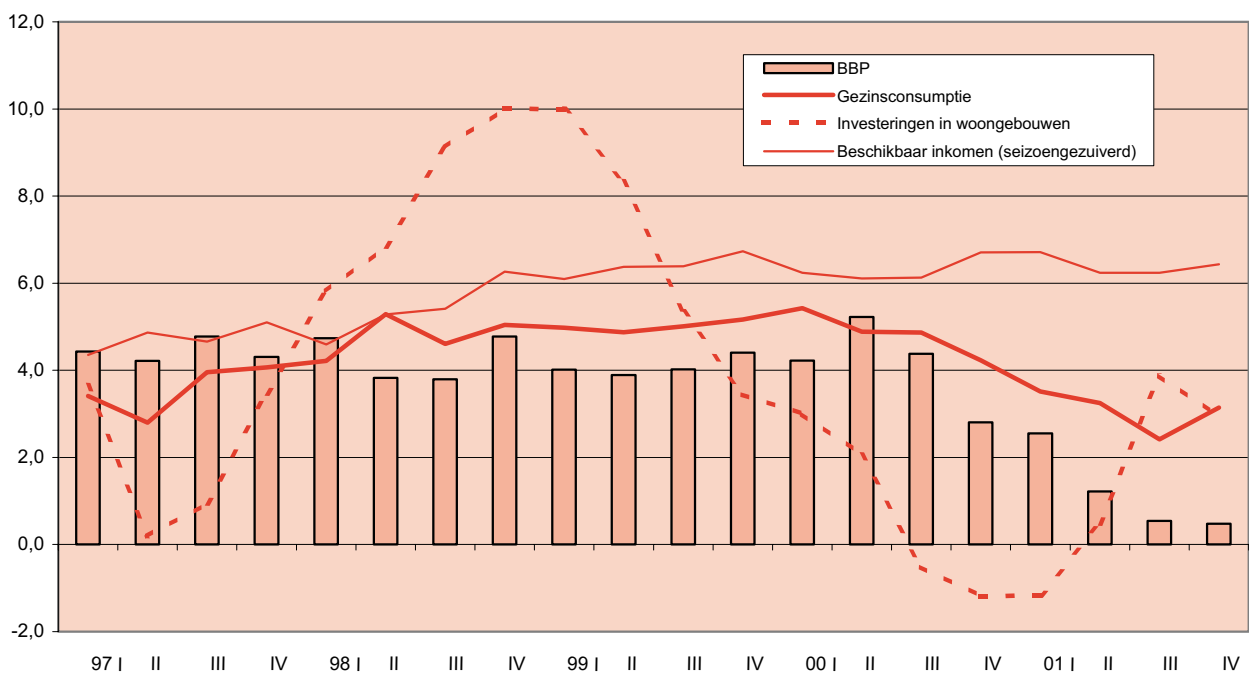
De gezinnen bleven door hun consumptie en investeringen in woongebouwen de voornaamste stimulans van de economische bedrijvigheid. Ondanks de aanslagen van 11 september, die het vertrouwen van de Amerikaanse consumenten sterk aantastten, bleven de gezinsuitgaven dezelfde.

De gezinsconsumptie die meer dan twee derde van het BBP vertegenwoordigt, volgde het BBP-verloop vergeleken met het voorgaande kwartaal. Hoewel het over de eerste drie kwartalen van 2001 vertraagde, was het sterk genoeg om in het vierde kwartaal opnieuw te stijgen.

Diverse factoren hebben geholpen bij de voor de economie stimulerende rol van de consumptie, zoals het rijkdomeffect verbonden aan de handhaving van de prijzen van onroerende goederen, de door de Amerikaanse regering toegekende fiscale voordelen, de zwakke inflatie, de sterke dollar, bepaalde voordelen met name toegekend door autodealers (nul krediet) en de lage rentevoeten. Overigens vonden de investeringen in woongebouwen baat bij de daling van de rentevoeten op lange termijn.

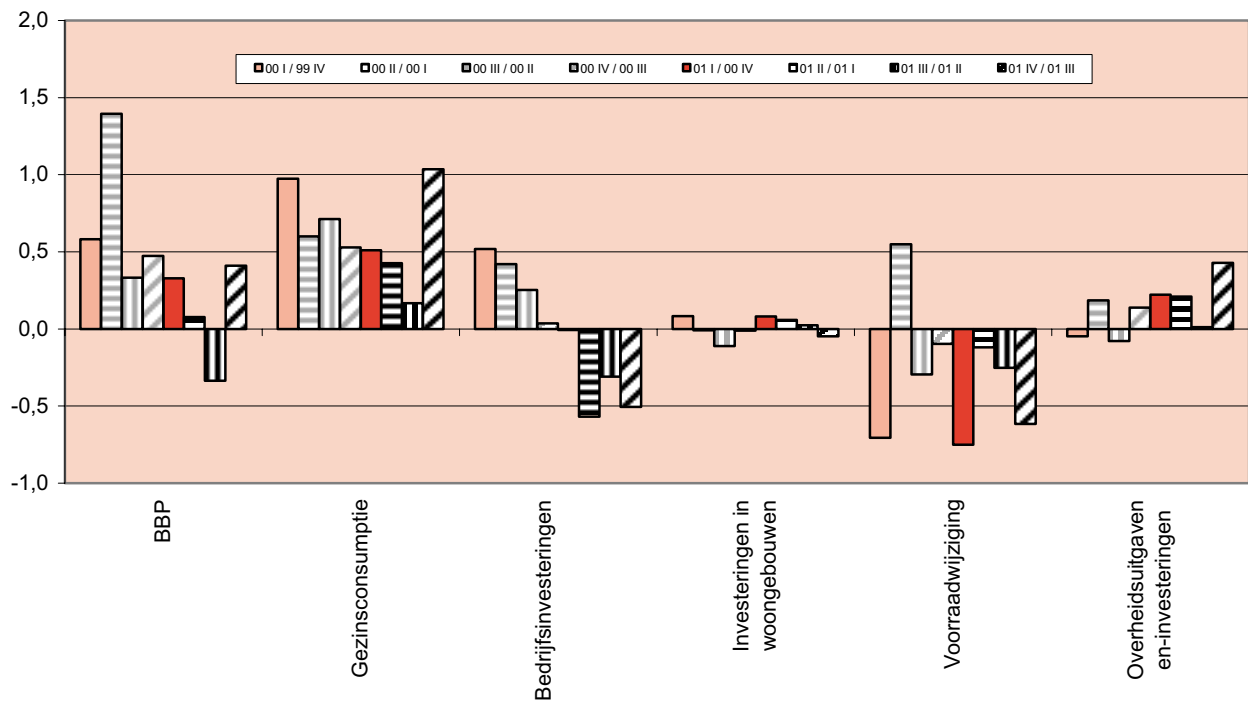
Desalniettemin zijn de analisten verontrust over de schuldenlast van de gezinnen. Wat als de gezinnen hun verplichtingen niet meer kunnen nakomen? De schuldenlast van de gezinnen gaat in stijgende lijn sinds de jaren '80 en is zelfs explosief toegenomen de jongste 10 jaar. Voor het eerst sedert bijna 20 jaar is de schuldenlast van de gezinnen hoger dan hun

Grafiek 13. BBP, gezinsconsumptie, beschikbaar inkomen en investeringen in woongebouwen (wijziging in %, t/t-4)

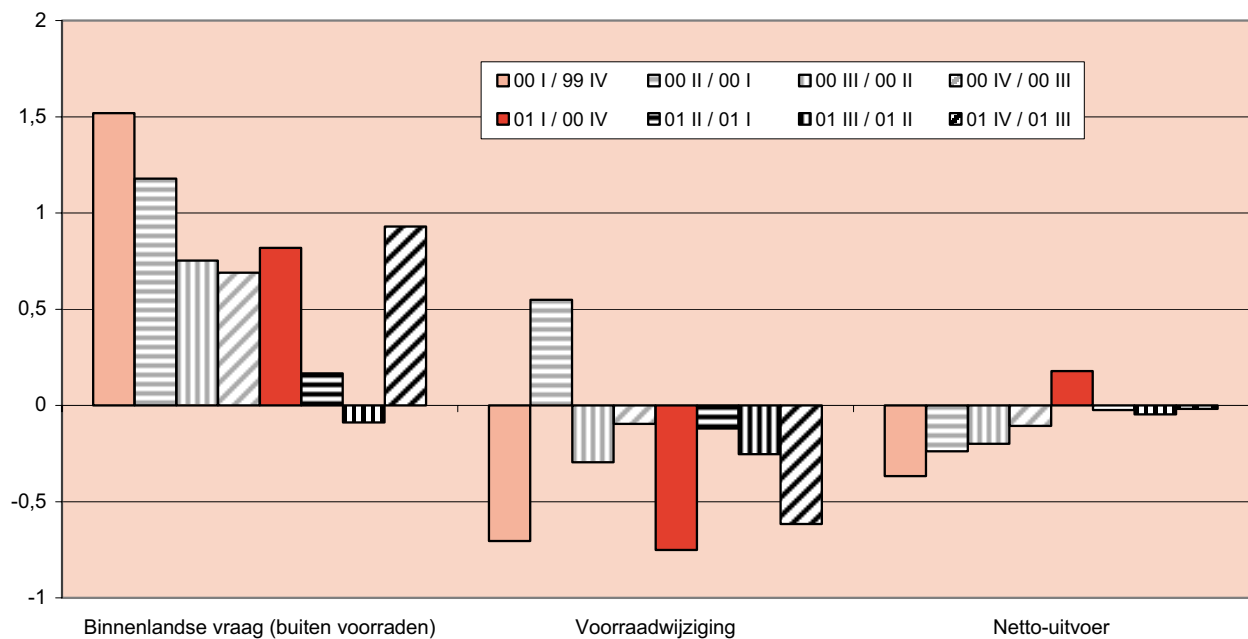
Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 14. Bijdrage van de binnenlandse vraag tot de driemaandelijkse BBP-groei (in procentpunt, t/t-1)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

Grafiek 15. Bijdragen tot de driemaandelijkse BBP-groei (in procentpunt, t/t-1)

Bron: BEA en MEZ-berekeningen.

totale inkomen na belastingen (104% in 2001 tegen 64% in 1982). Gelet op de economische vertraging, de stijging van de werkloosheid en bijgevolg de daling van het inkomen kan men zich afvragen wat de weerslag hiervan zal zijn op de consumptie, die de belangrijkste stimulans is voor de economie, indien de gezinnen hun consumptiepeil niet meer kunnen aanhouden? Verschillende factoren dienen evenwel in aanmerking te worden genomen, zoals de door de Fed toegepaste opeenvolgende verlagingen van de rentevoeten, waardoor de kosten voor schuldfinanciering afnemen, de vele herfinancieringen van hypothecaire kredieten, de daling van de energiekosten, waardoor de gezinnen koopkrachtiger worden, de fiscale voordelen, een gezond consumentenvertrouwen, een gedeeltelijk wegwerken van het geleden beursverlies door een inhaalbeweging van sommige aandelen en de positieve ontwikkeling van de vastgoedmarkt.

In tegenstelling tot 2000 verslechterden zowel de in- als de uitvoer drastisch in 2001. De vertraging van de wereldeconomie, de sterke dollar en een verminderde binnenlandse vraag zijn daar niet vreemd aan.

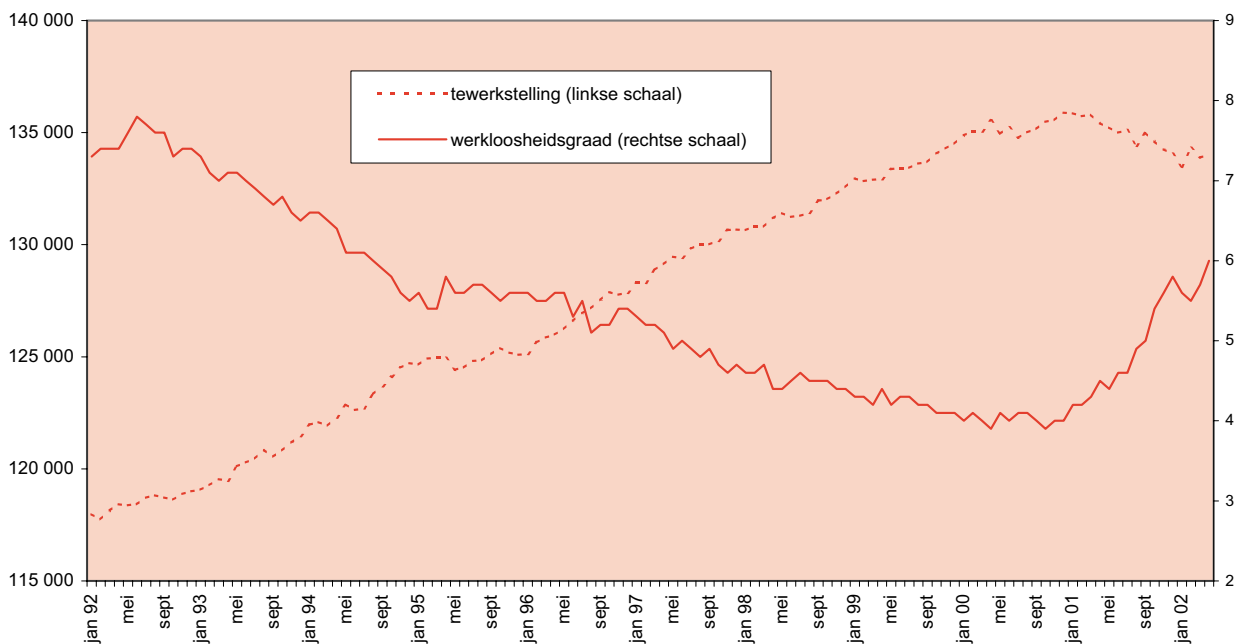
Zo daalde de uitvoer in 2001 met 4,5% in volume tegen een stijging van 9,5% in 2000 en nam de invoer in 2001 met 2,7% af in volume tegen een toename van 13,4% een jaar eerder.

Ondanks de sterke vertraging van de buitenlandse handel verliep de bijdrage van de netto-uitvoer tot de BBP-groei van negatief naar quasi nul. Het Amerikaanse handelstekort werd ietwat weggewerkt. Het bedroeg 437,2 miljard dollar in 2001 (d.i. 4,3% van het BBP) tegen 459,4 miljard dollar in 2000 (d.i. 4,7% van het BBP), wat overeenkomt met een daling van het tekort met 2,1% (in vaste prijzen).

De tendens op de arbeidsmarkt sinds enkele jaren, namelijk een stijging van het aantal arbeidsplaatsen en een daling van de werkloosheid, leek zich in 2001 om te keren. Het aantal banen daalde van 135,888 miljoen in december 2000 tot 134,055 miljoen in december 2001 (daling met 1,3%), terwijl de werkloosheidsgraad steeg van 4% in december 2000 naar 5,8% in december 2001. De tewerkstellingsgraad verminderde van 64,5% in december 2000 naar 63% in december 2001.

Grafiek 16. Tewerkstelling en werkloosheidsgraad

(in duizend en in %)

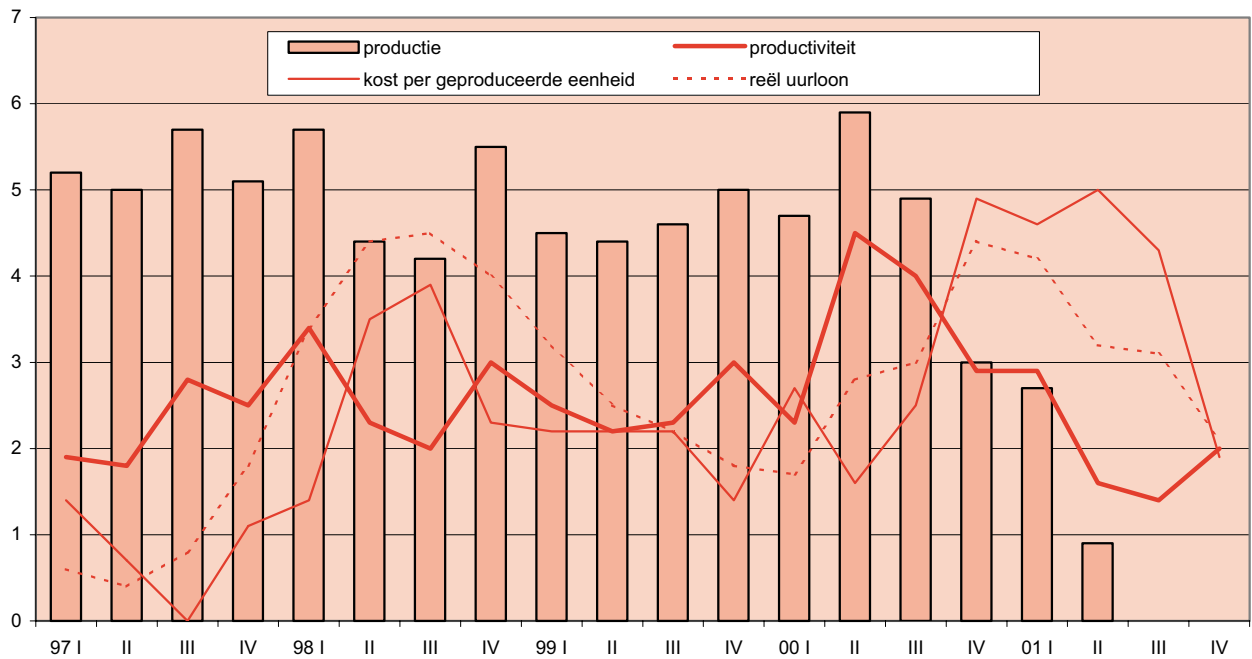
Bron: BLS en MEZ-berekeningen.

In 2001 groeide de productiviteit van de bedrijven met 2% en die van de industrie met 1,1% vergeleken met respectievelijk 3,4% en 6,1% een jaar eerder.

In tegenstelling tot 2000 was de productiviteitsstijging gedurende het overgrote deel van 2001 lager dan de

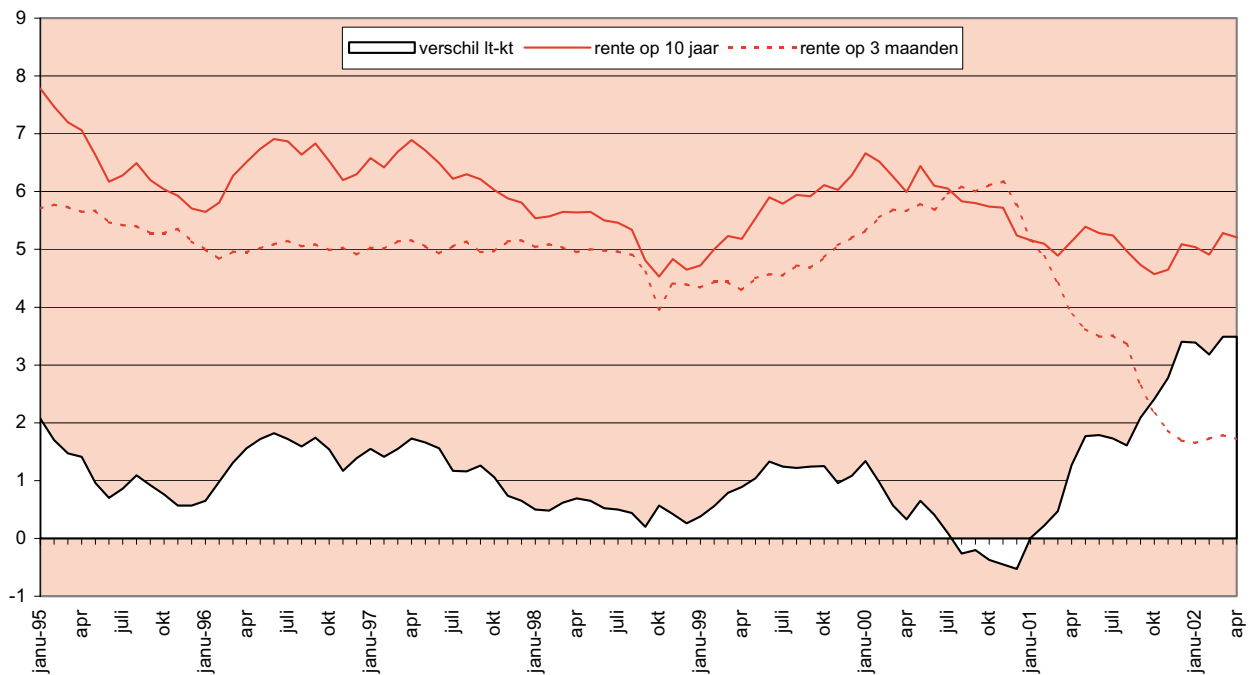
stijging van de reële lonen, waardoor de kosten per geproduceerde eenheid stegen. Uitzondering hierop was het laatste kwartaal dat werd gekenmerkt door een toenemende productiviteit en een vertraging van de reële lonen. De inflatie bleef onder controle, zodat de rentevoeten relatief laag bleven.

Grafiek 17. Productiviteit en kosten per geproduceerde eenheid van de bedrijven
(wijziging in %, t/t-4)

Bron: BLS en MEZ-berekeningen.

Grafiek 18. Rentevoeten op korte termijn (3 maanden) en op lange termijn (10 jaar)

Bron: FED.

II.2 De eurozone

Het BBP

De vertraging van de wereldeconomie die in het tweede halfjaar van 2000 aanving in de Verenigde Staten ingevolge de ommekeer in de investeringscyclus, hield het hele afgelopen jaar aan. De plotse daling van de verwachte winsten in de sector van de nieuwe technologieën en de verslechtering van de rekeningen van de Amerikaanse bedrijven hebben de vertraging van de wereldeconomie nog versterkt.

Voor het eerst in twintig jaar ging de werelduitvoer van goederen (in vaste prijzen) vorig jaar achteruit. Vergeleken met een jaar eerder ging de evolutie ervan sinds het derde kwartaal van 2000 gestaag achteruit en werd zij negatief vanaf het derde kwartaal van 2001. Na een stijging met 6,9% in het eerste kwartaal van 2001 vergeleken met een jaar voordien daalde de werelduitvoer van afgewerkte producten in het laatste kwartaal met 6,7%.

In navolging van de Amerikaanse economie, vertraagde de Europese economische groei in 2001 aan-

zienlijk: van +3,4% in 2000 naar +1,5%. De vertraging van de in 1997 begonnen groeifase van de Europese economie is voornamelijk het gevolg van de uitzonderlijke terugloop van de internationale handel evenals van de ingrijpende herziening van de verwachtingen van de ondernemers. Ondanks het vrij gesloten karakter van de eurozone werd het hele eurogebied getroffen door de instorting van de handelsstromen en het daaruit voortvloeiende onverwachte effect op de investeringen en de voorraden.

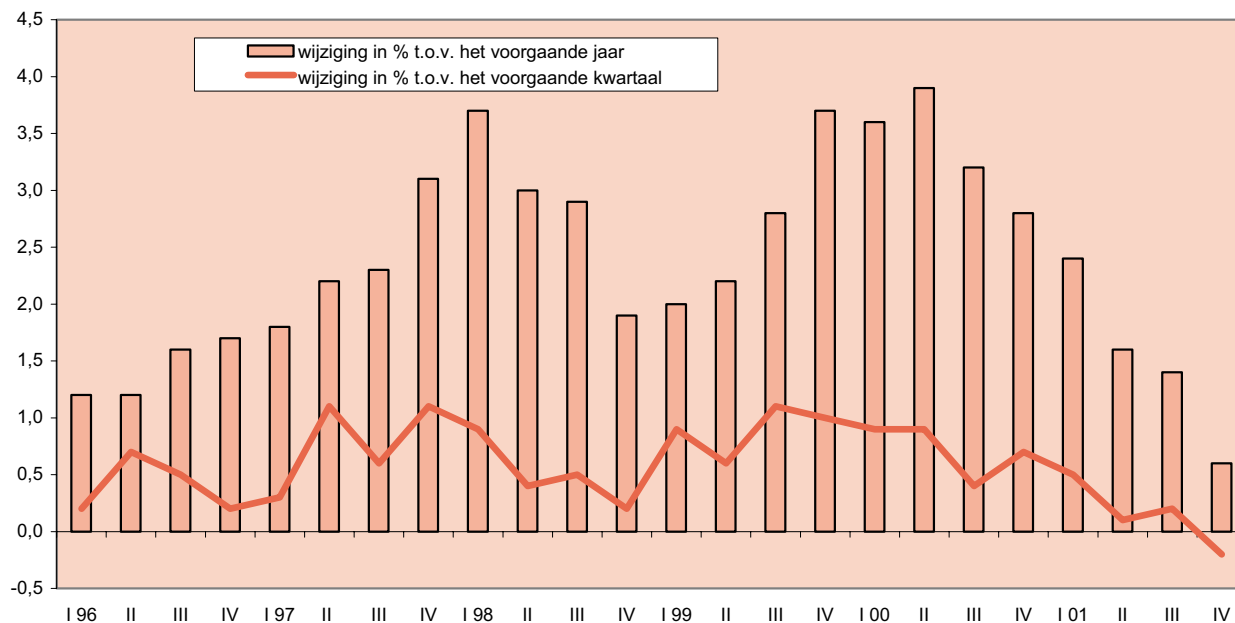
De groei van het reële BBP in de eurozone, die vanaf het derde kwartaal van 2000 een dalende trend vertoonde, slonk van +2,4% in het begin van het afgelopen jaar naar gemiddeld +0,6% in het laatste kwartaal. De verzwakking van de Europese groei op het einde van het jaar weerspiegelt een vertraging van alle vraagcomponenten.

Het verslechterde conjunctuurklimaat, dat de grote economische zones gelijktijdig trof, uitte zich in een BBP-daling van de Monetaire Unie met 0,2% in het laatste kwartaal van 2001 vergeleken met het voorgaande kwartaal. Het betreft de eerste afname van de bedrijvigheid in de eurozone sinds het eerste kwartaal van 1993.

Tabel 4. Verloop van de belangrijkste BBP-componenten
(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

	2000	2001	II 00	III 00	IV 00	I 01	II 01	III 01	IV 01
Gezinsconsumptie	2,5	1,8	3,3	2,4	1,8	2,0	1,7	1,7	1,6
Overheidsconsumptie	1,9	2,0	2,2	1,6	1,7	2,0	2,0	2,1	1,8
Bruto vaste kapitaalvorming	4,4	-0,3	5,0	4,0	3,4	1,7	0,2	-1,2	-2,0
Binnenlandse vraag	2,8	0,9	3,4	2,7	2,3	1,8	1,1	0,7	-0,1
Uitvoer van goederen en diensten	12,2	3,4	11,9	12,2	12,1	8,4	5,4	1,7	-1,5
Invoer van goederen en diensten	10,9	1,7	10,8	11,3	11,0	6,8	4,2	-0,2	-3,5
<i>Bijdrage tot de groei</i>									
Binnenlandse vraag buiten voorraden	2,8	1,3	3,4	2,6	2,1	1,9	1,4	1,1	0,9
Binnenlandse vraag	2,8	0,8	3,3	2,7	2,2	1,7	1,1	0,7	-0,1
Netto-uitvoer	0,6	0,7	0,5	0,5	0,6	0,7	0,5	0,7	0,7
<i>BBP</i>	3,4	1,5	3,9	3,2	2,8	2,4	1,6	1,4	0,6

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

Grafiek 19. BBP-verloop

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

In de meeste lidstaten daalde de economische bedrijvigheid op het einde van het jaar, vergeleken met het kwartaal daarvoor. Van de drie voornaamste economieën (Duitsland, Frankrijk en Italië) werd Duitsland het meest getroffen: voor het tweede opeenvolgende kwartaal verminderde de economische bedrijvigheid er. In 2001 was de Duitse economische groei de laagste van de zone, namelijk +0,6%, 2,4 procentpunt minder dan in 2000. In Frankrijk en Italië daalde het BBP pas in het laatste kwartaal, waardoor de groei op jaarbasis respectievelijk 1,9% en 1,8% bedroeg.

De binnenlandse vraag

De binnenlandse vraag steeg het afgelopen jaar met 0,9% in de hele zone na een toename van 2,8% in 2000. Na een stijging met 1,8% in het eerste kwartaal vergeleken met een jaar eerder vertraagde ze gestaag en nam ze nog lichtjes af in de laatste maanden van 2001 (-0,1%). Het derde en laatste kwartaal werden gekenmerkt door dalingen met respectievelijk 0,2% en 0,1% t.o.v. het voorgaande kwartaal.

De inkrimping van de binnenlandse vraag in de eurozone, die drie keer minder sterk was dan in 2000, vertolkte ruimschoots de sceptische verwachtingen van de ondernemingen, die daardoor zeer terughoudend reageerden. Zij speelden snel en opvallend in op de ommekeer in de wereldconjunctuur

door hun voorraden te verminderen en investeringsprojecten te bevriezen, en versterkten hierdoor de effecten van de achteruitgang van de wereldhandel op de Europese economie.

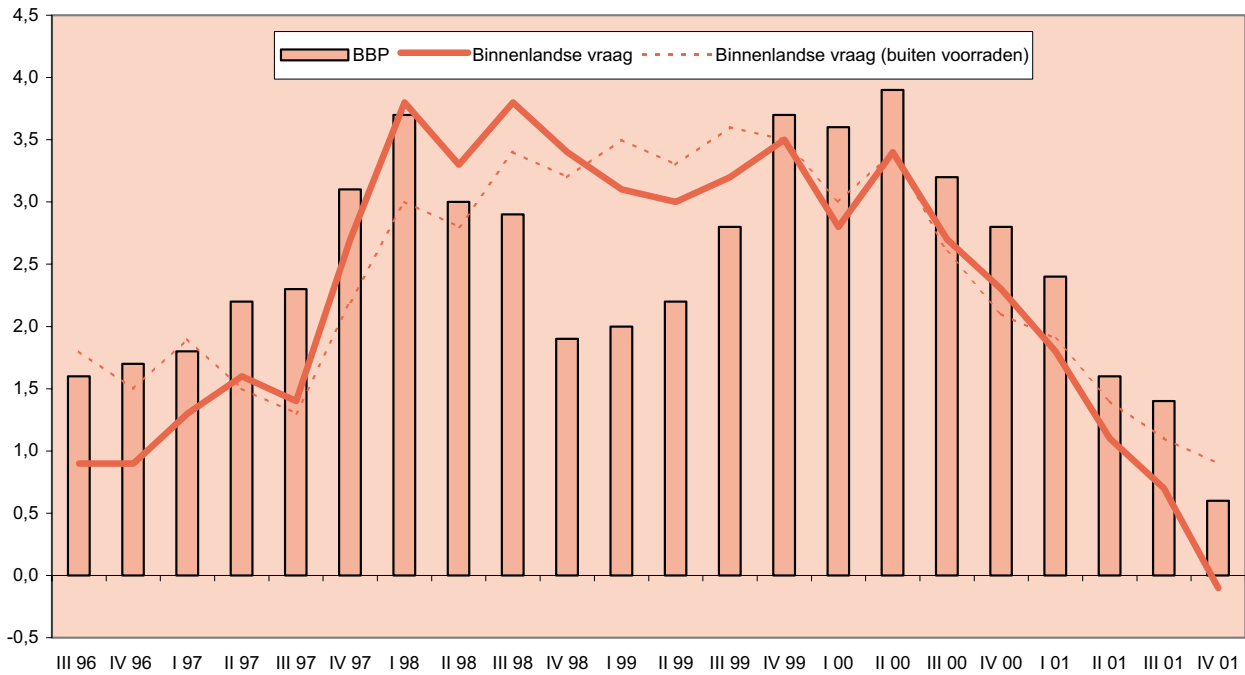
Afgezien van de voorraadwijziging bleef de groei van de binnenlandse vraag, die het hele jaar in dalende lijn ging, licht positief in het laatste kwartaal (+0,9% ten opzichte van het voorgaande jaar). Vergeleken met het voorgaande kwartaal, werd de tweede helft van het jaar gekenmerkt door een stabilisatie.

In 2001 deden de voorraden de groei van de economische bedrijvigheid in de eurozone inkrimpen met 0,5 procentpunt ten opzichte van 2000. De voorraadvermindering van 0,2 procentpunt in het eerste kwartaal vergeleken met dezelfde periode van het vorige jaar werd nog groter en was het gevolg van de door de aanslagen veroorzaakte schok. In het laatste kwartaal hield deze dalende trend halt op -1 procentpunt. De bijdrage van de voorraden tot de Franse en Duitse groei was het hele jaar negatief, met de meest uitgesproken daling in het laatste kwartaal (respectievelijk -1,7 en -1,5 procentpunt).

Na een positieve bijdrage tot de groei van +0,1 procentpunt in het tweede kwartaal ten opzichte van het vorige kwartaal bedroeg de bijdrage van de voorraadwijzigingen in de eurozone -0,2 procentpunt in het derde en vierde kwartaal.

Grafiek 20. Verloop van het BBP en de binnenlandse vraag

(wijziging in %, t/t-4)

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

Grafiek 21. Investerings en voorraadwijzigingen

(wijziging in % en in procentpunt, t/t-4)

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

De investeringen

De bruto vaste kapitaalvorming (BVK) vermindert met 0,3% over het hele afgelopen jaar na een stijging met 4,4% in 2000. De investeringen namen af in Duitsland, Oostenrijk, Nederland en Portugal. De eerste economie van de zone viel op door een gevoelige daling (-4,8%), terwijl in Frankrijk, Italië en Spanje nog een stijging werd opgetekend van bijna 2,5%. In Griekenland en Luxemburg bedroeg de groei van de investeringen respectievelijk +7,4% en +5,9%.

De groei van de BVK in de eurozone vertraagde aanzienlijk: van +3,4% in het laatste kwartaal van 2000 tot gemiddeld -2% in het laatste kwartaal van 2001. Hoewel dit verloop qua omvang nationale verschillen omvatte, werden de investeringsuitgaven sterk getroffen door de verslechtering van het internationale klimaat. De rechtstreekse en onrechtstreekse weerslag van het kapitaaloverschot in de sector van de informatie- en communicatietechnologie evenals de vertraagde vraag van de gezinnen ingevolge het effect van de heffingen op olieproducten verminderden hun investeringsuitgaven voortijdig.

In de meeste landen stegen begin 2001 de bedrijfsinvesteringen in machines en uitrusting niet meer ten opzichte van het voorgaande kwartaal. In Oostenrijk, Frankrijk en Portugal daalden de productieve investeringen zelfs en in Duitsland werd de in het vorige trimester opgetekende afname nog groter.

Deze daling werd ook waargenomen ten opzichte van het vorige jaar. Hoewel de productieve investeringen van de landen nog een stijgende trend vertoonden in het eerste kwartaal, slonken zij in het laatste kwartaal gevoelig en werd op die manier de gelijktijdige verslechtering van de verwachtingen in alle lidstaten duidelijk.

In Italië stegen de productieve investeringen licht in het laatste kwartaal (+0,2% vergeleken met een jaar eerder), terwijl in de andere grote economieën van de zone- Duitsland, Frankrijk en Spanje- de investeringen terugliepen met respectievelijk 7,8%, 0,4% en 3,1%.

Nadat ze vaak een historisch hoogtepunt bereikten, wezen de Europese conjunctuurenquêtes vanaf het tweede kwartaal van 2000 op een eerst gema-

tigde, maar vanaf de lente 2001 op een meer uitgesproken verslechtering. De voornaamste economieën van de zone vertoonden dezelfde ontwikkeling sinds het begin van de vertraging.

De verslechtering van het ondernemingsklimaat was meer uitgesproken in de hele zone als gevolg van de gebeurtenissen van 11 september en kwam in de buurt van het dieptepunt van 1996. Toch bleef de toestand boven het peil van de recessie in 1993.

In de meeste economieën van de Monetaire Unie bereikten de ramingen van de ondernemers over de buitenlandse vraag in het laatste kwartaal hun dieptepunt sinds 1993.

De benuttingsgraad van de productiecapaciteit in de industrie bedroeg niet meer dan 81,8% in het laatste kwartaal, terwijl hij nog 84,4% beliep in het eerste kwartaal van 2001.

Het vertrouwen van de ondernemingen daalde van +8 in juni 2000 naar -4 in april en -18 in november 2001; dit pessimisme werd versterkt na de schok van september, met nog meer onzekerheid en vrees voor risico's in een algemeen klimaat van dalende vraag vanwege de ondernemingen.

De indicator van de productievoorzichten van de industriëlen nam af tot -9 in november 2001 na +20 te hebben bereikt in juni 2000. Het peil van de orderboekjes, dat nog +8 bedroeg midden 2000, werd negatief vanaf maart 2001 en stabiliseerde zich op gemiddeld -27 in het laatste kwartaal van het jaar.

De gegevens over de industriële productie (zonder de bouw) wijzen op een afname van de groei vanaf de eerste maanden van vorig jaar. De groei van deze indicator daalde van +4,4% in het eerste kwartaal van 2001 naar -0,4% in het derde en -3,7% in het vierde kwartaal.

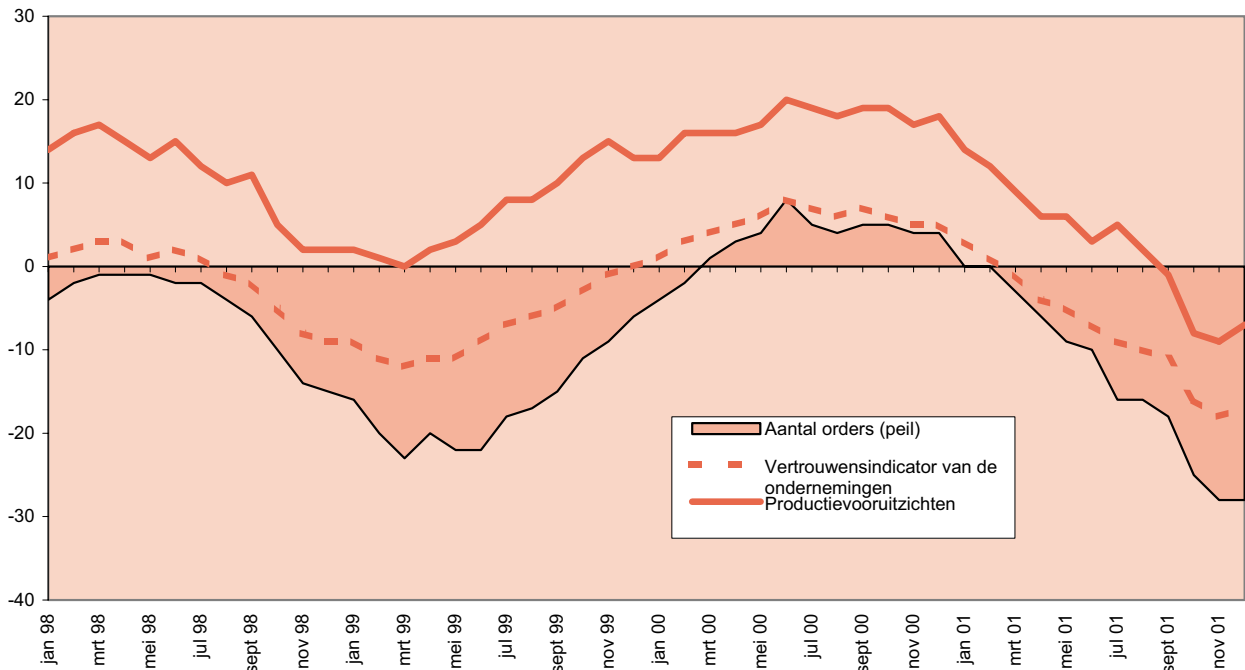
De uitsplitsing van de productie per productencategorie wijst op een opmerkelijke groei- vertraging van de investeringsgoederen en de duurzame consumptiegoederen. De groei van de eerste groep goederen daalde van +9,2% in het laatste kwartaal van 2000, vergeleken met een jaar eerder, naar -4% in het laatste kwartaal van 2001. Voor de duurzame consumptiegoederen bedroegen deze percentages respectievelijk +4,4 % en -7,7%. De vertraging van de productie van intermediaire goe-

deren kwam vroeger in 2000; na een groei van +2,9% in het eerste kwartaal werd er een terugloop opgetekend van -6,3% op het einde van het jaar.

De daling van de productie van niet-duurzame goederen beperkte zich tot -2% in het laatste kwartaal ten opzichte van het jaar voordien.

Grafiek 22. Ramingen van de industriële

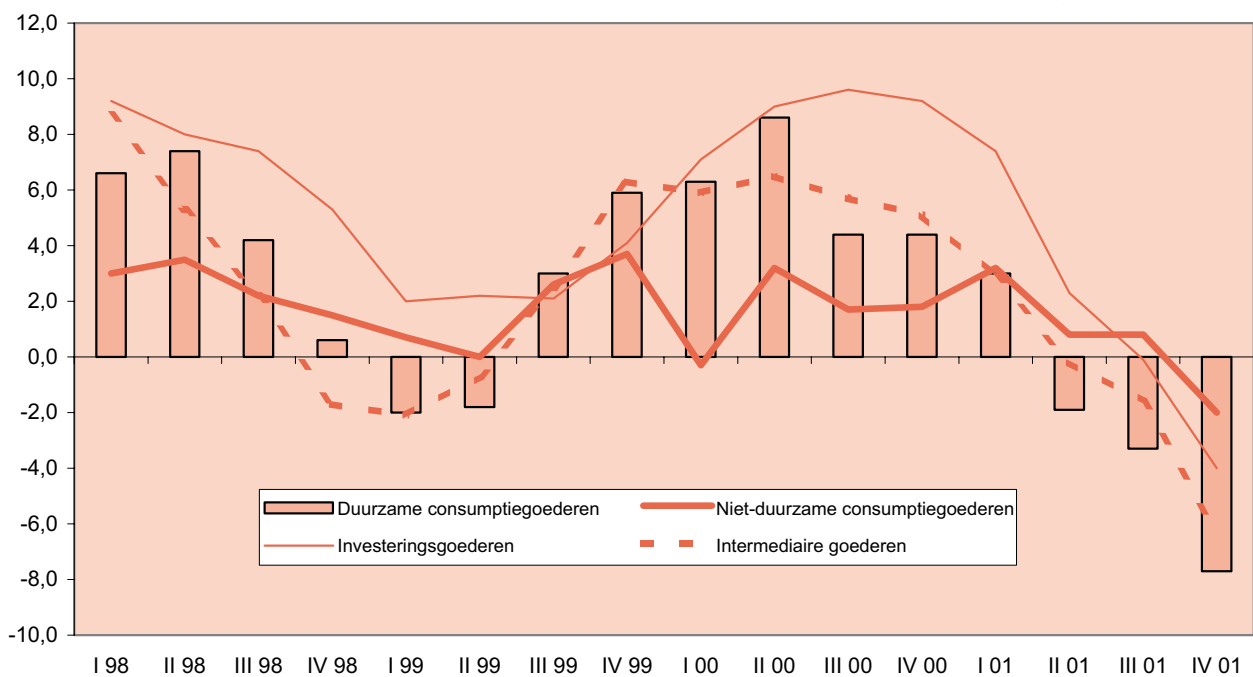
(saldo in %)

Bron: OESO.

Grafiek 23. Productie per productencategorie

(wijziging in %, t/t-4)

Bron: EUROSTAT en MEZ-berekeningen.

De gezinsconsumptie

Hoewel de investeringsuitgaven het afgelopen jaar de BBP-groei van de hele zone deden slinken met 0,1 procentpunt, steeg de gezinsconsumptie met +1,8% na een verhoging met +2,5% in 2000 en droeg ze voor 1 punt bij tot de BBP-groei. In tegenstelling tot de vorige vertragingsfases werden de gezinsuitgaven niet afgeremd door de hoge reële rentevoeten.

Met uitzondering van Frankrijk en Luxemburg vertraagde de groei van de gezinsconsumptie in het beschouwde jaar in alle economieën van de zone. De vertraging was het sterkst in Portugal en Nederland.

De gezinsconsumptie in de eurozone, die het eerste deel van het jaar gestimuleerd werd door de stijging van het beschikbare gezinsinkomen ingevolge de in de belangrijkste economieën van de zone toegekende fiscale voordelen, vertraagde van 2% in het eerste kwartaal, ten opzichte van het voorgaande jaar, naar 1,6% op het einde van het jaar.

De gezinsconsumptie vertoonde een gestage groei in het eerste kwartaal (+1% ten opzichte van het kwartaal ervoor), maar een meer gematigde groei nadien: +0,4% in het tweede kwartaal en +0,1% in de volgende kwartalen.

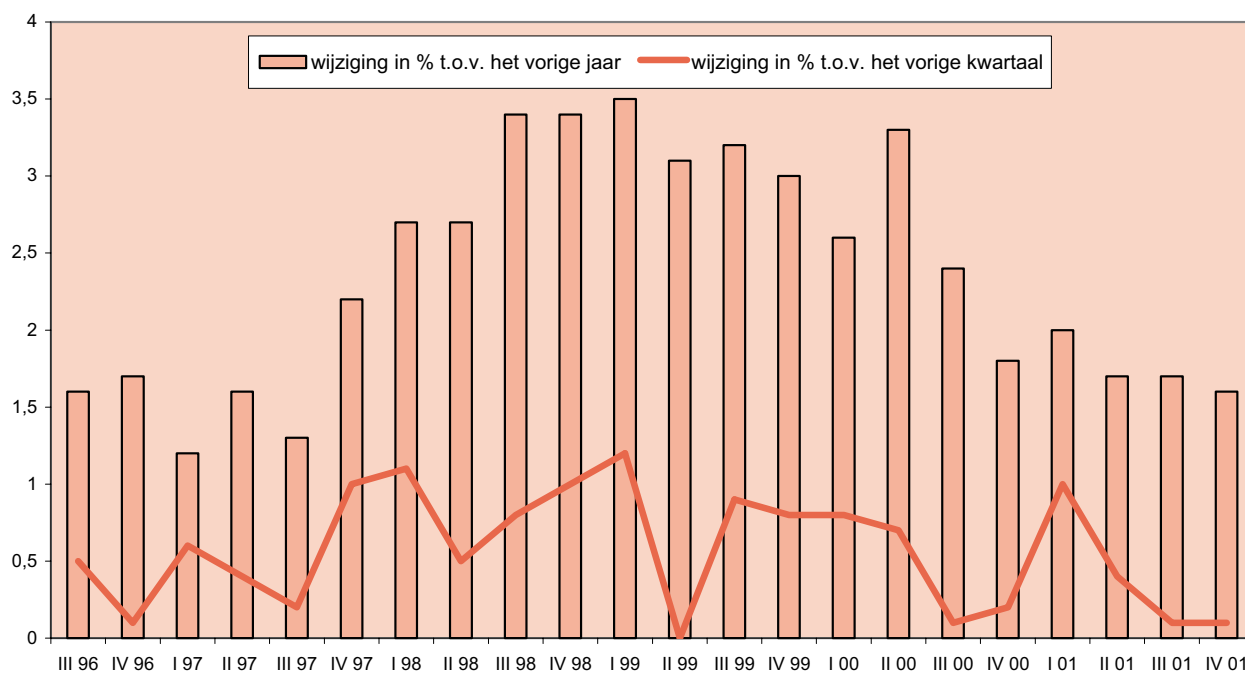
De indicator van het consumentenvertrouwen in de eurozone daalde van +2 in december 2000 naar -12 in november 2001. Ter herinnering: het laagste punt sinds januari 1990 werd bereikt in augustus 1993 (-29). In de verschillende landen van de zone was de ontwikkeling van het gezinsvertrouwen na de gebeurtenissen van september praktisch gelijklopend. De enige duidelijke uitzondering hierop was het relatief ongeschonden vertrouwen van de Franse gezinnen.

De buitenlandse handel

Op het vlak van de buitenlandse handel nam de groei van de uitvoer van goederen en diensten van de eurozone regelmatig af, samen met de uitzonderlijke terugloop van de internationale handel: van +12% in 2000 naar gemiddeld +3,4% in 2001.

De uitvoer, die in het eerste kwartaal van 2001 vergeleken met een jaar eerder, +8,4% bedroeg, daalde tot -1,5% in het laatste kwartaal. De afname van de handelsstromen van de grote economieën in de eurozone was des te belangrijker daar de vertraging van de vraag buiten de eurozone zich manifesteerde door een beduidende inkrimping van de handel binnen Europa.

Grafiek 24. Verloop van de gezinsconsumptie

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

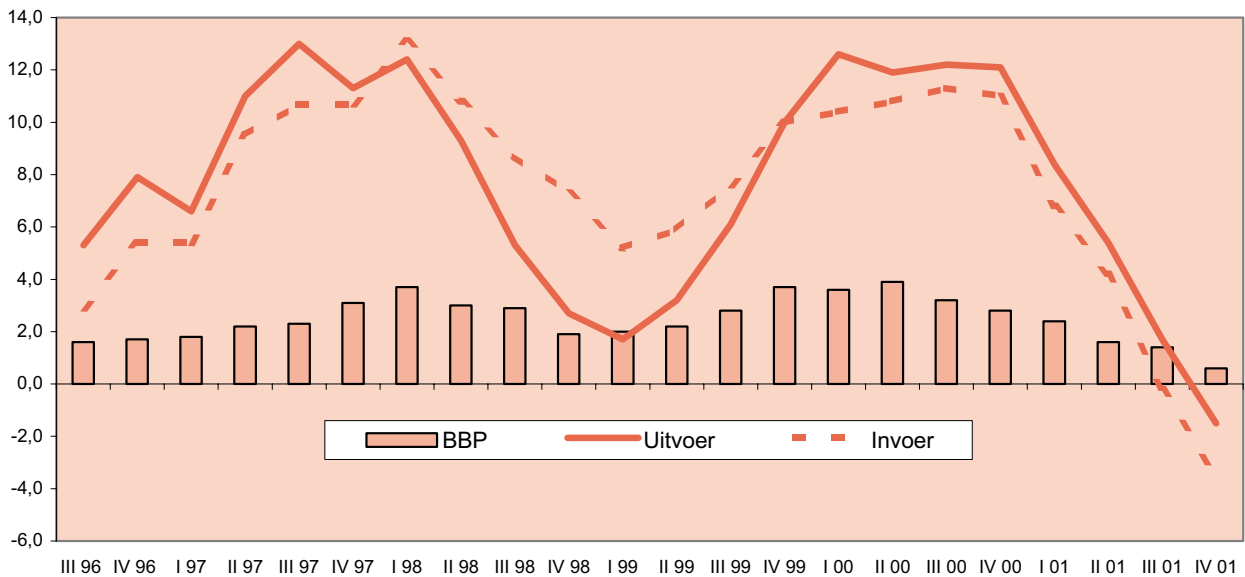

De achteruitgang van de Europese interindustriële handel, die volgde op de belangrijke voorraadvermindering, deed de uitvoer van elke economie van de zone nog meer dalen en veroorzaakte een gevoelige afname van de invoer in die landen. Over het hele jaar 2001 bedroeg de groei van de invoer van goederen en diensten +1,7% vergeleken met +10,9% in 2000.

De invoer, die de zwakke eindvraag van de eurozone weerspiegelde, nam aanzienlijk af: van een groei van +6,8% in het eerste kwartaal vergeleken met het voorgaande jaar naar een afname met -3,5% in het laatste kwartaal van 2001. De bijdrage van de netto-uitvoer tot de jaarlijkse BBP-groei bereikte 0,7 procentpunt in het laatste kwartaal van 2001.

Grafiek 25. BBP en componenten van de buitenlandse vraag

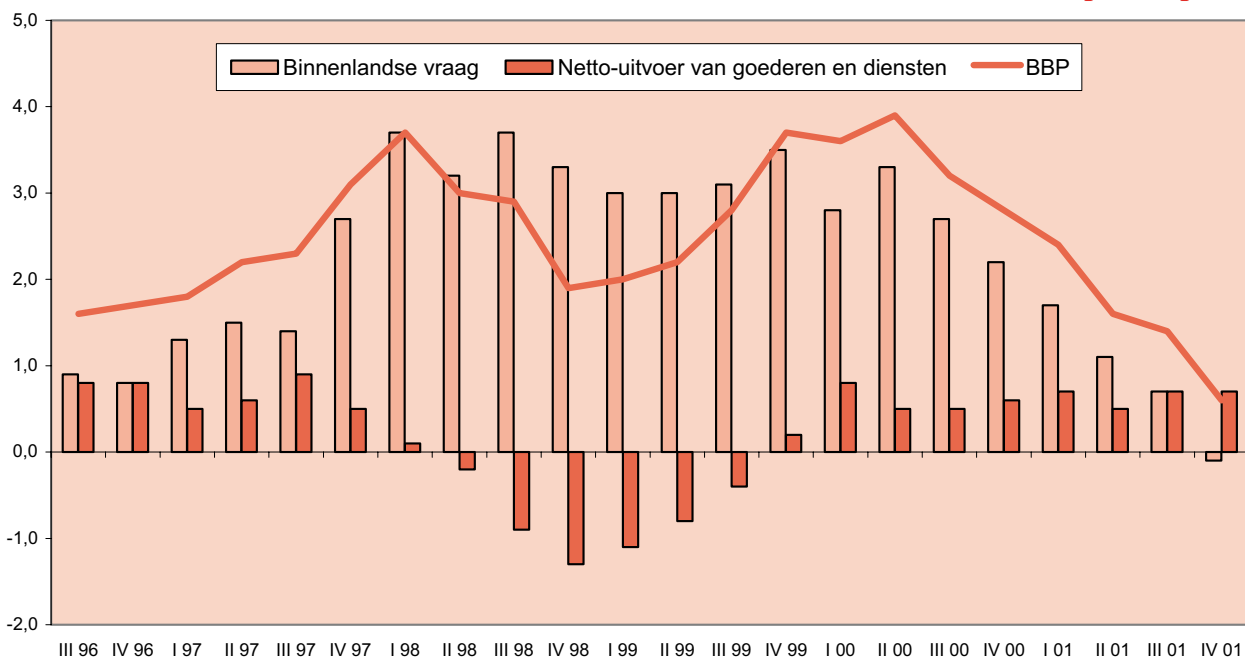
(wijziging in %, t/t-4)

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

Grafiek 26. BBP en jaarlijkse bijdrage van de vraag tot de groei

(in % en procentpunt)

Bron: OESO en MEZ-berekeningen.

De tewerkstelling

De werkloosheidsgraad van de hele zone bedroeg 8,3% in 2001 tegen 8,8% in 2000. De dalende trend vanaf 1997 duurde het hele afgelopen jaar voort. Nieuwe vooruitgang werd geboekt op het vlak van de door de Europese Raden van Lissabon (2000) en Stockholm (2001) vastgelegde doelstellingen inzake tewerkstelling, maar die was minder belangrijk dan in 2000. De positieve gevolgen van de door de lidstaten nagestreefde hervormingen op de arbeidsmarkt in het kader van de Europese tewerkstellingsstrategie kwamen tot uiting in een stijging van het aantal banen. Door de conjunctuur-

vertraging steeg de werkloosheidsgraad met 0,1 procentpunt op het einde van het jaar en bereikte hij 8,4%.

Met uitzondering van Duitsland, Portugal en Luxemburg waar een stabiele werkloosheidsgraad werd opgetekend vergeleken met het jaar voordien, liep deze terug in de andere lidstaten. Spanje, dat de hoogste werkloosheidsgraad van de zone heeft (13% in 2001), vertoonde evenwel de grootste daling (-1 procentpunt ten opzichte van 2000). Hoewel de werkloosheidsgraad er nog steeds boven het gemiddelde van de hele zone ligt, neemt hij regelmatig af sinds 1995.

III Economische ontwikkeling in België

De vertraging van de economische bedrijvigheid die inzette in het tweede kwartaal van 2000 hield het hele jaar 2001 aan; in het laatste kwartaal van het jaar bereikte het BBP een dieptepunt. Als kleine open economie gespecialiseerd in de productie van intermediaire goederen is België doorgaans een voorloper in periodes van economische ommekeer.

III.1 Voornaamste categorieën van uitgaven

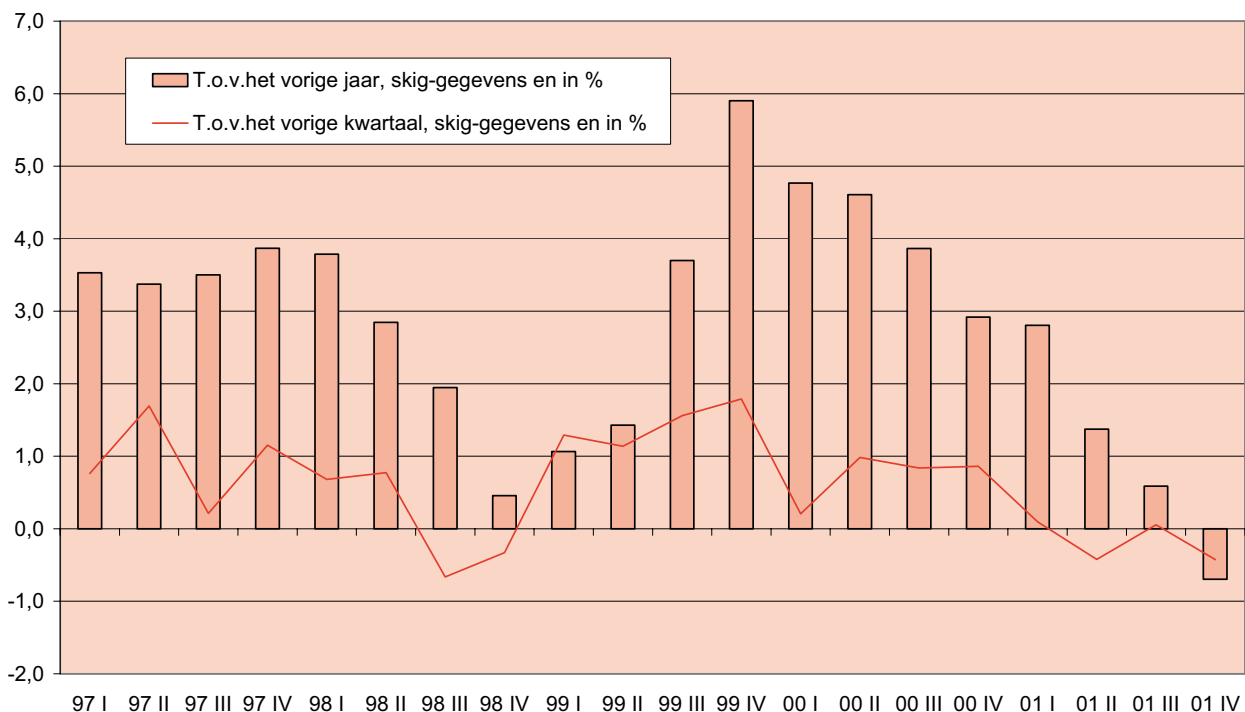
De wereldhandel verslechterde sterk in 2001, vooral omdat alle grote economieën gelijktijdig begonnen te slabakken. Dit bleef niet zonder gevolgen voor

een klein open economisch bestel als het onze. Bovendien verminderde de koopkracht van de gezinnen enigszins door de hogere energieprijzen en de zwakke euro alsook door de stijging van de prijzen van sommige voedingswaren. Op die manier verzwakte de groei van het BBP met bijna driekwart, nl. van 4% in 2000 naar 1% in 2001; dit is de zwakste stijging sedert 1993, toen de economische bedrijvigheid er met 1% op achteruitging.

Na een hoogtepunt tijdens het eerste kwartaal van 2000 met een groei van 4,8% t.o.v. het voorgaande jaar³, nam het BBP gestaag af: in het eerste kwartaal van 2001 boekte het BBP nog een groei van 2,8% in vergelijking met het voorgaande jaar, maar

Grafiek 27. Ontwikkeling van het BBP

(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, in %)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

³ De hier gebruikte gegevens zijn geen brutogegevens maar wel voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens (skig) waarbij rekening wordt gehouden met de werkdagen die van jaar tot jaar kunnen verschillen en dit voor dezelfde maand.

**Tabel 5. Ontwikkeling van de belangrijkste componenten van het BBP in vaste prijzen
(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens)**

wijziging in % t.o.v. het vorige kwartaal	00	01	2000				2001			
			I 00	II 00	III 00	IV 00	I 01	II 01	III 01	IV 01
Gezinsconsumptie	3,8	1,6	1,7	0,4	0,7	0,4	1,1	-0,6	0,3	0,0
Overheidsconsumptie	2,5	2,3	0,2	0,8	0,9	0,8	0,6	0,3	0,3	0,2
BVKV (buiten voorraden)	2,6	0,1	4,0	-1,3	-0,7	0,8	2,6	-3,0	0,1	-0,6
BVKV ondernemingen	3,3	1,4	5,9	-1,8	-1,0	1,3	4,0	-4,3	0,0	2,4
BVKV woningen	0,9	1,7	0,3	0,0	0,4	0,3	0,0	0,8	1,0	0,8
BVKV overheid	1,5	-14,1	-0,4	-0,4	-1,5	-2,2	-1,6	-3,0	-1,5	-31,3
<i>Binnenlandse vraag (buiten voorraden) (1)</i>	<i>3,1</i>	<i>1,4</i>	<i>1,7</i>	<i>0,1</i>	<i>0,4</i>	<i>0,5</i>	<i>1,3</i>	<i>-0,9</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,1</i>
<i>Voorraadwijziging (1)</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,8</i>	<i>0,1</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,7</i>	<i>-0,2</i>	<i>-0,1</i>	<i>-1,5</i>	<i>1,9</i>
<i>Netto-uitvoer (1)</i>	<i>0,5</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,7</i>	<i>0,8</i>	<i>0,1</i>	<i>1,0</i>	<i>-1,0</i>	<i>0,6</i>	<i>1,3</i>	<i>-2,2</i>
Uitvoer	9,7	-0,8	1,9	2,6	2,3	0,9	-0,6	-0,9	-0,8	-6,4
Invoer	9,7	-1,5	3,0	1,7	2,3	-0,4	0,7	-1,7	-2,5	-4,0
BBP	4,0	1,0	0,2	1,0	0,8	0,9	0,1	-0,4	0,1	-0,4

wijziging in % t.o.v. het vorige jaar	00	01	2000				2001			
			I 00	II 00	III 00	IV 00	I 01	II 01	III 01	IV 01
Gezinsconsumptie	3,8	1,6	4,1	4,5	3,5	3,2	2,6	1,7	1,3	0,9
Overheidsconsumptie	2,5	2,3	2,3	2,7	2,4	2,7	3,2	2,6	2,1	1,4
BVKV(buiten voorraden)	2,6	0,1	5,5	2,7	-0,4	2,8	1,4	-0,4	0,5	-0,9
BVKV ondernemingen	3,3	1,4	6,5	3,4	-0,8	4,4	2,6	-0,1	0,9	2,0
BVKV woningen	0,9	1,7	1,8	0,4	0,6	1,0	0,7	1,5	2,2	2,6
BVKV overheid	1,5	-14,1	8,5	3,2	-0,8	-4,3	-5,5	-8,0	-8,1	-35,4
<i>Binnenlandse vraag (buiten voorraden) (1)</i>	<i>3,1</i>	<i>1,4</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>2,3</i>	<i>2,8</i>	<i>2,4</i>	<i>1,3</i>	<i>1,2</i>	<i>0,6</i>
<i>Voorraadwijziging (1)</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,9</i>	<i>1,3</i>	<i>0,5</i>	<i>1,2</i>	<i>-1,1</i>	<i>-0,5</i>	<i>-0,7</i>	<i>-2,5</i>	<i>0,1</i>
<i>Netto-uitvoer (1)</i>	<i>0,5</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>0,6</i>	<i>0,4</i>	<i>1,2</i>	<i>0,9</i>	<i>0,7</i>	<i>1,8</i>	<i>-1,4</i>
Uitvoer	9,7	-0,8	9,4	10,5	11,1	7,9	5,3	1,7	-1,3	-8,5
Invoer	9,7	-1,5	10,6	10,5	11,4	6,7	4,4	0,9	-3,8	-7,3
BBP	4,0	1,0	4,8	4,6	3,9	2,9	2,8	1,4	0,6	-0,7

(1) bijdrage tot de groei van het BBP

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

in het laatste kwartaal daalde het met 0,7% t.o.v. het vorige jaar.

Van kwartaal tot kwartaal verliep het BBP afwisselend positief (+0,1% in het eerste en het derde kwartaal) en negatief (-0,4% in het tweede en het vierde kwartaal), doch het ging hier steeds om geringe variaties.

III.2 Respectievelijke bijdragen van de uitgaven tot de BBP-groei

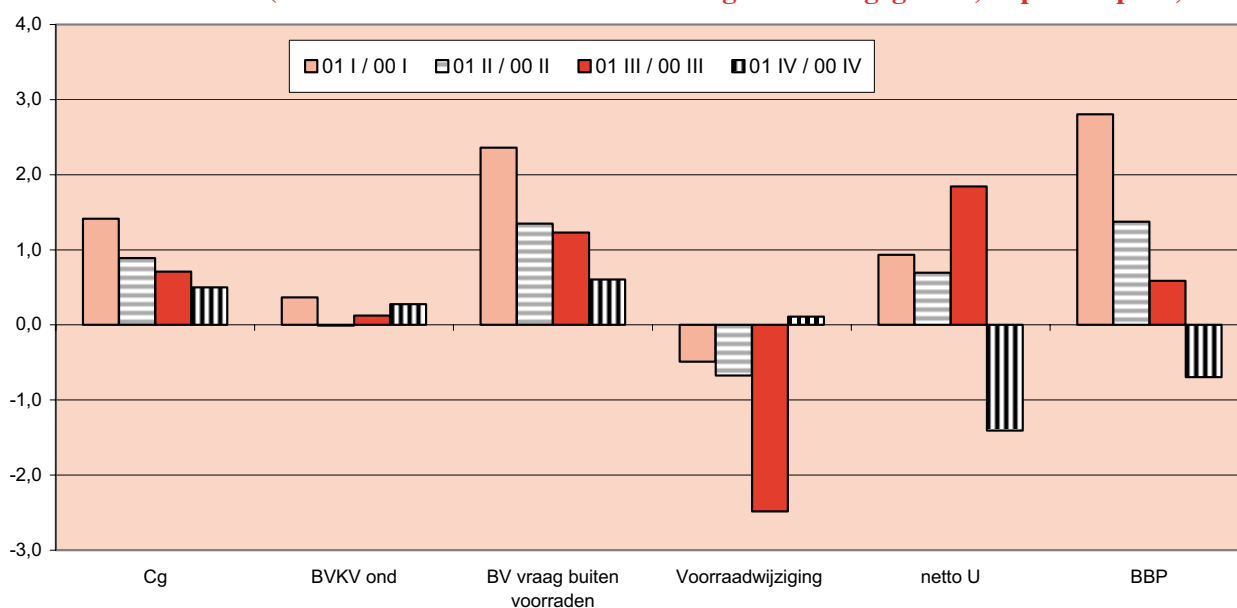
Zowel in het eerste als in het tweede halfjaar werd de economische bedrijvigheid hoofdzakelijk geschaagd door de binnenlandse vraag buiten voorraden, vooral door de gezinsconsumptie, maar ook door de overheidsconsumptie en slechts in geringe mate door de bedrijfsinvesteringen. De massale voorraadverminderingen die vorig jaar zowat de hele tijd plaatsvonden, hadden een negatieve bij-

drage tot de groei van het BBP in 2001 voor gevolg. De bijdrage van de buitenlandse handel tot de BBP-groei (op jaarbasis) verzwakte in het tweede kwartaal, won aan dynamisme in het derde kwartaal, maar werd negatief in het laatste kwartaal van 2001.

Ook al kenden uit- en invoer nog een sterke groei in het eerste kwartaal van 2001, respectievelijk +5,3% en +4,4% in vergelijking met de overeenkomstige periode van het voorgaande jaar, toch gingen ze er tijdens de volgende kwartalen op achteruit. De invoer vertraagde sterker dan de uitvoer waardoor de bijdrage van de buitenlandse handel aan de BBP-groei positief bleef. Enkel in het laatste kwartaal had de netto-uitvoer een negatieve bijdrage tot de BBP-groei.

Over het hele jaar droeg de netto-uitvoer met 0,5 procentpunt bij tot de groei van het BBP, d.i. bijna de helft van de totale groei.

Grafiek 28. Bijdrage van de voornaamste componenten tot de groei van het BBP
(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, in procentpunt, t/t-4)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

De binnenlandse vraag zonder de voorraden bleef de economische groei ondersteunen met een aandeel van 1,4 procentpunt.

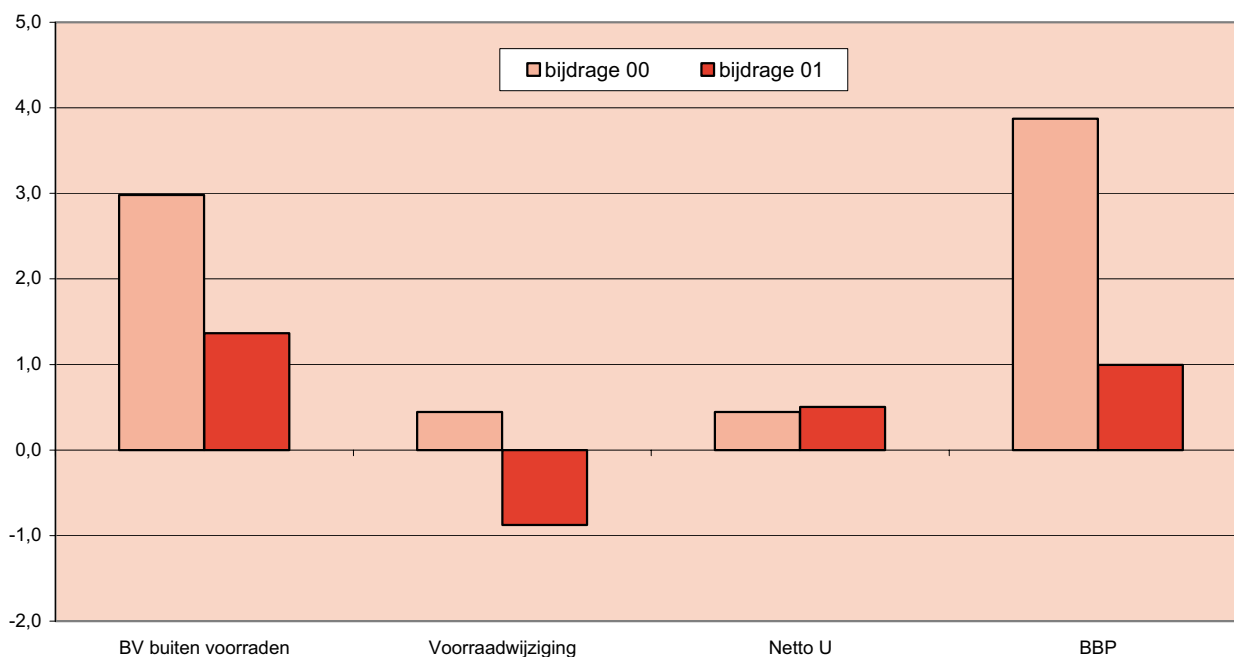
Alhoewel het gezinsverbruik met 2,2 procentpunt daalde in 2001 t.o.v. 2000, steeg het in 2001 toch met 1,6% in volume in vergelijking met 2000. Ook de bedrijfsinvesteringen stegen minder sterk dan in 2000: met 1,4% in volume in 2001 t.o.v. het voorgaande jaar, tegen 3,3% in 2000. De investeringen in woningen stegen daarentegen sneller: van 0,9% in 2000 naar 1,7% in 2001, vergeleken met de overeenstemmende periode van het voorgaande jaar. De overheidsinvesteringen daalden in 2001 door de invloed van de verkiezingen op de investeringen van de lokale besturen en op de verkoop van gebouwen op federaal vlak. De totale bruto vaste kapitaalvorming verhoogde met 0,1% in 2001, d.i. een vertraging met 2,5 procentpunt t.o.v. 2000.

Kwartaalsgewijs noteert men voor de binnenlandse vraag buiten voorraden een nagenoeg omgekeerde

ontwikkeling tussen de dynamiek van het gezinsverbruik en die van de bedrijfsinvesteringen: het gezinsverbruik kende een alsmaar kleinere groei naarmate de kwartalen in 2001 voorbijgingen, terwijl de ondernemingen iets meer investeerden tijdens het tweede halfjaar van 2001. Dit wordt bevestigd door de bijdragen tot de BBP-groei ten opzichte van het vorige jaar: de bijdrage van de gezinsconsumptie daalde van 1,4 procentpunt in het eerste kwartaal naar 0,5 procentpunt in het laatste kwartaal van 2001, terwijl de bijdrage van de bedrijfsinvesteringen verminderde van 0,4 procentpunt in het eerste kwartaal tot nul in het tweede kwartaal, zich nadien enigszins herstelde en uitkwam op 0,3 procentpunt in het laatste kwartaal van 2001 (zie grafiek 28).

Tot slot dus: nadat de Belgische economische bedrijvigheid in het eerste kwartaal van 2001 sneller groeide dan in de eurozone, lag ons groeitempo nadien, t.o.v. het vorige jaar, onder dat van de eurozone.

Grafiek 29. Bijdrage van de vraag tot de groei van het BBP
(voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, in procentpunt, t/t-1)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

III.3 Belangrijkste bedrijfstakken

De lichte groei van de economische bedrijvigheid in volume in 2001 werd hoofdzakelijk geschaagd door de diensten en vooral door de financiële activiteiten, de vastgoedsector, de verhuursector en de zakelijke dienstverlening.

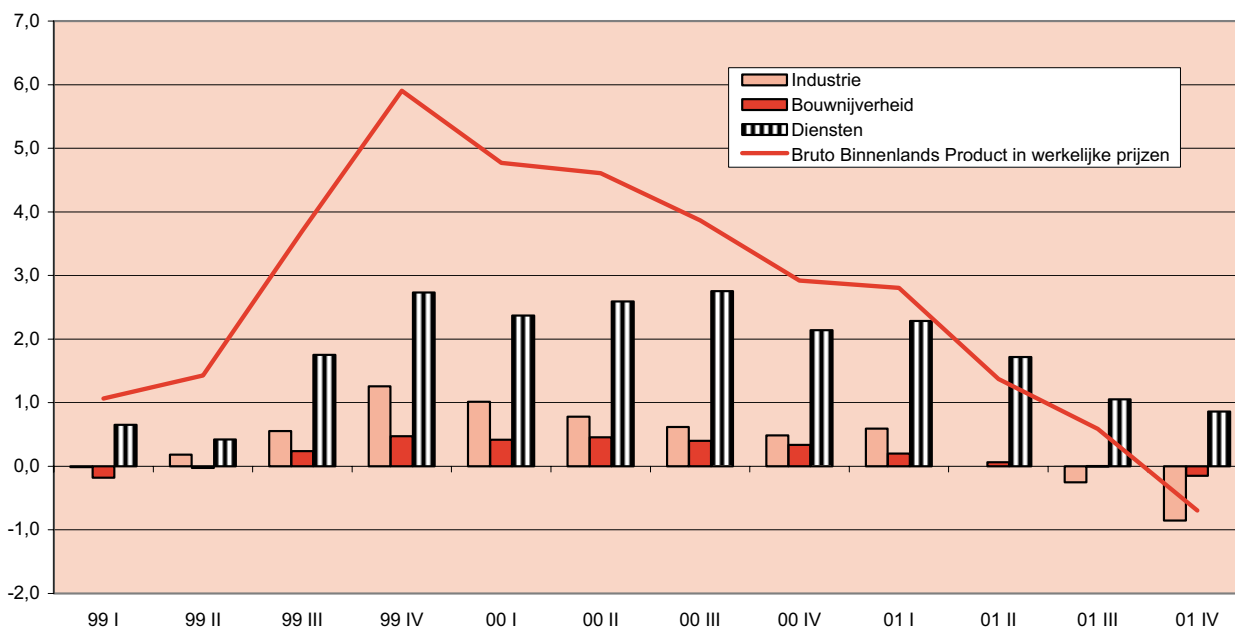
De bouwnijverheid vertraagde verder sinds het derde kwartaal van 2000 en daalde zelfs in het tweede halfjaar van 2001 ten opzichte van het voorgaande jaar. Over het hele jaar 2001 bleef het volume van de bedrijvigheid in de bouwsector echter een beetje boven (0,5%) de overeenstemmende waarde in 2000 en droeg het niet bij tot de groei van de economische activiteit in 2001, na een positieve bijdrage met 0,4 procentpunt in 2000.

Daar de conjunctuurvertraging hoofdzakelijk het gevolg is van de buitenlandse vraag, was de neergang van de bedrijvigheid het duidelijkst in de industrie. De toegevoegde waarde in vaste prijzen bedroeg aldus 0,6% minder in 2001 ten opzichte van het voorgaande jaar, waarin ze met 3,2% steeg. De toegevoegde waarde in de industrie daalde snel en ging van een groei van 2,7% in het eerste kwartaal

van 2001 ten opzichte van het overeenstemmende kwartaal van 2000 over naar een daling van 3,8% in het laatste kwartaal van 2001 (ten opzichte van het voorgaande jaar). De bijdrage van de industrie tot de groei van het BBP met 1% voor het hele jaar 2001 was negatief: ze bedroeg -0,1 procentpunt in 2001 tegen +0,7 procentpunt in 2000.

Ondanks een groeivermindering in de dienstensector bleef de bedrijvigheid er in 2001 boven die van 2000. De toegevoegde waarde steeg respectievelijk met 3,8% en 2,3% in waarde in vergelijking met een jaar daarvoor. Deze bedrijfstakken droegen als enige bij tot de groei van het BBP in 2001 (+1,5 procentpunt). Het driemaandelijkse groeiprofiel van de toegevoegde waarde in de dienstensector verslechterde vanaf het tweede tot het laatste kwartaal ten opzichte van het voorgaande jaar. In die sector groeiden de financiële activiteiten, de vastgoedsector, de verhuursector en de zakelijke dienstverlening het sterkst in 2001 (+5,4%). Deze bedrijfstak draagt positief bij tot de groei van het BBP (1,4 procentpunt), terwijl de bijdrage van de andere takken middelmatig is, vermits hun inbreng positief of nihil is, en zelfs negatief in het omgekeerde geval.

Grafiek 30. BBP en bijdrage van de belangrijkste activiteiten tot de groei van het BBP (in procentpunt, voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde gegevens, t/t-4)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

III.4 Omzet op basis van de BTW-aangiften

Het verloop van de bedrijvigheid hiervoor beschreven weerspiegelt zich ook in de door het NIS berekende indexcijfers van de omzet in waarde van de BTW-aangiften. Na een groei met twee cijfers over het hele jaar 2000 daalde het indexcijfer van de omzet voortdurend zowel voor industriële als voor niet-industriële ondernemingen tijdens de vier kwartalen van 2001 ten opzichte van het voorgaande jaar, behalve in het tweede kwartaal waarin de omzet van niet-industriële bedrijven steeg. Na een groei met twee cijfers in het eerste kwartaal van 2001 (10,1% vergeleken met een jaar daarvoor voor het geheel der ondernemingen, 15% voor industriële en 7,2% voor niet-industriële bedrijven) kende het indexcijfer een groei met één cijfer en daalde het in het laatste kwartaal van 2001 respectievelijk met -2% voor alle ondernemingen samen, -2,6% voor industriële bedrijven en -1,7% voor niet-industriële bedrijven.

Over het jaar 2001 lag het indexcijfer van de omzet voor alle BTW-aangiften 4,9% hoger dan de overeenstemmende waarde in 2000 (+6,1% voor industriële en +4,3% voor niet-industriële ondernemingen).

Uit de langetermijnanalyse blijkt dat één deel van de omzet, nl. dat van de niet-industriële bedrijven, voortdurend groeit, in tegenstelling tot het aandeel van de industriële bedrijven.

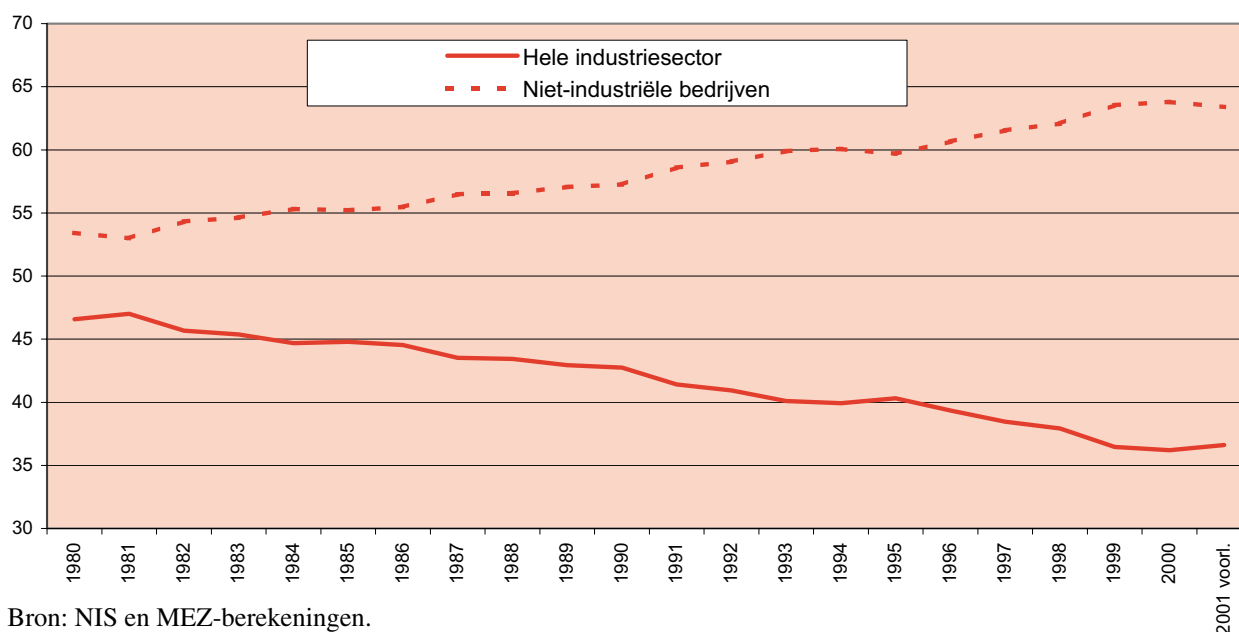
Daarnaast kan de omzet van sommige industrieën dalen als de industrie in coördinatiecentra wordt opgenomen (opneming in de maatschappelijke zetel) of als de omzet van ondernemingen die geen BTW-aangifte moeten doen, niet in aanmerking wordt genomen.

Grafiek 32 wijst op een vermindering van het aandeel van de omzet in de «handel, horeca, recuperatie- en reparatiesector» in de totale omzet van niet-industriële ondernemingen. Deze verslechtering valt ook waar te nemen in alle subsectoren van deze activiteit, met uitzondering van de tussenhandel waarvan het aandeel in twintig jaar verdubbelde.

Het essentieel gegeven dat uit grafiek 33 naar voren komt is het belang, in omzet uitgedrukt, van «kredietinstellingen, verzekeringswezen, zakelijke dienstverlening en verhuur». Dit komt niet alleen ten goede aan de sector «kredietinstellingen» maar vooral aan de dienstverlening aan bedrijven, zoals reclame, boekhouding, belastingconsultancy, enz. Die ontwikkeling wijst duidelijk op de kentering

Grafiek 31. Omzetverdeling op basis van de BTW-aangiften per bedrijfstype

(in %)

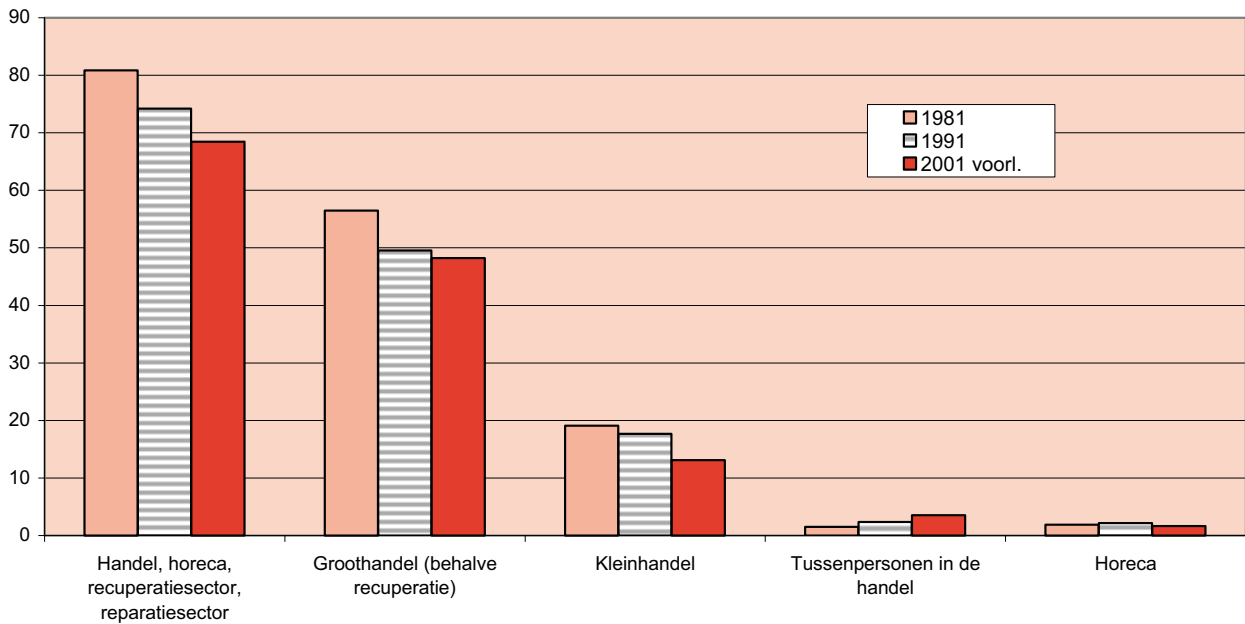

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

Grafiek 32. Aandeel van de omzet van de verschillende handelstakken in de totale omzet van niet-industriële bedrijven

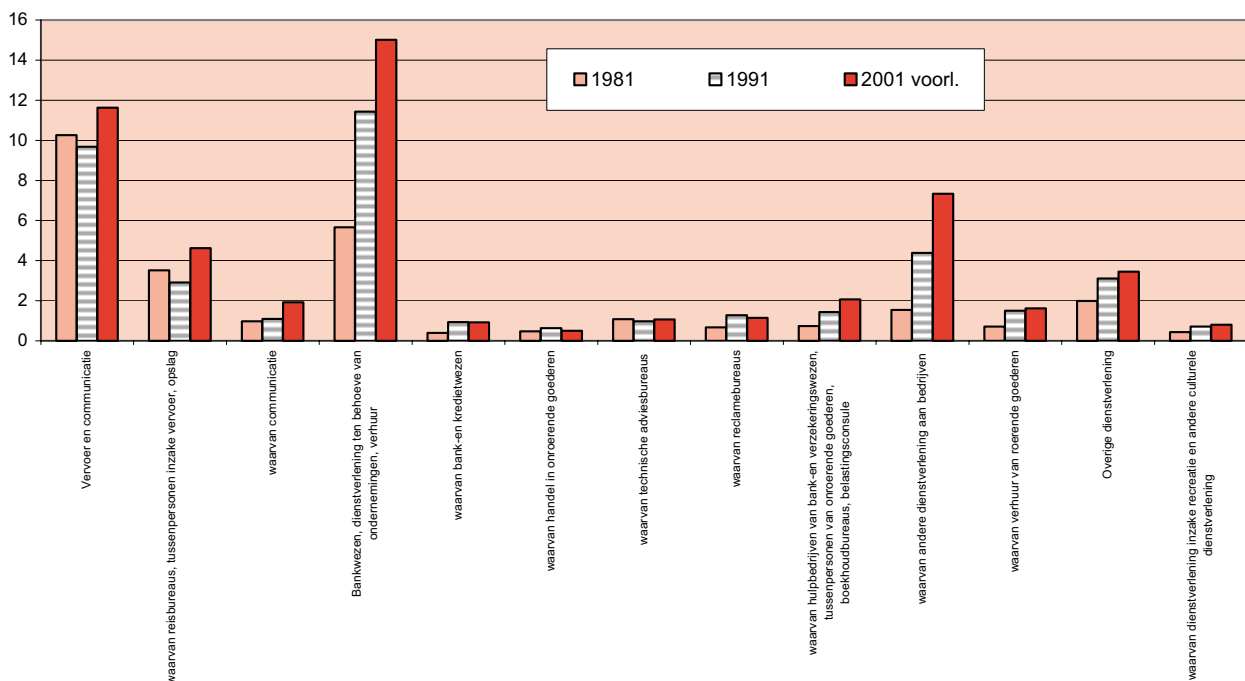
(in %)

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

Grafiek 33. Aandeel van de omzet van sommige niet-industriële bedrijfscategorieën in de totale omzet van niet-industriële bedrijven

(in %)

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

in de dienstensector en bevestigt, net als voor de investeringen, de boeking van handelsresultaten die betrekking hebben op de industriële sector, op «leasebedrijven» en op coördinatiecentra die als niet-industriële bedrijven zijn geïnventariseerd.

Voor het overige is het aandeel van de omzet van de sector «vervoer en communicatie » in de totale omzet van niet-industriële ondernemingen gestegen, wat het gevolg is van het gunstige verloop van dat van de sectoren «reisagentschappen, vervoersbemiddeling, opslagplaatsen en vracht-opslag» en «communicatie».

De rubriek «overige diensten» zag haar aandeel in de totale omzet van niet-industriële bedrijven eveneens aanzienlijk stijgen gedurende de laatste twintig jaar, vooral onder impuls van «recreatie en andere culturele diensten». Dat wijst op het groeiend belang van de vrijetijdsbesteding en het welzijn in de hedendaagse samenleving.

III.5 Industriële productie

In tegenstelling tot 2000 was 2001 een slecht jaar voor de industriële productie zonder de bouw. Haar werkdagegezuiverde volume lag 1% onder de overeenstemmende waarde van 2000, terwijl de productie van de bouwnijverheid met 1,7% afnam. De daling van de industriële productie zonder de bouw was het grootst in Wallonië met een wijziging van -2,2% t.o.v. het vorige jaar, tegen een stabilisatie en een vermindering met 1,5%, respectievelijk voor Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In de bouwsector daarentegen was de neergang het sterkst in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met -3,8% ten opzichte van het voorgaande jaar tegen -0,9% voor Vlaanderen en -3% voor Wallonië.

Volgens de classificatie in economische categorieën kenden de intermediaire goederen de grootste achteruitgang (-3,3%) in 2001, van dichtbij gevolgd door de duurzame consumptiegoederen (-3,1%),

terwijl de investeringsgoederen het sterkst groeiden met +11,5% ten opzichte van het vorige jaar.

De niet-duurzame consumptiegoederen vertoonden eveneens een positief productieverloop dat toch minder hoog lag met een stijging van 1,6% over het hele jaar 2001 in vergelijking met 2000.

Per bedrijfstak steeg de productie van slechts zes van de achttien takken over het hele jaar 2001 ten opzichte van het voorgaande jaar, namelijk extractiebedrijven, metaalbewerking, landbouw- en voedingsindustrie, metaalnijverheid, vercooking, raffinage, kerncentrales en vervoermateriaal. De sector vervoermateriaal registreerde de belangrijkste toename (+14,4%), terwijl de metaalverwerking de grootste daling kende (-12% vergeleken met het vorige jaar).

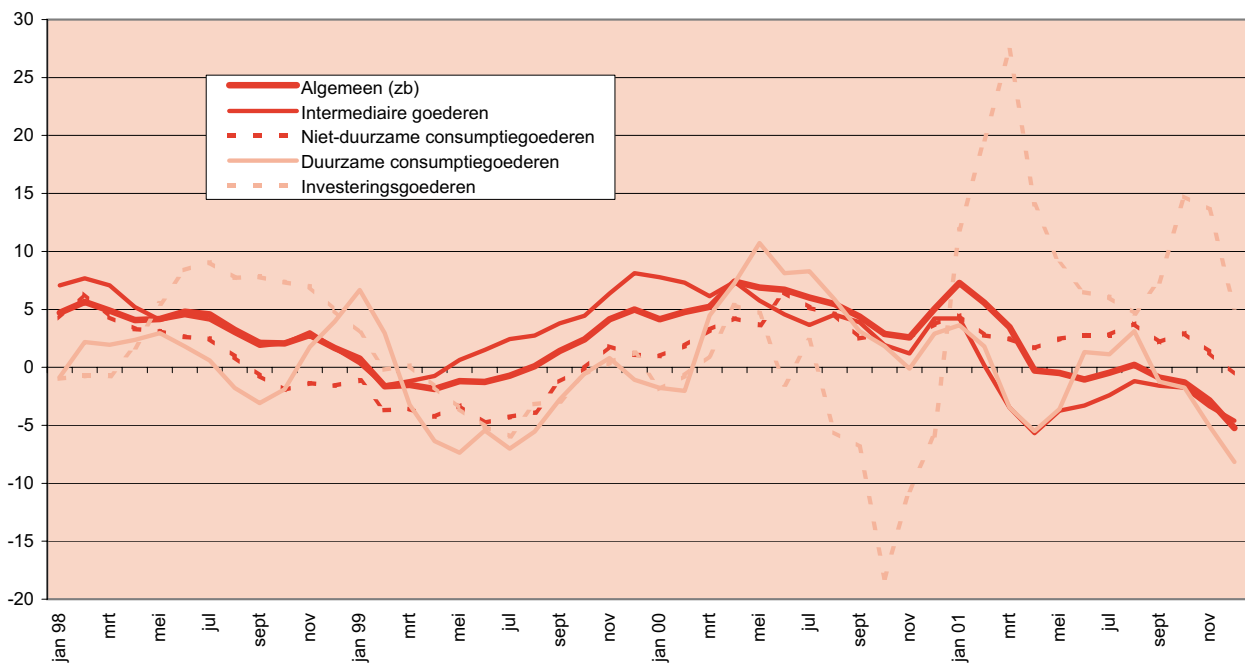
In de loop van de kwartalen liep de industriële productie (zonder de bouwnijverheid) alsmaar meer achter op de overeenstemmende waarde van 2000, met zelfs negatieve waarden tijdens het tweede en het vierde kwartaal. Ook in de bouwnijverheid daalde de productie het hele jaar door, met negatieve verschillen tijdens alle kwartalen ten opzichte van de overeenstemmende kwartalen van het vorige jaar.

De diverse categorieën geproduceerde goederen kenden in 2001 min of meer hetzelfde ontwikkelingspatroon (in vergelijking met het voorgaande jaar), nl. een vertraging in het eerste kwartaal, gevolgd door een versnelling in het tweede kwartaal, en twee opeenvolgende vertragingen in het derde en vierde kwartaal van 2001, uitgezonderd voor de intermediaire goederen die een sneller verloop kenden in het derde kwartaal. Voor de investeringsgoederen werd een omgekeerde ontwikkeling opgetekend: een versnelling als de andere sectoren vertraagden en vice versa. Overigens kende hun productiecijfer een vrij uitzonderlijke stijging (+27,4%) tijdens het eerste kwartaal. Over het hele jaar 2001 groeide de productie van investeringsgoederen met 11,5%.

Tabel 6. Industriële productie**(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)**

	Totale industrie (zonder bouw- nijverheid)	Bouwnijverheid	Intermediaire goederen	Niet-duurzame consumptie- goederen	Duurzame consumptie- goederen	Investerings- goederen
00 I	5,2	7,5	6,1	3,2	4,5	1,0
00 II	6,7	5,8	4,6	6,5	8,1	-1,5
00 III	4,4	1,9	3,9	2,5	3,1	-6,9
00 IV	5,0	3,4	4,2	3,7	2,9	-5,9
01 I	3,5	-1,4	-3,5	2,5	-3,5	27,4
01 II	-1,0	-0,8	-3,3	2,8	1,3	6,5
01 III	-0,9	-1,1	-1,6	2,2	-1,2	7,4
01 IV	-5,2	-3,3	-4,6	-0,6	-8,2	5,2
2001	-1,0	-1,7	-3,3	1,6	-3,1	11,5

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

Grafiek 34. Index van de industriële productie per goederencategorie**(wijziging van het voortschrijdende driemaandsgemiddelde in %, ten opzichte van het voorgaande jaar)**

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

III.6 Investerings volgens BTW-aangiften

De bedrijfsinvesteringen haalden gedurende vele jaren profijt uit de dynamische interne en externe vraag gecombineerd met een hoge benuttingsgraad van de productiecapaciteit. 2001 was weinig gunstig voor de investeringen. De verslechtering van de internationale omgeving, het afgezwakte vertrouwen van de ondernemers, de sombere vooruitzichten over de omvang van het verwachte herstel, de heropflakking van de werkloosheid die zwaar doorweegt op het consumentenvertrouwen en dus onrechtstreeks op de gezinsconsumptie zijn stuk voor stuk factoren die bijdroegen tot de futloosheid van de investeringen.

Aangezien de driemaandelijkse nationale rekeningen die betrekking hebben op de grote aggregaten, ons slechts weinig details verschaffen over de bedrijfsinvesteringen, zullen wij voor de analyse ervan steunen op de BTW-aangiften. Hoewel die benadering ook beperkingen inhoudt, met name omdat men geen rekening houdt met de niet-BTW-plichtige ondernemingen, blijft het een zeer kostbaar en snel beschikbaar hulpmiddel.

Na een versnelling in het laatste kwartaal van 2000 vertraagden de bedrijfsinvesteringen volgens de BTW-aangiften tijdens de twee daaropvolgende kwartalen: de groei vertraagde van 8,1% in waarde in het laatste kwartaal van 2000 naar 2,2% in het tweede kwartaal van 2001 (ten opzichte van de overeenstemmende periode van het vorige jaar). De versnelling van het derde kwartaal (+3%) was slechts kortstondig want tijdens het laatste kwartaal van 2001 vertraagde de groei van de investeringen opnieuw: +2,8% in vergelijking met dezelfde periode van het voorgaande jaar.

Voor de industriële en de niet-industriële ondernemingen was het vertragingsprofiel van de totale investeringen gelijklopend tijdens de eerste twee kwartalen, maar verschillend tijdens de volgende twee kwartalen. Zo versnelde de groei van de industriële ondernemingen volgens de BTW-aangiften in het derde kwartaal, vertraagde hij in het laatste kwartaal van 2001 vergeleken met een jaar eerder en was het verloop net omgekeerd voor de niet-industriële bedrijven.

Het verloop van de investeringen der industriële ondernemingen is ongeveer identiek aan dat van

Tabel 7. Verloop van het indexcijfer van de investeringen volgens BTW-aangiften (wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

	Industriële ondernemingen	Niet-industriële ondernemingen	Totaal der ondernemingen die BTW aangeven
00 I	4,1	15,4	11,2
00 II	4,4	5,5	5,1
00 III	-0,3	3,2	2,0
00 IV	4,5	10,3	8,1
01 I	2,5	6,1	4,8
01 II	-0,7	3,6	2,2
01 III	2,3	3,4	3,0
01 IV	-4,2	6,8	2,8
2001	-0,4	5,1	3,1

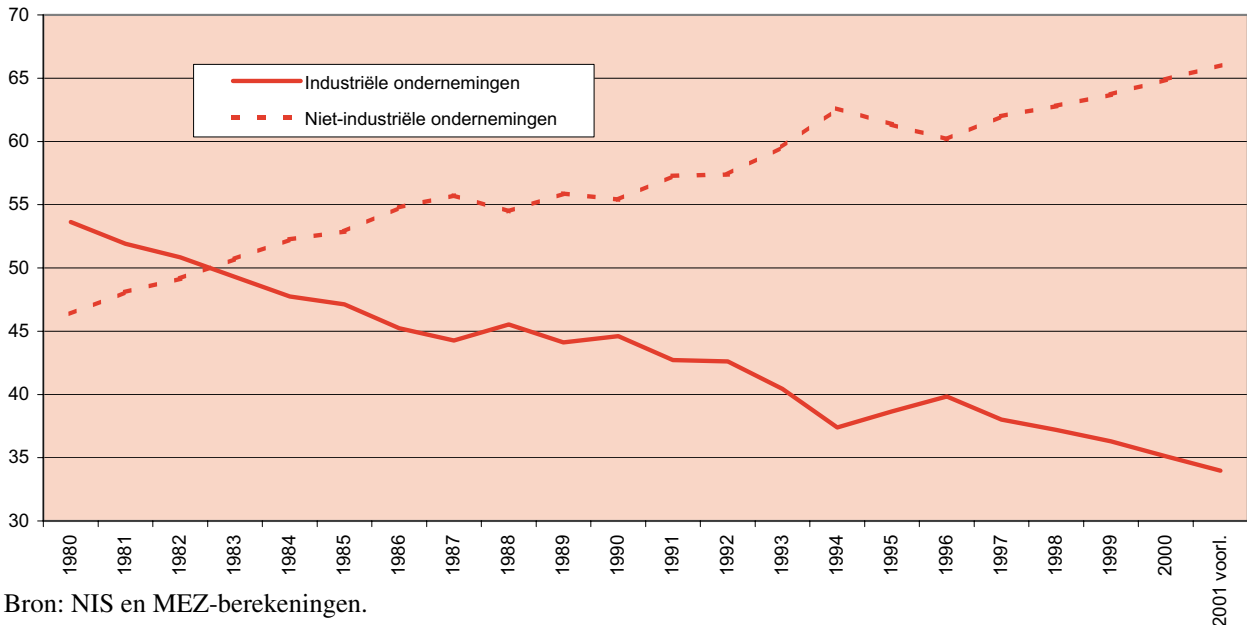
Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

het indexcijfer van de industriële productie, op dit onderscheid na dat de versnelling tijdens het derde kwartaal veel meer uitgesproken is voor de investeringen dan voor de productie.

De langetermijnanalyse wijst op het groeiende aandeel van investeringen van niet-industriële bedrijven ten koste van investeringen van industriële bedrijven.

Grafiek 35. Verdeling van de investeringen volgens BTW-aangiften per bedrijfstype

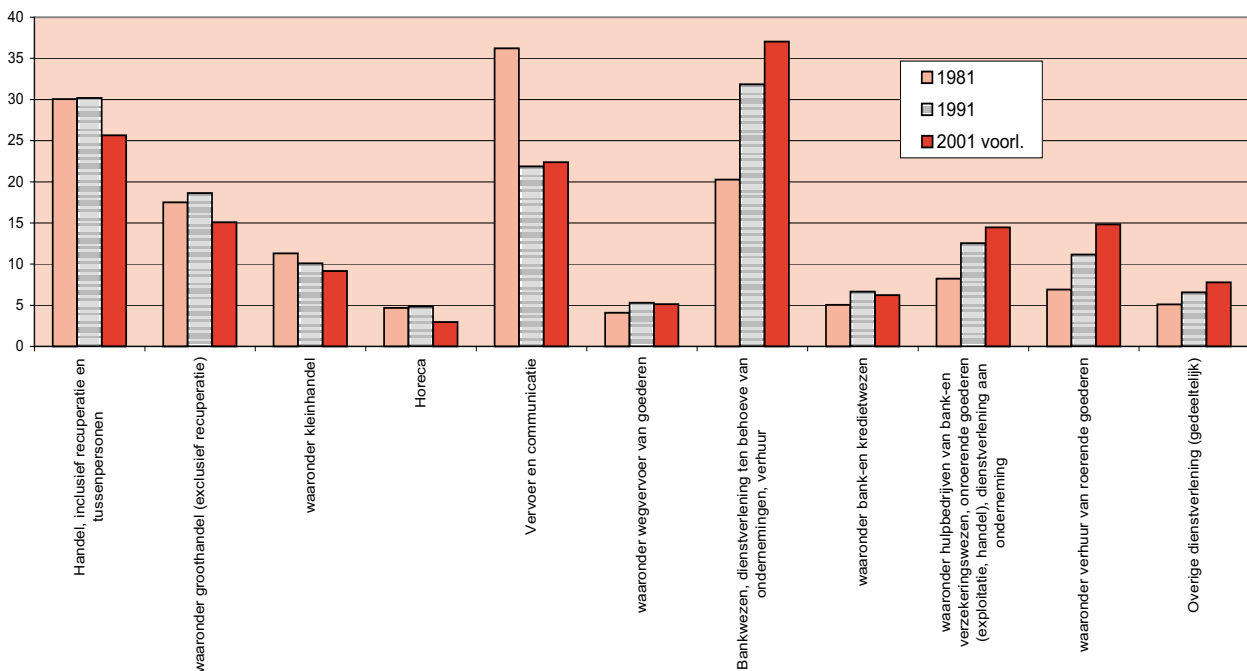
(in %)

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

Grafiek 36. Verloop van het aandeel van de investeringen van sommige categorieën niet-industriële bedrijven in de totale investeringen van niet-industriële bedrijven

(in %)

Bron: NIS en MEZ-berekeningen.

Men moet die vaststelling niettemin nuanceren. Zowel de coördinatiecentra als de « leasebedrijven » verbergen namelijk een gedeelte van de investeringen die men als industrieel moet beschouwen. De investeringen die door bemiddeling van genoemde ondernemingen werden verwezenlijkt, worden door de administratie van de BTW - de bron van die statistiek - bij de niet-industriële bedrijven gerangschikt.

Gelet op het belang van de investeringen der niet-industriële ondernemingen zal deze investeringscategorie worden uitgesplitst in verschillende rubrieken. Zo worden de volgende rubrieken in aanmerking genomen: « handel », « horeca », « vervoer en communicatie », « kredietinstellingen, verzekeringen, zakelijke dienstverlening » en « andere diensten ».

Uit grafiek 36 blijkt een vermindering van het aandeel van de investeringen van de sectoren «handel» en «vervoer en communicatie» (ook al is dat aandeel niet constant) in de totale investeringen van niet-industriële ondernemingen en omgekeerd van de sectoren «kredietinstellingen, verzekeringswezen, zakelijke dienstverlening, verhuur» en «andere diensten».

Er werd een daling genoteerd van alle onderrubrieken van de sector handel in de totale (niet-industriële) investeringen. Hoewel het aandeel van de investeringen in de sector vervoer en communicatie in 2001 kleiner was dan in 1981, won het wegvervoer aan belang tussen 1981 en 2001.

Wat vooral opvalt bij het bekijken van grafiek 36 is, net zoals voor de omzet, het belang van de rubriek « kredietinstellingen, verzekeringen, zakelijke dienstverlening, verhuur », waarvan het investeringsaandeel in de totale investeringen van niet-industriële ondernemingen steeg tijdens de periode 1981-2001, wat vooral ten goede kwam aan de hulpbedrijven i.v.m. financiële instellingen en verzekeringen, de immobiëlen, de zakelijke dienstverlening en de verhuur. Ook hieruit blijkt de kentering die aan de gang is in de dienstensector en het grote aandeel van bepaalde industriële investeringen in «leasebedrijven» en coördinatiecentra, die in de lijst niet zijn opgenomen als industriële bedrijven.

III.7 Buitenlandse handel

Volgens de statistieken van de buitenlandse handel steeg de goederenuitvoer met 3,6% in waarde in 2001, na een uitzonderlijke groei van 21,3% in 2000 in vergelijking met het voorgaande jaar. Van +20,6% in het laatste kwartaal van 2000 vertraagde de groei van de goederenuitvoer nadien geleidelijk, mede door het minder goed presteren van de internationale handel: van +11,8% in het eerste kwartaal naar -3,8% in het laatste kwartaal in vergelijking met de overeenkomstige periode in het voorgaande jaar. Als gevolg van de aanhoudende zwakte van de wereldhandel en de daaruit volgende daling van de buitenlandse vraag slonk de hoeveelheid uitgevoerde goederen met 1,1% in het vierde kwartaal, nadat ze tijdens het eerste kwartaal van 2001 met 6,2% was gestegen in vergelijking met de overeenkomstige periode een jaar voordien.

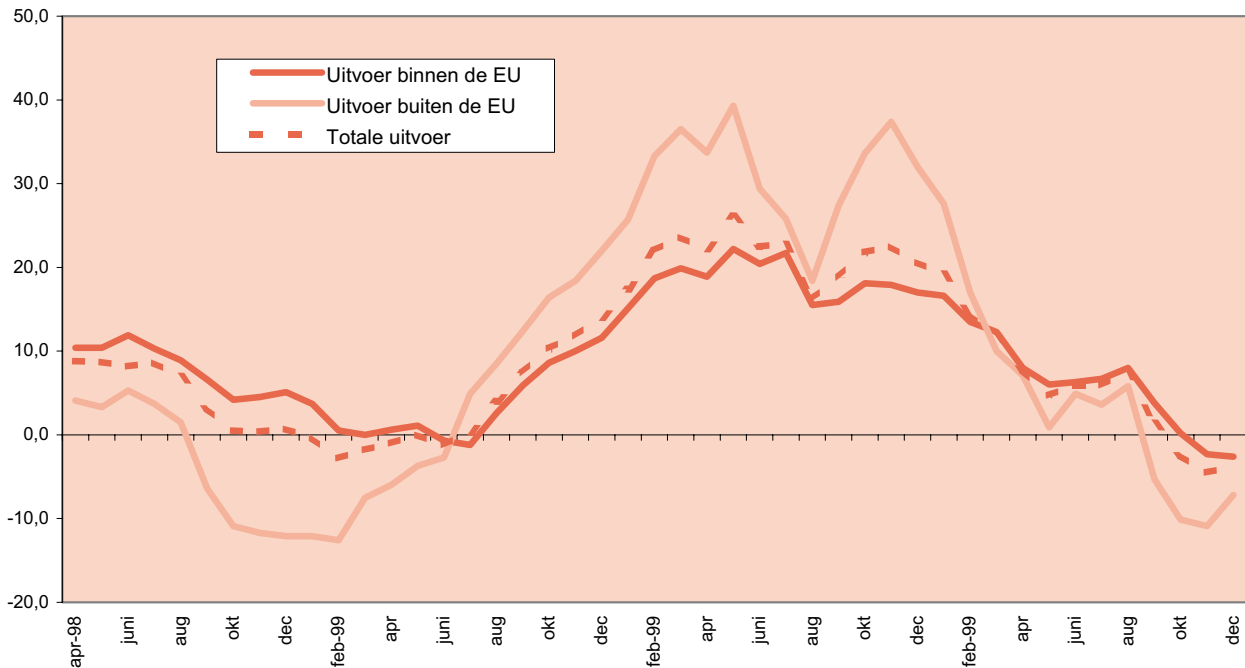
De groeivertraging die de goederenuitvoer het afgelopen jaar kenmerkt, wijst op een algemene verzwakking van de invoervraag aan België.

De leveringen aan Europese partners krompen in het laatste kwartaal met 2,6% in vergelijking met het voorgaande jaar, nadat ze in het eerste kwartaal met 12,3% waren gestegen. Die percentages bedragen respectievelijk -7,2% en +10,0% voor de uitvoer naar landen buiten de Europese Unie. Over het gehele afgelopen jaar steeg de uitvoer binnen de EU, die ruim 75% van onze export vertegenwoordigt, met 4,8% tegen 18,3% in 2000, daar waar de uitvoer buiten de EU niet hoger uitkwam dan 0,2% ten opzichte van het vorige jaar (na een sprong van 31,2% in 2000).

De verslechtering van de wereldconjunctuur was een zware opdoffer voor de verwerkende nijverheid. Volgens de conjunctuurenquêtes van de NBB daalde de afgevlakte indicator van het verloop van de uitvoerbestellingen in die sector vanaf maart 2000 tot een dieptepunt van -13,8 punt in juni 2001, d.w.z. een niveau vergelijkbaar met dat van begin 1999.

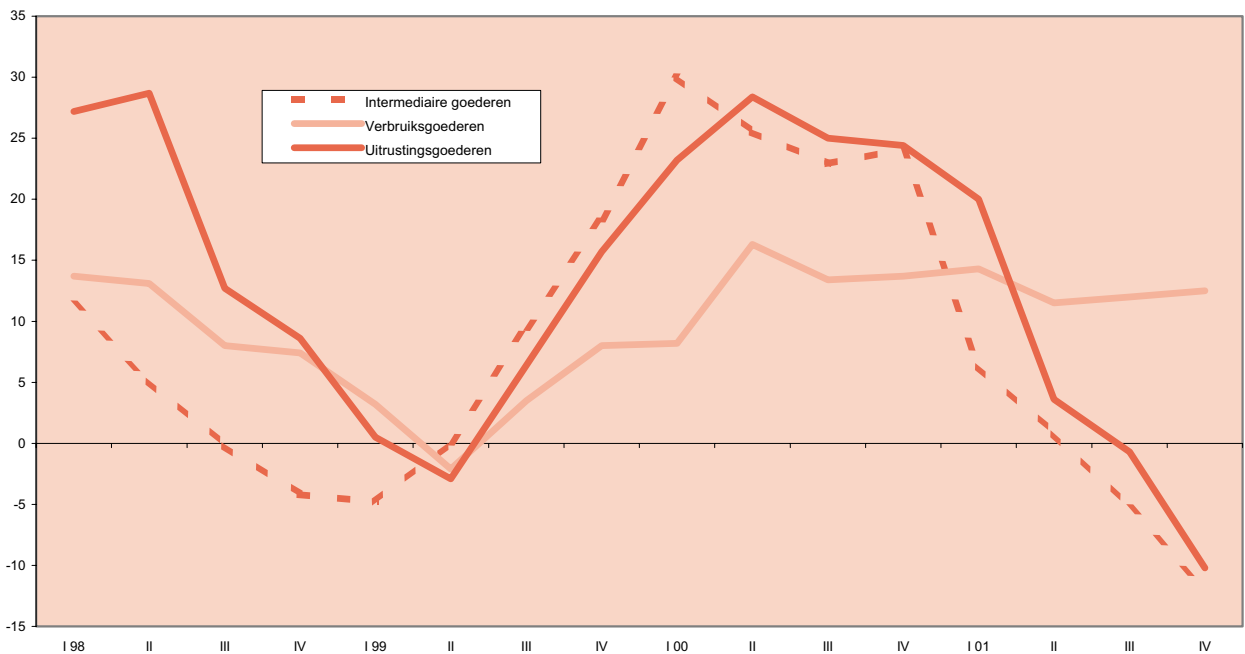
In tegenstelling met de vorige periodes van vertraging van de economische bedrijvigheid herzagen de industriëlen hun voorraden naar beneden en voer-

Grafiek 37. Totale uitvoer binnen en buiten de EU
(wijziging van het voortschrijdende driemaandsgemiddelde in %, ten opzichte van het voorgaande jaar)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

Grafiek 38. Uitvoer per grote economische categorieën
(wijziging in %, t/t-4)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

den zij minder in zodra de economie begon te slabbakken. Onder invloed van de gelijktijdige inkrimping van de intracommunautaire handel en van de binnenlandse vraag, inzonderheid door het restrictieve gedrag van de ondernemingen, steeg de goederenimport gemiddeld met 3,7% over het hele jaar 2001 nadat hij met 24,3% in waarde was gestegen in 2000. Deze herziening naar beneden toe uitte zich in een daling met 5,0% tijdens het laatste kwartaal in vergelijking met het vorige jaar na een gemiddelde groei met 13,3% in de eerste drie maanden van het jaar.

Het intracommunautaire handelsoverschot verbetert, terwijl het extracommunautaire tekort alsmaar stijgt sinds 1998. In 2001 vertoonde het saldo op de handelsbalans een overschot van 12,1 miljard euro, tegen 11,8 miljard euro in 2000.

Uit de analyse van de handel volgens de classificatie per grote economische categorieën (CGEC) blijkt dat de intermediaire goederen (bijna 60% van de totale uitvoer) en de uitrustingsgoederen (11% van de uitvoer) het zwaarst getroffen werden door de vertraging van het handelsverkeer.

Zo daalde de groei van de uitvoer van uitrustingsgoederen van +25,3% in 2000 naar +2,4% in 2001 op jaarbasis, terwijl die van intermediaire goederen van +25,5% naar -2,7% dook tijdens de beschouwde periode. Door de wereldwijde en brutale voorraadvermindering in de industrie werden de intermediaire goederen zwaar getroffen: -11,9% in het laatste

kwartaal van 2001 na +6,3% in het begin van dat jaar en +24,1% in het laatste kwartaal van 2000. De industriële bevoorrading met basisproducten en verwerkte producten, die driekwart vertegenwoordigt van de uitvoer in deze bedrijfstak, verminderde met 7,3% op een jaar tijd in het laatste kwartaal van 2001 na een stijging met 16,9% tijdens de overeenkomstige periode een jaar voordien.

De forse achteruitgang van de investeringsgoederen deed zich later voor: -10,2% in het laatste kwartaal tegen nog +20,0% in het eerste kwartaal.

De consumptiegoederen hielden beter stand dankzij de aanzienlijke verhoging van de uitvoer van de «andere niet-duurzame consumptiegoederen»: zij boekten een groei van 12,5% in 2001 tegen 12,9% een jaar eerder.

Gelet op de verslechtering van de industriële vraag was de daling van de buitenlandse vraag naar Belgische producten algemeen, ongeacht de streek van herkomst.

Uit tabel 8 blijkt dat de uitvoer naar het Amerikaanse continent het sterkst vertraagde, mede door de forse duik van de uitvoer naar de Verenigde Staten (-0,8% na een groei van +36,2% in 2000).

Uit de geografische uitsplitsing van onze handel per belangrijkste Europese handelspartners blijkt een meer uitgesproken vertraging van onze uitvoer naar Nederland en Frankrijk.

Tabel 8. Uitsplitsing van de uitvoer volgens de partnerlanden
(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

	Europese Unie	Duitsland	Frankrijk	Nederland	Verenigd Koninkrijk	Italië	Azië	Amerika	waaronder Verenigde Staten	Overige Europese landen	Afrika
2000	18,3	15,9	19,3	20,1	19,7	20,5	27,6	36,6	36,2	29,2	22,0
2001	4,8	10,9	2,5	-0,8	5,1	8,0	-4,3	1,5	-0,8	2,3	3,5
Aandeel in de totale uitvoer (in %)	75,3	18,1	17,4	12,1	10,1	5,8	8,5	7,4	5,6	5,9	1,9

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

III.8 Consumptieprijzen

De inflatie gemeten volgens het algemene indexcijfer van de consumptieprijzen in vergelijking met het voorgaande jaar, bedroeg 2,47% in 2001, na 2,55% in 2000.

Na een piek in mei (+3,14%) vertraagde de inflatie gelijktijdig met de daling van de koersen voor ruwe aardolie op de internationale markten en bedroeg ze +2,13% in november en +2,18% in december. Het algemene prijspeil daalde tot gemiddeld +2,22% in het laatste kwartaal na een groei van 2,95% in het tweede kwartaal en van 2,53% in het volgende kwartaal.

De stijging van de gezondheidsindex (gebruikt voor de loonindexering en de aanpassing van de huurprijzen), waarin tabak, alcohol, benzine en diesel niet inbegrepen zijn, versnelde, op jaarbasis, van +1,88% in 2000 naar +2,74% in 2001.

Mede door de daling van de olieprijsen was de jaargroei van het algemene indexcijfer van de consumptieprijzen tijdens de tweede helft van het afgelopen jaar lager dan die van de gezondheidsindex. Het groeiverschil tussen beide indexcijfers

werd groter en steeg van 0,05 procentpunt in het tweede kwartaal naar gemiddeld 0,60 procentpunt in het laatste kwartaal.

Uit de indeling van het jaarlijkse algemene indexcijfer in vier groepen blijkt dat de gevoelige vertraging van de prijzen voor niet-voedingsmiddelen (+1,73% in 2001 tegen +3,87% in 2000) een tegen-effect uitoefende op de grotere groei van de prijzen voor voedingsmiddelen, diensten en huren.

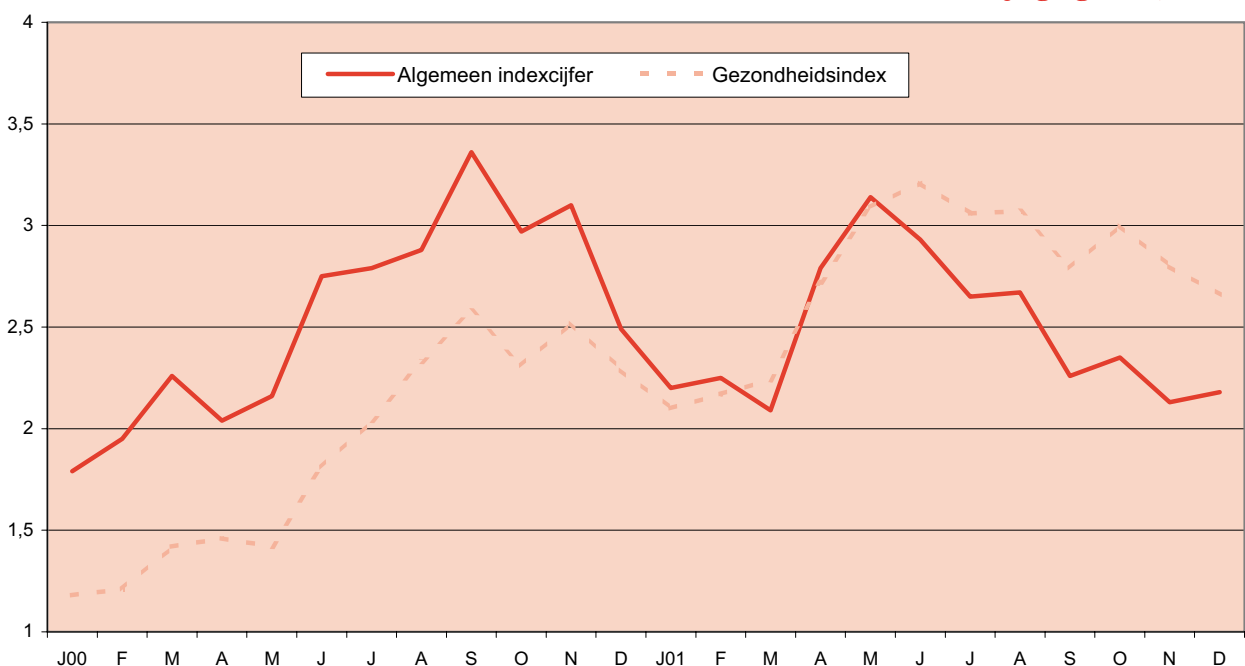
Het verloop van een aantal indexcijfers beïnvloedde de belangrijkste categorieën van goederen en diensten aanzienlijk.

Zoals blijkt uit tabel 9 werden de **prijzen voor niet-voedingswaren** in de tweede jaarhelft gedrukt door het gezamenlijk effect van de daling van de olieprijsen en van de energieprijzen: +0,07% in het laatste kwartaal tegen nog +2,89% in het tweede kwartaal vergeleken met dezelfde periode van het voorgaande jaar.

Ten gevolge van de wereldwijde vertraging van de industriële activiteit en het gevoelig lagere energieverbruik door de luchtvaartmaatschappijen na de gebeurtenissen van 11 september werd voor de

Grafiek 39. Indexcijfer van de consumptieprijzen

(wijziging in %, t/t-12)

Bron: MEZ.

tweede helft van het jaar een daling van de aardolieprijzen opgetekend. Vanaf september doken de prijzen naar beneden en leverden aldus een negatieve bijdrage (0,8 procentpunt) tot de inflatie in het laatste kwartaal van 2001.

De olieprijs daalden in een jaar tijd met 16,02% in oktober en met 18,54% in november, terwijl ze in het begin van het jaar nog 7,55% boven hun niveau van januari 2000 lagen.

De prijzen voor voedingswaren daarentegen gingen fors de hoogte in: +4,97% in het laatste kwartaal van 2001 tegen +2,71% in het eerste kwartaal. Het hele jaar 2001 schommelden ze binnen een marge van +2,35% (in februari) en +5,65% (in oktober).

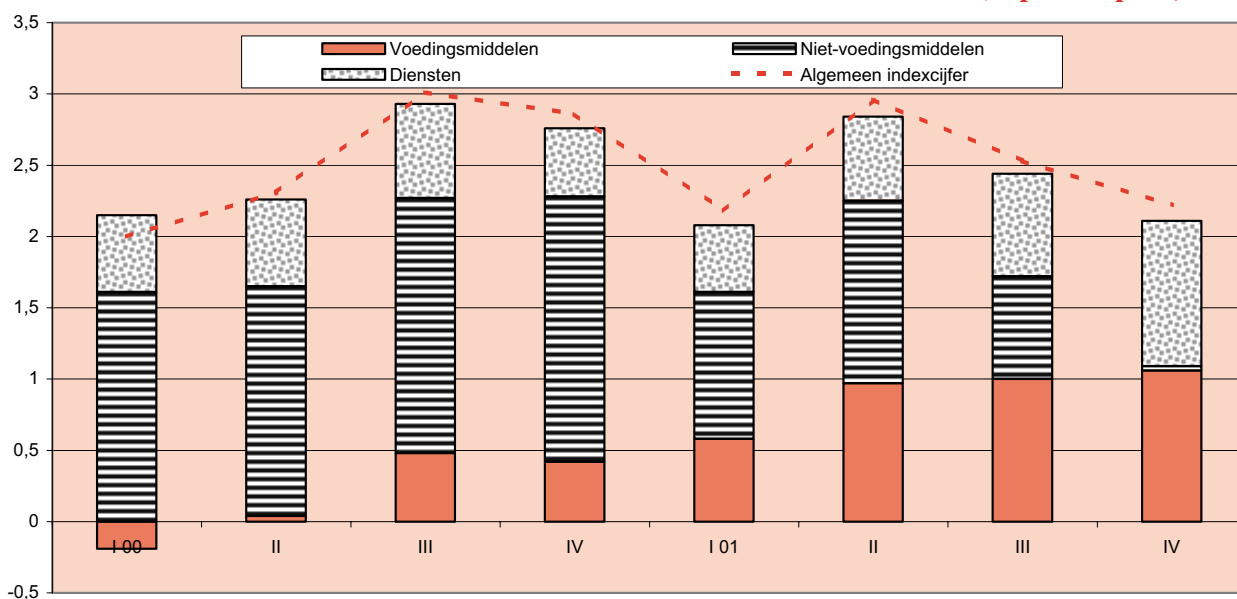
Die stijging van de prijzen voor voedingsmiddelen is onder meer te verklaren door de opeenvolgende crisissen in de vleessector en door de slechte weersomstandigheden.

Tabel 9. Functionele classificatie van de consumptieprijzen
(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

Functionele classificatie	III 01	IV 01	2000	2001
Voedingswaren	4,66	4,97	0,87	4,22
Niet-voedingswaren	1,62	0,07	3,87	1,73
Diensten	2,50	3,58	2,01	2,45
Huurprijzen	1,88	2,09	1,45	1,90
Algemeen indexcijfer	2,53	2,22	2,55	2,47

Bron: MEZ.

Grafiek 40. Bijdrage van de belangrijkste groepen tot de inflatie
(in procentpunt, t/t-4)

Bron: MEZ.

De prijsverhogingen voor verse groenten, vis, vers fruit, vlees en aardappelen werkten de stijging van de prijzen voor voedingswaren sterk in de hand tijdens het afgelopen jaar.

Zo steeg het indexcijfer van verse groenten met 8,87% in het eerste kwartaal en met 16,9% in het volgende kwartaal onder impuls van de forse verhoging van de prijzen voor prei, sla, wortelen en witloof. De stijging van de prijzen voor vers fruit (+10,33% in het derde kwartaal en +15,83% in het laatste kwartaal) werd vooral geschraagd door de verhoging van de prijzen voor citrusvruchten.

De stijging van de **prijzen voor diensten** vergrootte van kwartaal tot kwartaal en weerspiegelt gedeeltelijk de uitgestelde effecten van het vorige herstel van de aardolieprijzen. Zoals blijkt uit grafiek 40 was het relatieve aandeel van de diensten in de inflatie aanzienlijker in het laatste kwartaal (1,02 procentpunt tegen 0,47 procentpunt voor de eerste drie maanden van het jaar). Dat aandeel beliep 22% van de groei van het algemene indexcijfer in het eerste kwartaal en 46% in het laatste kwartaal. De diensten droegen het meest bij tot de inflatie in november (1,11 procentpunt) en in december (1,04 procentpunt). De bijdrage van de niet-voedingsmiddelen daarentegen, een groep die de grootste invloed heeft op de inflatie, bleef beperkt tot 0,03 procentpunt in het laatste kwartaal.

De prijzen voor diensten stegen van +1,66% in het eerste kwartaal ten opzichte van de overeenkomstige periode van het voorgaande jaar naar 3,58% in het vierde kwartaal, mede door de forse verhoging van de prijzen voor *watervoorziening, onderhoud en herstelling* (van personenauto's), *hotels, cafés en restaurants*, en van de prijzen voor *vrijetijdsbesteding*.

De stijging van het indexcijfer *vrijetijdsbesteding en cultuur* is grotendeels toe te schrijven aan de felle verhoging van de prijzen voor kranten en tijdschriften alsook aan de verhoging van de prijzen voor buitenlandse reizen die respectievelijk met 6,67% en 9,12% stegen tijdens het laatste kwartaal.

III.9 Arbeidsmarkt

In de tweede helft van de jaren negentig steeg de binnenlandse tewerkstelling regelmatig en bereikte 1,6% in 2000. Ze verminderde echter licht en stond op 1,2% in 2001.

Volgens de gegevens gepubliceerd door het Instituut voor de Nationale Rekeningen nam het aantal nieuwe banen af van 62.000 in 2000 naar ongeveer 46.000 betrekkingen in 2001.

Dit verloop is te verklaren door de toename van het aantal loontrekkers (+1,5% ten opzichte van het vorige jaar, tegen +2,0% in 2000). Het was het vijfde opeenvolgende jaar dat het aantal zelfstandigen (ongeveer 17% van de totale tewerkstelling) verminderde.

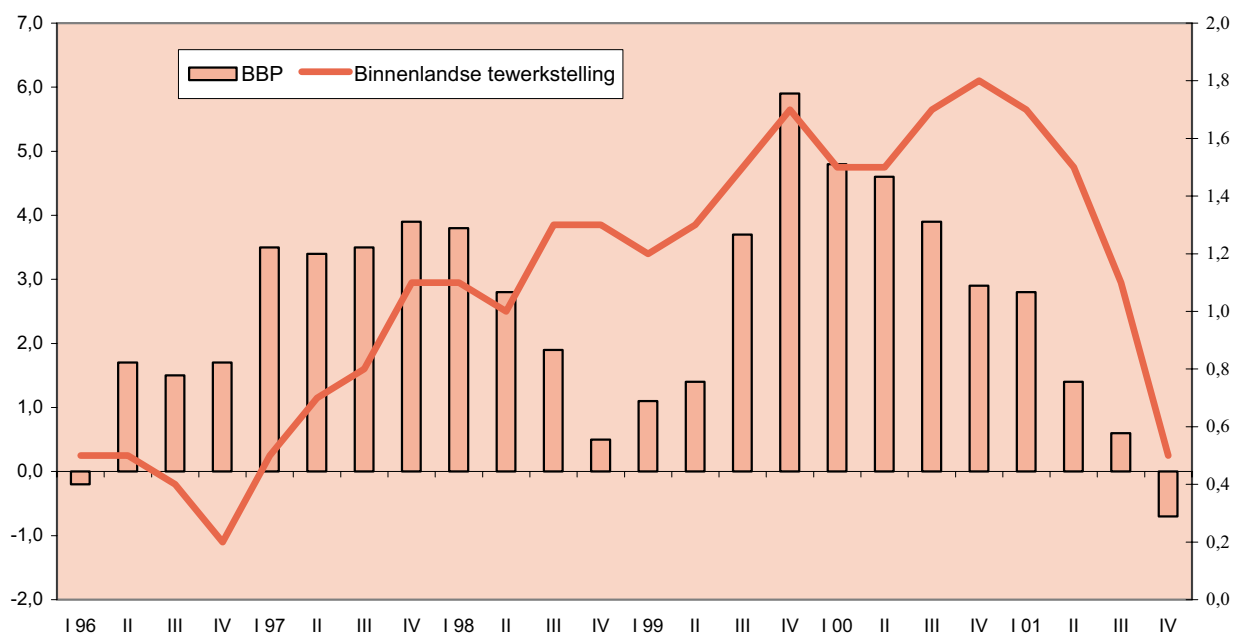
De groei van de binnenlandse tewerkstelling die gelijke tred hield met de ontwikkeling van de economische bedrijvigheid, maar met een verschil van twee tot drie kwartalen, lag nog hoog in het begin van het jaar (+1,6% t.o.v. het voorgaande jaar) maar daalde tot gemiddeld +0,8% in het tweede halfjaar.

Na een groei met 1,8% in het laatste kwartaal van 2000 verminderde de toename van het aantal tewerkgestelde personen geleidelijk en stond op +0,5% in het laatste kwartaal van 2001, d.i. de zwakste stijging sedert het eerste kwartaal van 1997 in vergelijking met het voorgaande jaar.

Alle bedrijfstakken werden gekenmerkt door een vermindering van de arbeidskrachten in de tweede helft van het jaar. In de industrie, die 17,5% van de binnenlandse tewerkstelling vertegenwoordigt, zakte het aantal tewerkgestelden met 0,4% in het laatste kwartaal, na een stijging van 1,5% in het eerste kwartaal van 2001 ten opzichte van het voorgaande jaar. In de dienstensector (bijna 75% van de binnenlandse tewerkstelling) was de achteruitgang ook merkbaar: de groei van de tewerkstelling daalde van 1,9% in het eerste kwartaal naar 0,7% in het laatste.

Grafiek 41. Verloop van het BBP en de tewerkstelling

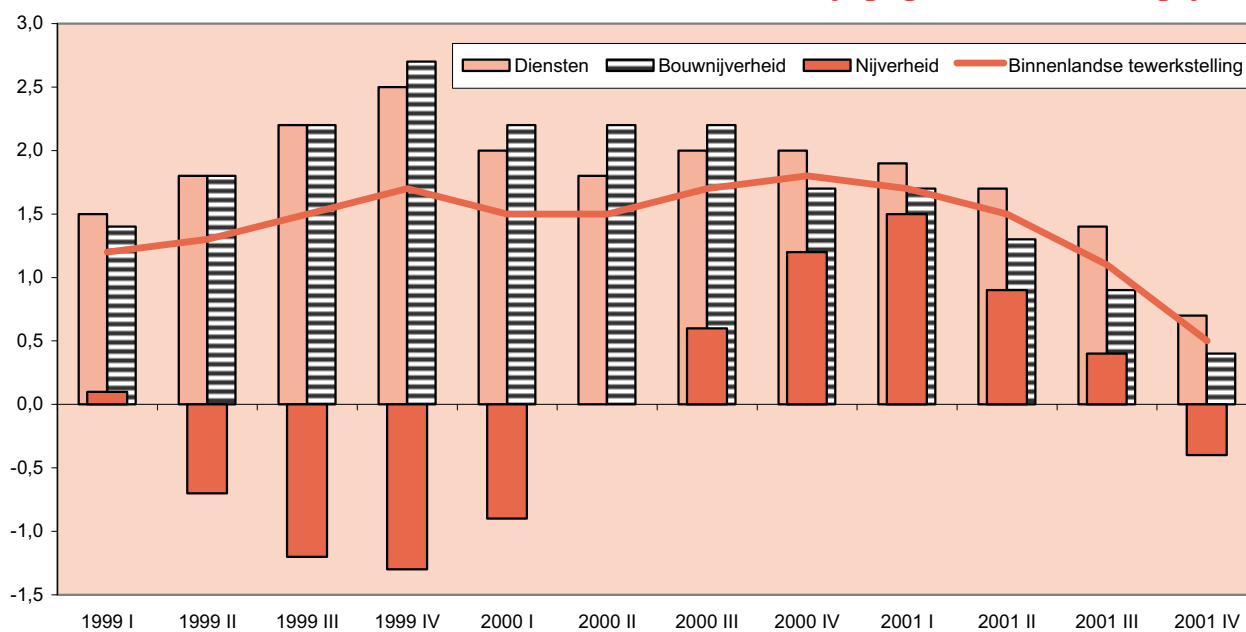
(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

Bron: INR.

Grafiek 42. Tewerkstelling per bedrijfstak

(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

Binnen deze bedrijvigheden die het grootste deel van de binnenlandse tewerkstelling vertegenwoordigen (30,5% van de totale tewerkstelling in de dienstensector), halveerde de groei van de arbeidskrachten in «*handel, vervoer en communicatie*» en zonk van 2,4% in het eerste kwartaal tot 1,2% in het laatste vergeleken met het vorige jaar. In de «*financiële activiteiten, de vastgoedsector, de verhuursector en de zakelijke dienstverlening*», «*het overheidsbestuur en het onderwijs*» en de «*overige diensten*» groeide de tewerkstelling respectievelijk met slechts 0,3%, 0,5% en 0,8% in het laatste kwartaal van 2001.

Volgens de resultaten van de enquêtes naar de arbeidskrachten (EAK) steeg de tewerkstellingsgraad - gedefinieerd als het percentage van de bevolking tussen 15 en 64 jaar dat actief tewerkgesteld is - gemiddeld van 60,5% in 2000 naar 59,9% in 2001. Hij bedroeg 59,8% in het derde kwartaal van 1999, steeg regelmatig tot het derde kwartaal van 2000 (61,1%) en daalde vervolgens tot 59,5% in het laatste kwartaal van 2001.

De tewerkgestelde mannen vertegenwoordigden 68,8% van de mannelijke bevolking van 15 tot 64 jaar in 2001, terwijl de tewerkstellingsgraad bij de vrouwen 50,8% bedroeg. In 2000 bedroegen deze percentages respectievelijk 69,5% en 51,5%.

In het kader van de Europese werkgelegenheidsstrategie moeten aanzienlijke inspanningen worden geleverd om de deelname aan de arbeidsmarkt te verhogen: de Europese doelstellingen beogen een totale tewerkstellingsgraad van gemiddeld 67% in 2005 (70% in 2010); meer bepaald van 57% (60%) voor de vrouwen en 50% voor de mensen tussen 55 en 64 jaar tegen 2010.

Sedert de Europese Raad van Lissabon (maart 2000) werd een nieuwe doelstelling vastgesteld: om de tewerkstellingsgraad te verhogen, de sociale samenhang en vooruitgang te bevorderen, de productiviteit en de werking van de arbeidsmarkt te verbeteren, spannen de lidstaten zich in opdat het toegepaste beleid ertoe zou bijdragen de kwaliteit van de werkgelegenheid te behouden en te verbeteren.

Volgens de EAK-gegevens waren er 38.604 mensen minder met een betrekking in 2001, d.i. een lichte daling met 0,9% vergeleken met 2000. Na

een stijging met 0,4% in het eerste kwartaal ten opzichte van het voorgaande jaar nam het aantal banen vanaf de lente af. De achteruitgang van het aantal arbeidskrachten was echter minder sterk in de tweede helft van het jaar: van -1,9% in het tweede kwartaal tot -1,1% in het laatste in vergelijking met het vorige jaar.

De beroepsactieve bevolking, die jarenlang een zeer traag verloop kende, steeg opmerkelijk in 2001. Deze stijging is gedeeltelijk te verklaren door de toename van arbeidskrachten na de regularisatie van een groot aantal buitenlanders zonder verblijfsvergunning (44.000 personen).

De uitsplitsing per grote leeftijdsgroepen toont aan dat de tewerkstellingsgraad van personen van 25 tot 49 jaar met 1,1 procentpunt daalde in een jaar en voor het hele jaar 2001 79,0% bedroeg. De deelname van senioren (50-64 jaar) aan de arbeidsmarkt stabiliseerde zich op 40,4%, terwijl de tewerkstellingsgraad van de 15-24 jarigen er met 0,6 procentpunt op vooruitging en in 2001 29,7% bedroeg. Zoals uit tabel 10 blijkt, was het verloop van de tewerkstellingsgraad van personen van 25 tot 49 jaar kwartaalsgewijs negatief in vergelijking met het voorgaande jaar: een daling met 0,2 procentpunt in het eerste kwartaal en met 1,1 procentpunt in het vierde kwartaal van het afgelopen jaar.

In die leeftijdscategorie slonk de tewerkstellingsgraad het sterkst bij de vrouwen (69,7% in 2001 tegen 71% in 2000); bij de mannen was dat respectievelijk 88,0% en 88,9%. Bij de vrouwen daalde de werkgelegenheidsgraad al in het eerste kwartaal vergeleken met een jaar eerder. Overigens was de achteruitgang van de werkgelegenheidsgraad meer uitgesproken bij de mannen tijdens het laatste kwartaal.

In de groep der 15 tot 24-jarigen bedroeg de werkgelegenheidsgraad in de laatste kwartalen van 2000 en 2001 respectievelijk 29,2% en 28,1%. Tijdens die periode was de daling aanzienlijker bij de mannen (-1,8 procentpunt in het vierde kwartaal in een jaar tijd, tegen -0,4 procentpunt bij de vrouwen).

Nog steeds op basis van de EAK-gegevens bedroeg het aandeel van de bezoldigde deeltijdse tewerkstelling in de totale tewerkstelling 19,5% in

Tabel 10. Teverkstellingsgraad per leeftijdsgroep

	2000	2001	II 00	III 00	IV 00	I 01	II 01	III 01	IV 01
Totaal	60,5	59,9	60,9	61,1	60,2	60,0	59,7	60,3	59,5
Tussen 15 en 24 jaar	29,1	29,7	30,3	29,6	29,2	28,9	28,5	33,1	28,1
Tussen 25 en 49 jaar	80,1	79,0	81,0	80,1	79,6	79,5	78,7	79,1	78,5
Tussen 50 en 64 jaar	40,4	40,4	39,2	42,6	40,2	40,1	40,8	39,5	41,0

Bron: NIS, EAK.

Tabel 11. Tijdelijke bezoldigde tewerkstellingsgraad

	Totaal	Mannen	Vrouwen
II 00	9,0	6,6	12,1
III 00	9,1	7,0	11,7
IV 00	9,2	7,3	11,8
I 01	7,9	5,4	11,2
II 01	8,8	6,3	12,0
III 01	9,5	6,9	12,9
IV 01	8,7	6,7	11,2

Bron: NIS, EAK.

Tabel 12. Aantal gepresteerde uren in de uitzendsector

	Arbeiders		Bedienden		Totaal	
	t/t-1 in %	t/t-4 in %	t/t-1 in %	t/t-4 in %	t/t-1 in %	t/t-4 in %
I 01	-1,9	-2,6	0,6	3,3	-1,3	-0,7
II 01	-5,8	-10,5	-0,6	0,9	-4,1	-7,0
III 01	-0,2	-6,7	1,4	4,6	0,2	-3,2
IV 01	-7,8	-15,6	-2,0	-1,5	-5,9	-11,4

Bron: FEDERGON.

2001 tegen 19,9% in 2000. Het aantal bezoldigden die deeltijds werken, zakte met 1,4% ten opzichte van 2000 na een groei van 5,2% een jaar eerder. Het percentage van de bezoldigde deeltijdse arbeid daalde van 20,3% in het eerste kwartaal van het afgelopen jaar naar 19,3% in het laatste kwartaal. De mannen werden het zwaarst getroffen: hun aandeel slook met 5,6% vergeleken met het voorgaande jaar en met 12,4% en 3,6% respectievelijk in het derde en het laatste kwartaal.

Wegens de heersende onzekerheid over de omvang en de duur van de conjunctuurvertraging gebruiken de ondernemingen minder flexibele werkvormen.

Het aantal mensen met een tijdelijke arbeidsovereenkomst – ongeacht of het daarbij gaat om een contract van bepaalde duur, interim of studentencontract – wordt sneller beïnvloed door de conjunctuurontwikkeling. Daar de vooruitzichten betreffende het verloop van de vraag onzeker bleven, vertegenwoordigde het deeltijdse werk slechts 8,7% meer van alle bezoldigden in 2001, tegen 9,1% in 2000.

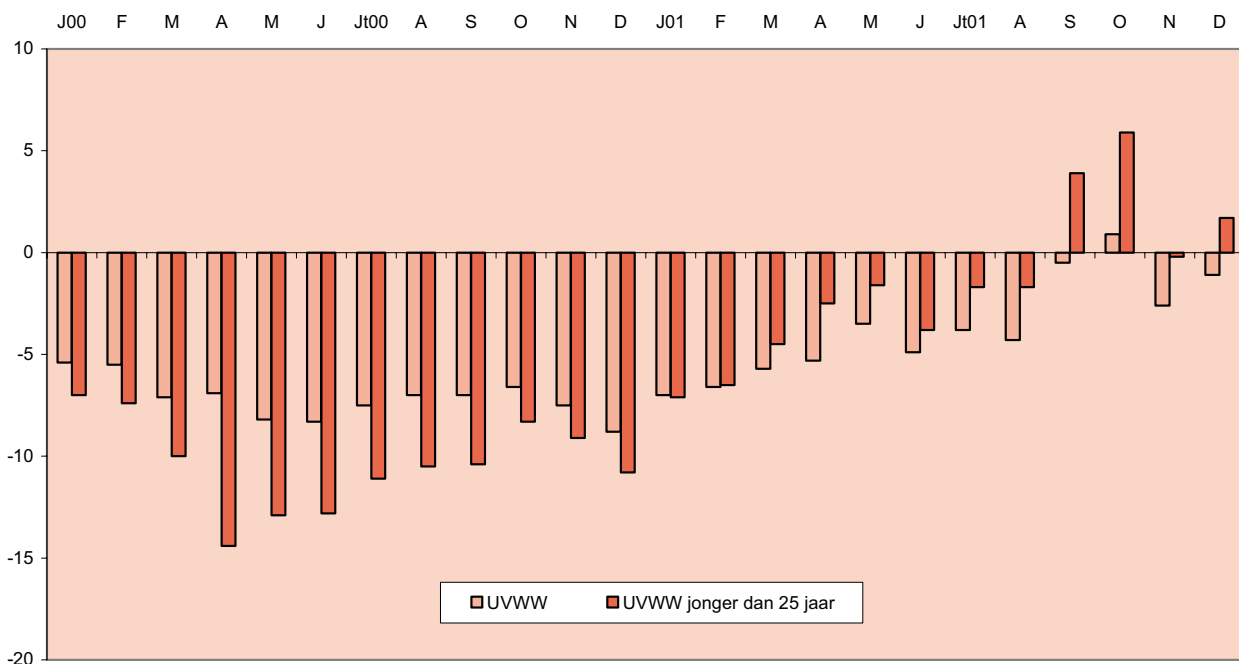
Uit de gegevens van de Federatie van partners voor werk (FEDERGON) blijkt dat in 2001 het aantal gepresteerde uren uitzendarbeid voor de eerste maal achteruitging sinds 1994 ten opzichte van het voorgaande jaar (-4,6%).

Het volume van de uitzendactiviteit verslechterde geleidelijk over het gehele afgelopen jaar, wat een weerspiegeling is van de invloed van de ommekeer in de conjunctuur op de uitzendsector. Het laatste kwartaal werd gekenmerkt door een flinke daling van het aantal gepresteerde uren zowel vergeleken met een jaar eerder (-11,4%) als met een kwartaal eerder (-5,9%). De arbeiderscategorie (61,6% van het totaal) die sneller reageert op wijzigingen in de economische bedrijvigheid vertoonde in het vierde kwartaal een inzinking met 15,6% van het aantal gepresteerde uren ten opzichte van het vorige jaar en met 7,8% ten opzichte van het vorige kwartaal, terwijl dit aantal in de bediencategorie respectievelijk met 1,5% en met 2% daalde.

Volgens de statistieken van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening steeg het aantal niet-tewerkgestelde werkzoekenden - uitkerings-

Grafiek 43. Werkloosheid

(wijziging in % t.o.v. het vorige jaar)

Bron: RVA.

gerechtigde volledig werklozen maar ook de andere niet-tewerkgestelde werkzoekenden die verplicht of vrijwillig ingeschreven zijn – opnieuw vanaf september na vijf jaar onafgebroken daling. Dit aantal liep immers constant terug sinds juni 1996 in vergelijking met het voorgaande jaar als gevolg van een gunstige economische conjunctuur en de hervormingen op de arbeidsmarkt.

Na een achteruitgang met 7,1% in 2000 vergeleken met het vorige jaar verminderde het aantal uitkeringsgerechtigde volledig werkloze werkzoekenden (UVWW) gemiddeld met 3,7% in 2001 en bedroeg 359.791 personen.

Mede als gevolg van de vertraging van de indienstneming zakte het aantal UVWW steeds minder in de loop der kwartalen; de terugloop bedroeg in het laatste kwartaal slechts 0,9% ten opzichte van het voorgaande jaar na een daling met 6,5% in het eerste kwartaal.

Dit verloop wordt echter beïnvloed door de nieuwe berekeningsmethode van niet-tewerkgestelde werkzoekenden ingevoerd door de FOREM (overheidsdienst voor arbeidsbemiddeling in het Waalse Gewest) in november 2001 teneinde die methode af te stemmen op die van de VDAB in het Vlaamse Gewest. Het aantal UVWW daalde in de laatste twee maanden van het jaar, wat de vergelijking met het voorgaande jaar minder relevant maakt.

Aan het einde van 2001 waren er 350.966 UVWW, waarvan 193.638 vrouwen en 157.328 mannen. Op

basis van deze statistiek liep de werkloosheid met 1,1% terug ten opzichte van december 2000 na een achteruitgang met 2,6% in november 2001.

Het aantal werklozen van meer dan 50 jaar die niet opgenomen worden in de UVWW, bedroeg 161.982 personen in december; als men uitgaat van het totale aantal UVWW en oudere werklozen steeg de werkloosheid met 0,6% vergeleken met december 2000.

Terwijl het aantal UVWW steeds minder afnam over het gehele afgelopen jaar, was de groei van het aantal oudere werklozen sinds maart 2001 ten opzichte van het vorige jaar minder uitgesproken: de groei van het aantal oudere werklozen bedroeg gemiddeld 6,2% in de eerste drie maanden van het jaar en 4,9% op jaarbasis in het laatste kwartaal.

Over het gehele jaar 2001 kromp het aantal jonge werklozen (ongeveer 17% van het totale aantal UVWW) met slechts 1,5% ten opzichte van het voorgaande jaar na een daling met 10,4% in 2000. Er waren gemiddeld 63.760 werklozen jonger dan 25 jaar in 2001, d.i. 960 minder dan het gemiddelde in 2000 en 8.479 minder dan dit van 1999. Na een inzinking met 6,1% in het eerste kwartaal vergeleken met een jaar voordien nam dit aantal toe met gemiddeld 0,1% en 2,5% in het derde en vierde kwartaal.

Hoewel bijzondere maatregelen het de jongeren mogelijk hebben gemaakt een eerste werkervaring op te doen (Rosettaplan) blijft de arbeidsmarkt voor die leeftijdscategorie in gebreke.

Bibliografie

- ARTUS Patrick – Totale asymétrie Etats-Unis/ Europe – Libération, 19 novembre 2001
- AVOUYIDI-DOVI - Les problèmes de mesure de sensibilité du cycle réel au cycle financier – Bulletin de la Banque de France, n°95, Novembre 2001
- BCE – Les informations fournies par les indicateurs composites du cycle conjoncturel de la zone euro – Bulletin mensuel, Novembre 2001
- BESSON Jean-Louis et ECHINARD Yann – L’Euroland : une zone monétaire optimale ? – 1998
- Bulletin hebdomadaire de la Kredietbank – Vues nouvelles et anciennes sur les mouvements conjoncturels – n°35, 19 décembre 1997
- COUDERT Virginie et MOJON Benoît – Asymétries financières en Europe et transmission de la politique monétaire – Centre d’Etudes Prospectives et d’Informations Internationales, Septembre 1995
- DALSGAARD Thomas, ELMESKOV Jorgen et PARK Cyn-Young – Ongoing changes in the business cycle : Evidence and causes – OCDE, WP n° 315 - 2002
- DANIEL Jean-Marc - Clément Juglar, l’inventeur des cycles – Le monde, 13 novembre 2001
- DE COINTET Olivier – Le cycle économique – 1997
- DUPUIS Henri – Tout dépend de chacun - Trends Tendence, 20 septembre 2001
- Encyclopédies Hachette multimédia et Agora – Les cycles et les crises économiques
- GIANNINI Giancarlo – Crises et cycles économiques – 1997
- INSEE – Rôle des flux des capitaux dans la transmission du choc américain à la zone euro – note de conjoncture internationale, Décembre 2001
- MUNDELL Robert A. – A theory of optimum currency areas – International Economics, 1968
- NOELS Geert – De la tempête parfaite à la dépression parfaite – Trends Tendence, 27 septembre 2001
- NOELS Geert – Une excuse pour la première récession du 21ème siècle – Trends Tendence, 20 septembre 2001
- OECD – Ongoing changes in the business cycle – WP1(2002)5
- Parlement européen – Ajustement aux chocs asymétriques – direction générale des études, ECON 104FR, Mars 2001
- PRUDHOMME Cécile – Robert Mundell, un précurseur de l’euro- Le monde, 14 novembre 2001
- ROMER Christina D. et David H. – What ends recessions ? – National Bureau of Economic Research, WP n° 4765, June 1994
- ANDELLA Luigi – Le Kondratieff et la mode – l’Echo,
- VERBERNE Guy et DE GROOT Elwin - Quand il pleut aux Etats-Unis, il dégoutte sur la zone euro - Vecteur, Mai 2001
- VERFAILLE Guy et DANDELLOT Fabienne – Belgique : le consommateur à la rescousse de l’économie ? – Vecteur, Mars 2001

2de deel

Structurele aspecten van de Belgische economie

IV Structurele aspecten

IV.1 Bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking, indicator van de collectieve rijkdom

Het Belgische bruto binnenlands product per hoofd, gemeten in koopkrachtpariteit met het oog op een internationale vergelijking, is een van de hoogste in de westerse wereld. Volgens de berekeningen van Eurostat beliep het in 2000 24 062 euro (zie tabel 13).

Zo staat België in de rangschikking van de West-Europese landen op de achtste plaats na Luxemburg, Noorwegen, Zwitserland, Denemarken, Ierland, Nederland en Oostenrijk. De «grote Europese landen» komen na België, terwijl de Verenigde Staten ruim vóór de Europese landen behalve Luxemburg staan en nog steeds de referentie zijn voor de geïndustrialiseerde westerse wereld.

Het BBP per hoofd, niet te verwarren met de inkomsten van personen of gezinnen, is in de eerste plaats een indicator van de collectieve nationale rijkdom die in de loop van een jaar wordt geproduceerd. Het BBP is namelijk de totale waarde van de goederen en diensten die op het nationale grondgebied worden geproduceerd. Het BBP per hoofd verschaft dus vooral een beeld van de waarde die wordt gecreëerd door de productieve activiteit en meer in het bijzonder door de arbeid.

Zo komt de prestatie van het Belgische bedrijfsleven beter tot uiting door het bruto binnenlands product te relateren aan het aantal binnenlandse betrekkingen (tabel 13) dan wanneer men dit zou doen

aan het aantal inwoners. Volgens die indicator staat België nu op de vierde plaats, na Luxemburg, Noorwegen en Nederland. Ook hier staat het Groothertogdom eenzaam aan de top en blijven de Verenigde Staten een referentie. Uit deze nieuwe rangschikking blijkt dat het Belgisch productiesysteem zeer doeltreffend werkt: de productiviteit of hoeveelheid goederen en diensten geproduceerd per arbeidseenheid ligt zeer hoog.

Hoewel de Belgische economie uitgedrukt in BBP per hoofd een opmerkelijke positie bekleedt, dient men zich toch vragen te stellen over het verloop van het BBP op lange termijn. Alleen tijdens de jongste vijf jaar ging de relatieve positie van België er immers enigszins op achteruit: in 1995 stond België op de vijfde plaats na Luxemburg, Zwitserland, Noorwegen en Denemarken. Sedertdien hebben Ierland, Nederland en Oostenrijk zich tussen Denemarken en ons land geplaatst. Bovendien is het absolute verschil tussen ons land en het Groothertogdom Luxemburg in 1995 (10 000 euro) vrijwel verdubbeld in het voordeel van Luxemburg.

Buiten de grote economische ontwikkeling van de afgelopen jaren in landen die België voorbijgestoken zijn, moet ook worden gewezen op de interne oorzaken die aanleiding hebben gegeven tot die relatieve «declassering» van ons land. Ogenscheinlijk zijn het er heel wat. In de hiernavolgende afdelingen pogen we een eerste reeks van die oorzaken op te sporen, al kunnen we ze niet allemaal vermelden. We beginnen met een onderzoek van wat meteen opvalt: het volume of de hoeveelheid werk die wordt aangewend in de Belgische economie.

Tabel 13. Bruto binnenlands product per hoofd en per tewerkgestelde persoon

		Per inwoner				Per tewerkgestelde				
		1995	2000			1995	2000			
1	LUX	30,151	1 LUX	44,308	1	LUX	58,160	1	LUX	74,562
2	CHE	23,284	2 NOR	31,424	2	BEL	24,245	2	NOR	71,846
3	NOR	21,139	3 CHE	27,811	3	NLD	52,631	3	NLD	63,929
4	DNK	20,842	4 DNK	27,261	4	NOR	50,930	4	BEL	62,924
5	BEL	19,880	5 IRL	26,694	5	FRA	50,309	5	AUT	60,067
6	AUT	19,463	6 NLD	25,976	6	AUT	47,998	6	IRL	59,723
7	DEU	19,418	7 AUT	24,998	7	ITA	46,425	7	FRA	50,477
8	NLD	19,277	8 BEL	24,062	8	IRL	46,117	8	ITA	56,544
9	FRA	18,319	9 DEU	23,751	9	CHE	43,136	9	DNK	52,629
10	ITA	18,252	10 FIN	23,228	10	FIN	42,786	10	FIN	52,614
11	SWE	18,101	11 ITA	23,013	11	DEU	42,418	11	CHE	51,040
12	FIN	17,107	12 SWE	22,957	12	DNK	41,685	12	DEU	50,436
13	GBR	17,025	13 GBR	22,886	13	ESP	41,560	13	ESP	49,219
14	IRL	16,472	14 FRA	22,280	14	SWE	39,075	14	GBR	49,155
15	ESP	13,801	15 ESP	18,593	15	GBR	38,290	15	SWE	47,940
16	PRT	12,447	16 PRT	16,537	16	GRC	31,848	16	GRC	42,182
17	GRC	11,638	17 GRC	15,572	17	PRT	25,581	17	PRT	33,721
	USA	25,890	USA	32,228		USA	56,534		USA	67,261
	EU-15	17,644	EU-15	22,510		EU-15	43,299		EU-15	52,736

Bron: Databank Ameco, DG ECFIN, EC.

IV.2 Tewerkstellingsgraad

De tewerkstellingsgraad van België, aantal betrekkingen gerelateerd tot de bevolking op beroepsactieve leeftijd en uitgedrukt als percentage daarvan, is nog steeds een van de laagste in de Europese Unie, nl. 60,5% in 2000 tegen 63,3% gemiddeld voor de Europese Unie (tabel 14).

En ook al ging de tewerkstellingsgraad er fors op vooruit tussen 1995 en 2000 (+4,4 procentpunt), toch blijft die stijging ruim onder die van de twee lidstaten van de Unie die voor deze indicator de grootste vooruitgang hebben geboekt, met name Ierland (+10,8 procentpunt) en Nederland (+8,9 procentpunt).

**Tabel 14. Tewerkstellingsgraad
(Europese vergelijking)**

2000	
België	60,5
Denemarken	76,3
Duitsland	65,4
Griekenland	55,7
Spanje	54,8
Frankrijk	62
Ierland	65,2
Italië	53,7
Luxemburg	62,7
Nederland	72,9
Oostenrijk	68,4
Portugal	68,3
Finland	67,3
Zweden	70,8
Verenigd Koninkrijk	71,5
EU-15	63,2

Bron: Eurostat.

Zoals reeds werd onderstreept, onder meer door de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, «is de Belgische handicap inzake tewerkstellingsgraad toe te schrijven aan de lage tewerkstelling van personen die tot de extreme leeftijdscategorieën behoren: de tewerkstellingsgraad bij jongeren ligt lager dan 30%, tegen een gemiddelde van bijna 40% in de EU; voor de ouderen van 55 tot 64 jaar ligt de tewerkstellingsgraad in België rond de 25%, dat is 10 procentpunt lager dan het Europese cijfer. Voor de middenleeftijdscategorie daarentegen doet België het gemiddeld even goed als de rest van de Europese Unie, met een tewerkstellingsgraad van 82%. Zelfs in deze middelste leeftijdscategorie is vooral de tewerkstelling van de ouderen onvoldoende, want

de tewerkstellingsgraad van zowel mannen als vrouwen van minder dan veertig jaar ligt hoger dan het gemiddelde van de Unie⁴».

De Europese Raad van Lissabon, die in de lente van 2000 werd gehouden, formuleerde een doelstelling van volledige tewerkstelling in het perspectief om van de Europese Unie uit te bouwen tot de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld, die in staat is tot duurzame economische groei, met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang, via een integrale strategie die een modernisering van het Europees sociaal model beoogt door te investeren in mensen en sociale uitsluiting te bestrijden: een tewerkstellingsgraad van 70% van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) benaderen tegen 2010 voor het Europees gemiddelde (60% voor de vrouwen). Later werden in maart 2001 in Stockholm tussentijdse doelstellingen voor 2005 geformuleerd: een gemiddelde tewerkstellingsgraad in de EU van 67% voor mannen en vrouwen samen en van 57% voor vrouwen. Voorts zou de tewerkstellingsgraad van personen van 55 tot 64 jaar tegen 2010 gemiddeld 50% moeten bereiken.

Wat betreft de Europese doelstellingen moet de ogenschijnlijk grote kloof tussen België en de andere partners van de EU worden gerelativeerd, omdat de statistische indicatoren waarop wordt gesteund, wel enig interpretatiewerk vergen. Berekend in « voltijds equivalent » bedraagt de totale tewerkstellingsgraad van België 57,5% (bevolking van 15 tot 64 jaar), tegen 57,9% gemiddeld in de EU: d.i. dus een miniem negatief verschil (-0,4 procentpunt), terwijl volgens de eerste definitie de totale tewerkstellingsgraad van België, zoals hierboven aangegeven, 60,5% belooft, tegen 63,3% in de EU (verschil van -2,8 procentpunt). Overigens is het nog steeds de bedoeling de specifieke tewerkstellingsgraden te doen stijgen voor de extreme leeftijdscategorieën, zowel bij de mannen als bij de vrouwen.

De zwakte van de tewerkstellingsgraad is ontegensprekelijk een van de bepalende factoren van de verslechtering van de relatieve positie van België.

4 Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, Verslag 2001, Brussel 2002. P I-18. Beschikbaar op de website van het federale Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid op het URL-adres, www.meta.fgov.be.

Tabel 15. Tewerkstellingsgraad naar leeftijdscategorie, geslacht en gewest in 2000

		15-24 jaar	25-54 jaar	55-64 jaar
Vlaams gewest	M	37,1	91,6	36,8
	V	30,2	71,6	14,7
	T	33,7	81,8	25,6
Waals gewest	M	28,2	82,8	34,6
	V	18,7	60,9	17,1
	T	23,6	71,9	25,5
Brussels hoofdsted.gewest	M	21,4	76,4	40,2
	V	19,2	61,8	29,2
	T	20,3	69,1	34,5
Land	M	32,8	87,3	36,4
	V	25,3	67,2	16,6
	T	29,1	77,4	26,3
Europese Unie	M	43,8	87,2	47,9
	V	36,8	65,9	27,9
	T	40,3	76,6	37,7

Bron: HRW, Nationaal Actieplan 2002.

IV.3 Productiviteit

Buiten het tewerkstellingsvolume hangt de ontwikkeling van de collectieve rijkdom ook hoofdzakelijk af van de stijging van de productiviteit en in het bijzonder van de arbeidsproductiviteit. De tewerkstelling mag niet stijgen ten koste van de productiviteit. De gelijktijdige groei van de tewerkstelling en van de productiviteit blijkt noodzakelijk te zijn voor de ontwikkeling van de collectieve rijkdom. De forse groei van de economie in de Verenigde Staten in de loop van de tweede

half van de jaren negentig⁵ werd immers gekenmerkt door zo'n gelijktijdige groei van de werkgelegenheid en productiviteit.

De productiviteit varieert volgens de fases van de conjunctuurencyclus: terugloop bij conjunctuur-vertraging en snellere groei bij heropleving van de bedrijvigheid. Ze moet dus eerder op middellange termijn waargenomen worden dan over een jaar.

5 Verslag van 2002 over het Europese concurrentievermogen.

Tabel 16. Arbeidsproductiviteit

Land	EU= 100	Gemiddelde variatie 1996 - 2000 in %
België	120,2	1,7
Denemarken	101,8	1,5
Duitsland	97,7	1,1
Griekenland	81,6	3,0
Spanje	91,9	0,9
Frankrijk	109	1,3
Ierland	116,4	4,0
Italië	113,9	0,9
Luxemburg	205,8	2,1
Nederland	98,7	1,1
Oostenrijk	97,7	2,1
Portugal	65,1	3,5
Finland	101,9	2,7
Zweden	92,9	2,2
Verenigd Koninkrijk	94,7	1,5
EU-15	100	1,3
Verenigde Staten	118,2	2,1

Bron: Eurostat Structural indicators, European Economy, N°2/2002.

Uit tabel 16 blijkt dat zowel de graad als de groei van de Belgische arbeidsproductiviteit tot de hoogste in de Europese Unie behoren.

Indien het reële BBP per tewerkgestelde persoon in de Europese Unie als referentie wordt genomen, bekleedt België met een index van 120,2 de tweede plaats achter Luxemburg, ruim boven het Europese gemiddelde.

De toename van de arbeidsproductiviteit in de periode 1996-2000 met een jaargemiddelde van 1,7%

is in België hoger dan in de nabije buurlanden, behalve Luxemburg en het Europese gemiddelde van 1,3%. De toegenomen productiviteitsgroei in sommige EU-landen is vooral te verklaren door de inhaalbeweging van de productiviteitsgraad die deze landen moeten halen.

De globaal beschouwde, zichtbare arbeidsproductiviteit, dus voor de hele economie, blijft één van de sterktes van de Belgische economie en kan de verandering in de relatieve positie van het BBP per inwoner tijdens de jongste vijf jaar niet verklaren.

IV.4 Multifactoriële productiviteit

De productie van goederen (of de diensten) kan worden beschouwd als het gevolg van de inbreng van een «hoeveelheid werk» (aantal personen of liever het aantal werkuren aangewend voor deze productie) en van een «gelijkaardige hoeveelheid diensten verleend door het kapitaal (uitrustingen)». De inbreng van elke «productiefactor» in de productie kan worden uitgedrukt als «productiefunctie». Deze functie neemt de vorm aan van een wiskundige vergelijking waarvan twee componenten de inbreng van de verschillende productiefactoren voorstellen. Uiteraard is de productie niet alleen het resultaat van de optelling van de inbreng van die twee «geïdealiseerde» productiefactoren, «arbeid» en «kapitaal». Een «andere component van het productieproces» moet in de «verklarende functie» voorkomen en andere elementen dan werk en kapitaal behelzen. Deze derde term wordt vaak totale factorproductiviteit genoemd (TFP) en gelijkgesteld met «technische vooruitgang». Onlangs wees de OESO echter terecht op de ruimere draagwijdte van dit begrip en stelde ze voor het «multifactoriële productiviteit» (MFP) te noemen om te vermijden dat het uitsluitend tot technische vooruitgang wordt beperkt⁶.

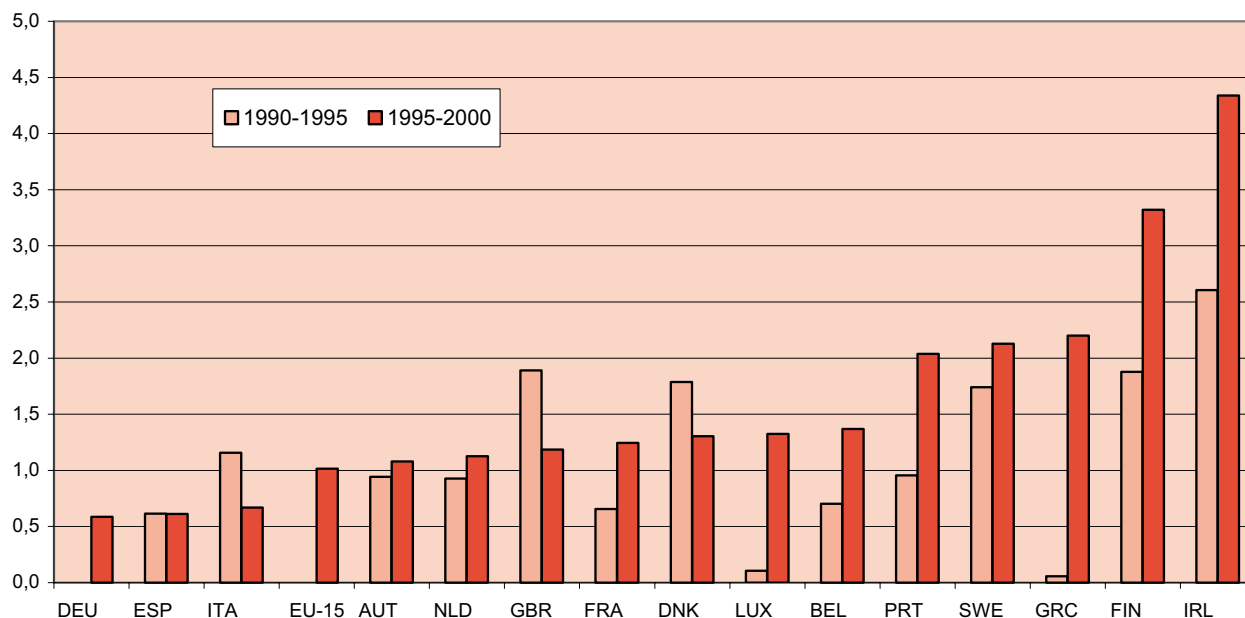
Zo meet de MFP als het ware de «efficiëntie» van het productieproces en dus de geslaagde interactie tussen kapitaal en arbeid, maar ook de inbreng van technische vooruitgang die nog niet in de arbeid (verbetering van de kwaliteit van de arbeidskrachten) en in het kapitaal (kwaliteit te wijten aan nieuwe generaties uitrustingen) is opgenomen.

In de analyse van het productieproces volgens de methodologie van de «groeiboekhouding» is de MFP het resultaat van het verschil tussen de vastgestelde groei en de geschatte groei, die wordt bekomen door arbeid en kapitaal elk afzonderlijk te beschouwen.

Ook al werden de berekeningen zorgvuldig en volgens een verfijnde methode uitgevoerd, toch moeten de resultaten ervan met omzichtigheid worden beschouwd: ze zijn vooral «indicatoren» van de fundamentele trend en ze moeten worden geïnterpreteerd.

Uit de ramingen van de Commissie (grafiek 44) blijkt dat België tot de landen behoort waar de groei van de totale factorproductiviteit (TFP) in de tweede helft van de jaren negentig ruim boven het Europese gemiddelde lag. Voor België, stemmen deze schattingen overeen met die van het Federaal Plan-

Grafiek 44. Totale factorproductiviteit

Bron: Databank Ameco, DG ECFIN, EC.

6 P. Schreyer et D. Pilat. Mesure de la productivité in Revue économique de l'OCDE, n° 33, 2001/II.

bureau⁷. Er is echter geen reden tot overdreven enthousiasme gezien de broosheid van de berekeningen die soms uiteenlopende resultaten kunnen geven in functie van de beschouwde schattingsperiodes (groei of recessie van de conjunctuur) of van de specificatie van de variabelen (productie per werknemer of per werkuur). Een unilaterale interpretatie van de indicator «totale factorproductiviteit» moet worden vermeden.

De totale factorproductiviteit wordt immers vaak beschouwd als de indicator van de inbreng van technische vooruitgang in de economie en, in het bijzonder de jongste jaren, van de inbreng van de informatie- en communicatietechnologie (ICT). Hoe forser de groei van de TFP, hoe beter de ontwikkeling en de integratie van de ICT in de economie, wat de macro-economische ontwikkeling garandeert. In dit opzicht kan de snellere groei van de TFP in de periode 1995-2000 (1,4%) vergeleken met 1990-1995 (0,7%) worden geïnterpreteerd als het gevolg van een grotere integratie van de ICT in de Belgische economie.

Al kan men zich verheugen over de resultaten van deze berekeningen voor België, toch moet de interpretatie open en multidimensioneel blijven, zoals hierboven reeds vermeld⁸. Dat bewijst vooral dat onze productieprocessen doelmatig en efficiënt zijn.

De betere resultaten op het gebied van de TFP van sommige kleine landen wijzen op het bestaan van een beschikbare groeimarge en op de mogelijkheid voor de Belgische economie haar efficiëntie te vergroten, wellicht door een grotere verspreiding en integratie van de ICT.

IV.5 Sectorale aspecten van de productiviteiten

De macro-economische productiviteit van de economie is uiteindelijk slechts de gewogen som van de productiviteiten van elke activiteit, m.a.w. van de ondernemingen. Overigens moet ze in verband worden gebracht met de kapitaalvoorraad per werknemer, die de vector is waardoor de productiviteit kan worden

beïnvloed, hetzij door de vervanging van arbeid door kapitaal, hetzij door integratie van de technische vooruitgang die leidt tot een hogere productie met dezelfde hoeveelheid ingebrachte arbeid.

De aandacht gaat hieronder naar de activiteiten gerangschikt volgens de 31 bedrijfstakken van de rijkscomptabiliteit. De landbouwsector en de niet-verhandelbare diensten worden niet in aanmerking genomen, evenmin als een aantal andere bedrijfstakken, omdat sommige van hun specifieke kenmerken, zoals de heterogeniteit of het beperkte aandeel ervan in de totale toegevoegde waarde van de ondernemingen, hier niet relevant zijn.

Als gevolg van de beschikbaarheid van officiële gegevens werd de arbeidsproductiviteit berekend op grond van het aantal loontrekkers en niet van de werkuren. De bruto kapitaalgoederenvoorraad wordt eveneens per loontrekker berekend. Deze is het resultaat van recente berekeningen van het INR in het kader van de rijkscomptabiliteit. Tabel 17 vat de resultaten samen voor de waarnemingsperiode 1995-2000.

Twee bedrijfstakken tekenen duidelijk hogere resultaten op qua productiviteitsstijging, uitrustingen per werknemer en totale productiviteit van de factoren: zowel textiel en kleding als productie van elektrische en elektronische uitrustingen. Deze bedrijvigheden komen op 1,4% en 2,1% van de totale toegevoegde waarde van ondernemingen in 2000. De gemiddelde jaarlijkse productiviteitswinsten zijn aanzienlijk (respectievelijk +9,2% en +8,9%) en daarbij speelt de forse ontwikkeling van het kapitaal voor uitrustingen in het productieproces ongetwijfeld een rol (gemiddeld +7,1% en +6,5% per jaar). Bovendien wijst de sterke toename van de totale productiviteit van de factoren (respectievelijk +6,9% en +7,8%) heel waarschijnlijk op een grote benutting van de ICT in deze activiteiten.

Al is de houtsector maar een randbedrijvigheid in de toegevoegde waarde van ondernemingen (0,4%), toch wordt hij gekenmerkt door een aanzienlijke productiviteitsgroei (+6,2%). Ook moet de stijging van de totale productiviteit van de factoren (gemiddeld +5,1% per jaar) worden vermeld.

7 Chantal KEGELS en Mary van OVERBEKE. ICT, Productivity and Economic Growth: Preliminary Evidences for Belgium, april 2002, Federaal Planbureau, een document dat voorgesteld werd op een middagsessie door de Wetenschappelijke, Technische en Culturele Dienst op basis van een onderzoekscontract van de Minister van Economie en Wetenschappelijk Onderzoek.

8 P. Schreyer en D. Pilat., op. cit.

Een tweede bedrijfstak vertoont ook behoorlijke productiviteitswinsten: productie en verdeling van elektriciteit, gas en water (gemiddeld +5,5% per jaar), scheikundige nijverheid (+5,5%), machinebouw en vervaardiging van uitrustingen (+4,4%), vervaardiging van vervoermaterieel (+4,0%), metallurgie en metaalverwerking (+3,4%), overige be- en verwerkende nijverheden (+4,5%) en financiële activiteiten (+3,1%). Deze laatste twee categorieën verdienen bijzondere aandacht. De eerste categorie blijkt, ge-

zien de verscheidenheid van de activiteiten binnen, typerend te zijn voor een Belgische verwerkende nijverheid die niet alleen gekenmerkt wordt door een hoge productiviteitsgraad maar ook door aanzienlijke winsten. De tweede categorie «financiële activiteiten» behoort tot de dienstensector waarin het moeilijker is productiviteitswinst te verwezenlijken. Alle activiteiten van deze tweede groep vertegenwoordigen 25% van de toegevoegde waarde van ondernemingen.

Tabel 17. Arbeidsproductiviteit, bruto voorraad kapitaalgoederen per werknemer en totale factorproductiviteit per bedrijfstak (gemiddelde jaarlijkse wijziging, 1995-2000)

Bedrijfstak	Arbeids-productiviteit	Voorraad kapitaal-goederen per werknemer (a)	Totale factor-productiviteit
Landbouw- en voedingsnijverheid	-0,4	3,8	-1,8
Textiel- en kledingnijverheid	9,2	7,1	6,9
Houtverwerkingsindustrie en fabricatie van houtproducten	6,2	3,8	5,1
Papier- en kartonindustrie, uitgeverij en drukkerij	0,4	5,1	-1,6
Scheikundige nijverheid	5,5	2,9	1,5
Rubber- en plasticnijverheid	2,3	1,0	1,6
Overige niet-metaalhoudende minerale producten	-0,3	2,9	-1,2
Metallurgie en metaalverwerking	3,4	2,1	2,8
Machinebouw en vervaardiging van uitrustingen	4,4	4,8	3,8
Vervaardiging van elektrische en elektronische uitrustingen	8,9	6,5	7,8
Vervaardiging van vervoermaterieel	4,0	0,6	2,6
Andere be- en verwerkende nijverheden	4,5	4,3	3,4
Productie en verdeling van elektriciteit, gas en water	5,5	4,4	4,4
Bouwnijverheid	1,5	4,8	0,2
Vervoer en communicatie	1,8	3,6	0,8
Financiële activiteiten	3,1	-1,2	2,9
Vastgoed, verhuur en zakelijke dienstverlening	-0,5	-8,1	0,5
Geheel ondernemingen	1,9	3,0	0,8

(a) Metaalproducten, machines en andere producten.

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

Een derde bedrijfstak wordt gekenmerkt door een lage productiviteitsgroei: rubber- en plastic-industrie, vervoerdiensten en communicatie, bouwnijverheid, lederindustrie en schoeisel, papierindustrie, kartonindustrie, uitgeverij, drukkerij. Het gewicht van die derde bedrijfstak is niet onbelangrijk, daar hij bijna 20% vertegenwoordigt van de activiteiten van de ondernemingen. Er moet echter opnieuw worden beklemtoond dat de hier voorgestelde productiviteitsmetingen per «werknemer» relatief summier en weinig adequaat zijn voor sommige activiteiten, meer bepaald in de dienstensector waarvoor het beter was de productiviteit per werkuur uit te drukken. Maar het probleem van de beschikbaarheid van de gegevens kon voorlopig niet worden opgelost. Daarbij komen ook de bekende moeilijkheden en onzekerheden betreffende de juiste evaluatie van het «productievolume» en van de toegevoegde waarde van sommige diensten in het kader van de rijkscomptabiliteit.

Bovenstaande opmerkingen gelden vooral voor verscheidene activiteiten die tot een laatste groep behoren, nl. activiteiten met een negatief productiviteitsverloop per loontrekker tijdens de periode 1995-2000. Dat is het geval voor bedrijfstakken zoals de handel, met inbegrip van de automobielherstelling, de hotels en restaurants en de activiteiten i.v.m. immobiliën, verhuur en zakelijke dienstverlening. Ten slotte moet worden gewezen op de slechte productiviteitsprestaties van de voedings- en dranknijverheid die te kampen kreeg met de crisis in de voedingssector tijdens de waarnemingsperiode.

Tot besluit: over de periode 1995-2000 steeg de arbeidsproductiviteit in de verwerkende nijverheid met gemiddeld 3,9% per jaar, terwijl de totale factorproductiviteit met 2,3% aangroeide, hetgeen wijst op een doeltreffende combinatie van arbeid en kapitaal in het productieproces; de bruto kapitaalvoorraad per loontrekker ging er met 4,2% per jaar op vooruit, wat meer bepaald ook het geval was voor de machine-uitrustingen en voor andere producten dan vervoermaterieel of voor de bouwnijverheid. Als die

activiteiten worden aangevuld met de bouw, de nutsbedrijven en de niet-verhandelbare diensten zodanig dat alle niet-landbouwbedrijven worden omvat, dan blijkt dat de arbeidsproductiviteit gestegen is met 1,9%, de totale factorproductiviteit met 0,8% en de kapitaalvoorraad per loontrekker met 2,1%, waarvan 3% uitsluitend toe te schrijven is aan machine-uitrustingen en andere producten dan vervoermaterieel en de bouwnijverheid. Gemeten aan de prestaties van de verwerkende nijverheid bestaat er nog een groeimarge in verscheidene dienstenactiviteiten. De financiële activiteiten doen het echter goed: in die sector moeten de groeicijfers van de arbeidsproductiviteit en van de totale factorproductiviteit niet onderdoen voor die van de verwerkende nijverheid.

IV.6 Globale competitiviteit: loonkosten en productiviteit

De competitiviteit van de Belgische economie kan voornamelijk worden benaderd vanuit twee dimensies: de structuur van door de Belgische economie aangeboden producten en de productiekosten. Enkel de tweede dimensie wordt hierna zowel algemeen – de loonkosten per eenheid in de hele economie en vergeleken met die van onze handelspartners – als sectoraal besproken.

Zoals blijkt uit tabel 18, lag de stijging van de nominale loonkosten per eenheid⁹ in de periode 1996-2000 in België (+0,8%) aanzienlijk lager dan het gemiddelde van de Europese Unie (+1,4%). Het verloop ervan situeert zich niettemin boven dat van Duitsland, een van onze belangrijkste handelspartners, maar is identiek aan dat van Luxemburg en bevindt zich licht onder de ontwikkeling in Frankrijk (1,0%) en Nederland (1,9%). In reële termen¹⁰ wordt de wijziging van de loonkosten per eenheid in België negatief (gemiddeld -0,5% per jaar), zoals in de meeste landen van de Europese Unie, en is ze gelijk aan die van de hele Unie (-0,5%). Vanuit die invalshoek verdwijnt evenwel het nadeel ten opzichte van Duitsland, wat betekent dat het, wat het verloop van de loonkosten betreft, voor de «representatieve» onder-

9 Looninkomen per hoofd gedeeld door de productiviteit (BBP naar volume gedeeld door de totale tewerkstelling)

10 Nominale loonkosten per eenheid gedeeld door de BBP-deflator (prijsindex)

Tabel 18. Loonkosten per eenheid: internationale vergelijking
(Hele economie – gemiddelde jaarlijkse wijziging in % 1996-2000)

	Nominale loonkosten per eenheid (a)	Reële loonkosten per eenheid (b)	Relatieve loonkosten per eenheid (c)
België	0,8	-0,5	-2,7
Denemarken	2,1	-0,3	-1,1
Duitsland	0,0	-0,5	-4,3
Griekenland	4,7	-0,4	0,1
Spanje	2,2	-0,7	-0,9
Frankrijk	1,0	0,0	-2,5
Ierland	1,2	-2,8	-2,2
Italië	1,9	-0,9	0,9
Luxemburg	0,8	-1,8	:
Nederland	1,9	-0,2	-1,4
Oostenrijk	-0,1	-1,1	-2,6
Portugal	1,8	-1,6	1,1
Finland	0,2	-1,3	-3,8
Zweden	2,2	1,1	1,0
Verenigd Koninkrijk	2,9	0,2	6,3
Europese Unie-15	1,4	-0,5	-3,7
Verenigde Staten	1,7	0,0	4,1
Japan	-1,2	-0,4	-2,6

- (a) looninkomen per hoofd gedeeld door de productiviteit (BBP naar volume gedeeld door de totale tewerkstelling)
 (b) nominale loonkosten per eenheid gedeeld door de BBP-deflator
 (c) Effectieve reële wisselkoers of loonkosten per eenheid t.o.v. die van 22 geïndustrialiseerde landen (in Amerikaanse dollar)

Bron: European Economy, 2002, n°2.

neming «gelijk» is in België of in Duitsland te produceren. Qua ontwikkeling van de reële loonkosten laat Ierland alle landen van de Unie ver achter zich en neemt een absolute leiderspositie in. Een vergelijking van 22 geïndustrialiseerde landen¹¹ toont aan dat, hoewel de concurrentiepositie van België (-2,7%) op het vlak van reële loonontwikkeling, rekening houdend met de wisselkoersen, over het algemeen gunstig blijft op middellange termijn, er opnieuw een nadeel opduikt ten opzichte van Duitsland (-4,3%), terwijl de Ierse voorsprong (-2,2%) ietwat kleiner wordt. Overigens moet erop worden gewezen dat het verloop van de in dezelfde munteenheid (Amerikaanse dollar) uitgedrukte productiekosten veel gunstiger blijkt te zijn in Europa (-3,7%) dan in de Verenigde Staten (4,1%). Wat deze laatste indicator betreft, zal niet gauw worden vergeten dat de euro, gemeenschappelijke munt voor verschillende landen van de Unie, pas op 1 januari 1999 werkelijkheid werd.

Men kan besluiten dat het verloop van de loonkosten per eenheid in België in de periode 1996-2000 veel meer gunstig was vergeleken met de handelspartners in het algemeen en de buurlanden in het bijzonder. Dit sluit noch tijdelijke, noch sectorale nadelen uit; deze laatste komen niet expliciet voor bij de hier onderzochte macro-economische indicator.

IV.7 Sectorale competitiviteit: loonkosten per eenheid

De loonkosten per geproduceerde eenheid¹² vormen een indicator van de dekking van de loonkosten van de productie door de productiviteit en bijgevolg van de rendabiliteit van de productieve activiteit. Het spreekt vanzelf dat deze indicator slechts adequaat is voor sectoren waarin lonen een beslissende rol spelen en is nauwelijks relevant voor activiteiten waarbij andere vormen van inkomens, zoals die van zelfstandigen, overheersen.

Zoals in het vorige hoofdstuk vermeld, kenden de loonkosten in België in de periode 1995-2000 een heel gematigde ontwikkeling.

Tussen 1995 en 2000 daalden de nominale loonkosten per geproduceerde eenheid van de grote uitvoersectoren, en soms zelfs aanzienlijk. Dit was het geval voor de chemische industrie (gemiddeld -2,7% per jaar), de vervaardiging van vervoermaterieel (-2,4%), de metallurgie en de metaalbewerking (-1,1%), de textielnijverheid (-4,9%), de machinebouw en de vervaardiging van uitrusting (-1,6%) of de vervaardiging van elektrische en elektronische uitrusting (-5,6%). Laatstgenoemde bedrijfstak moet zeker worden vermeld, omdat hij de invloed van de technische vooruitgang en van de internationale mededinging op de prijzen van de producten illustreert: de deflator (prijsindex) van de toegevoegde waarde van deze bedrijfstak nam tussen 1995 en 2000 immers af met 25%, d.i. het equivalent van de daling van de nominale loonkosten per eenheid in die periode. De winst, die gerealiseerd werd inzake productieloonkosten, werd opgeslokt door de prijsontwikkeling op de markten, vanuit die invalshoek blijkt de activiteit op middellange termijn dan ook maar net rendabel (de gemiddelde jaarlijkse verhoging van de reële loonkosten per eenheid¹³ bedraagt 0%).

Algemeen vertonen de verwerkende bedrijvigheden die gericht zijn op de buitenlandse markten negatieve wijzigingen van de loonkosten per geproduceerde eenheid en hierdoor getuigen ze van een goede aanpassing aan de internationale context. Dit lijkt tevens het geval te zijn voor de financiële activiteiten waarvan de negatieve wijziging van de loonkosten per eenheid afsteekt tegen die van andere, meer op de binnenlandse markt gerichte activiteiten, zoals de handel of de vastgoedsector en de diensten aan bedrijven waarvoor belangrijke positieve wijzigingen werden opgetekend.

11 Loonkosten per eenheid vergeleken met die van 22 geïndustrialiseerde landen (Eur-14 buiten Luxemburg, Zwitserland, Noorwegen, Verenigde Staten, Canada, Japan, Australië, Mexico en Nieuw-Zeeland)

12 Loonkosten per geproduceerde eenheid: loonsverhoging per hoofd gedeeld door de bruto toegevoegde waarde naar volume per hoofd (indicator van de productie) van de bedrijfstak.

13 Reële loonkosten per eenheid: nominale loonkosten per eenheid gedeeld door de deflator (prijsindex) van de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak.

**Tabel 19. Loonkosten per geproduceerde eenheid en per bedrijfstak
(gemiddelde jaarlijkse wijziging in %, 1995-2000)**

Bedrijvigheden	Loonkosten per geproduceerde eenheid (a)	Reële loonkosten per geproduceerde eenheid (b)
Vervaardiging van elektrische en elektronische uitrustingen	-5,6	0,0
Textiel- en kledingnijverheid	-4,9	-1,8
Scheikundige nijverheid	-2,7	-0,7
Vervaardiging van vervoermaterieel	-2,4	0,4
Overige be- en verwerkende nijverheden	-2,1	-3,0
Machinebouw en vervaardiging van uitrustingen	-1,6	-1,9
Productie en verdeling van elektriciteit, gas en water	-1,3	1,1
Houtbewerking en fabricatie van houtproducten	-1,1	-0,9
Metallurgie en metaalverwerking	-1,1	0,0
Financiële activiteiten	-0,9	-2,4
Rubber- en plasticnijverheid	0,5	0,5
Bouwnijverheid	1,0	-0,3
Vervoer en communicatie	1,2	1,1
Papier- en kartonindustrie	2,0	-1,1
Landbouw- en voedingsnijverheid	2,7	0,5
Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten	2,9	0,6
Hotels en restaurants	3,0	-0,9
Automobielhandel en –herstelling, reparatie van huishoudelijke artikelen	4,0	0,1
Vastgoed, verhuur en zakelijke dienstverlening	7,0	5,1

(a) Loonkosten per geproduceerde eenheid: loonsvergoeding per hoofd gedeeld door de bruto toegevoegde waarde naar volume per hoofd of productiviteit

(b) Reële loonkosten per geproduceerde eenheid: loonsvergoeding per hoofd gedeeld door de deflator van de bruto toegevoegde waarde

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

IV.8 Productiestructuur

De gegevens van de rijkscomptabiliteit volgens het SEC95 bevatten, naast de bruto toegevoegde waarde van 31 bedrijfstakken, de waarden van de productie en de intermediaire consumptie, zijnde de waarden van de productie-input, uitgezonderd de door «arbeid» en «kapitaal» geleverde diensten. De productie wordt zo uitgesplitst volgens intermediaire consumptie en toegevoegde waarde.

De toegevoegde waarde of de eigen inbreng van de activiteit of de onderneming in het productieproces wordt verdeeld in bezoldigingen voor geleverde arbeid (bezoldiging van de loontrekkers) en kapitaaldiensten (netto exploitatieoverschot en gemengde inkomens, waaronder de inkomens van zelfstandigen), kapitaalconsumptie of afschrijving, evenals sommige subsidies en belastingen met betrekking tot de productie.

Intermediaire consumptie en productie

Zoals blijkt uit tabel 20, zijn het duidelijk de diensten die de laagste intermediaire consumptie, maar de hoogste toegevoegde waarde opleveren. Bij de verwerkende industrieën doet zich het omgekeerde voor, zoals tabel 21 aangeeft.

In deze fase van de analyse is het onmogelijk een optimaliseringscriterium voor de intermediaire consumptie te bieden. Dit zou uit een internationale vergelijking van elke bedrijfstak kunnen worden afgeleid. We vermelden enkel dat de activiteiten waarbij het aandeel van de intermediaire consumptie in de productie lager ligt dan 50% en de toegevoegde waarde hoog is, ongeveer 35% van de productie vertegenwoordigen. Tot deze groep behoren, naast de overheidsdiensten en de diensten aan personen, de financiële activiteiten, de diensten aan bedrijven evenals de nutsbedrijven (elektriciteit, gas en water). De activiteiten met een intermediaire consumptie lager dan 70% en hoger dan 50% zijn goed voor 40% van de productie. Als qua productie belangrijkste sectoren kunnen in het bijzonder de handel, de vervoer- en communicatiesector en de bouwnijverheid worden aangehaald. De activiteiten met een intermediaire consumptie van meer dan 70%, die uitsluitend uit het overgrote deel van de verwerkende industrieën bestaan, vertegenwoordigen 20% van de productie.

Van de industriële productie vertegenwoordigt 16% een intermediaire consumptie van 55 tot 70% van de productie van de bedrijfstak: hieronder vallen met name de papier- en kartonindustrie, de uitgeverij- en drukkerijsector, alsook de machinebouw en de vervaardiging van uitrusting; 47% van de industriële productie vloeit voort uit een intermediaire consumptie van 70 à 75%. De twee «zwaargewichten», namelijk de chemische industrie en de metallurgie en metaalbewerking, maken deel uit van deze groep. De laatste groep, die instaat voor een intermediaire consumptie van 75 tot 85%, vertegenwoordigt 37% van de industriële productie. Tot deze groep behoren twee belangrijke sectoren: de voedingsindustrie en de vervaardiging van vervoermaterieel.

Uitsplitsing van de toegevoegde waarde

Tabel 22 geeft een rangschikking van de activiteiten volgens het aandeel van de lonen in de toegevoegde waarde. De tabel vermeldt het aandeel van het netto exploitatieoverschot (winsten van de ondernemingen) en van de gemengde inkomens (inkomens van zelfstandigen) alsook, in de derde kolom, het gewicht van de bedrijfstakken, gemeenten volgens de toegevoegde waarde van elk van die bedrijfstakken t.o.v. het BBP.

Uitgezonderd voor het onderwijs en de overheidsbesturen, waar op grond van de definitie van de nationale rekeningen de toegevoegde waarde hoofdzakelijk is samengesteld uit lonen, heeft de nijverheid een veel groter aandeel in de toegevoegde waarde dan de verhandelbare diensten.

Binnen het geheel van de nijverheid blijken er nochtans grote verschillen te bestaan: buiten enkele activiteiten van beperkte omvang schommelt de toegevoegde waarde tussen 52,8% in de scheikundige nijverheid en 73,4% in de sector van de vervaardiging van vervoermaterieel. Voor beide bedrijfstakken is de toestand net omgekeerd voor het aandeel van het netto exploitatieoverschot in de toegevoegde waarde: 21,6% in de scheikundige nijverheid en slechts 6,9% in de vervaardiging van vervoermaterieel. De bedrijvigheid in de scheikundige nijverheid lijkt dus winstgevender dan in de vervaardiging van vervoermaterieel. Hier moet ook worden gewezen op de degelijke prestatie van de machinebouw en de vervaardiging van uitrustingen,

**Tabel 20. Intermediaire consumptie en productie
(in opklimmende volgorde van intermediaire consumptie)**

Bedrijvigheid	Intermediaire consumptie in % van de productie van de bedrijfstak	Productie van de bedrijfstak in % van het totaal van de bedrijfstakken
Huishoudelijke diensten	0,0	0,2
Opvoeding	11,0	2,9
Overheidsbestuur	25,4	4,4
Gezondheid en sociale dienstverlening	36,9	4,1
Vastgoed, verhuur en zakelijke dienstverlening	42,5	15,7
Financiële activiteiten	45,2	5,1
Productie en verdeling van elektriciteit, gas en water	47,7	2,1
Visserij en aquacultuur	51,6	0,0
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten	54,8	2,3
Winning van niet-energetische producten	55,6	0,1
Landbouw, jacht en bosbouw	57,8	1,3
Hotels en restaurants	60,1	1,7
Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten	64,6	1,2
Vervoer en communicatie	65,3	8,2
Papier- en kartonindustrie, uitgeverij en drukkerij	67,3	1,9
Automobielhandel en –herstelling, reparatie van huishoudelijke artikelen	67,3	15,1
Bouwnijverheid	67,7	6,5
Machinebouw en vervaardiging van uitrustingen	68,6	1,5
Scheikundige nijverheid	70,0	4,9
Vervaardiging van elektrische en elektronische uitrustingen	70,7	2,3
Houtbewerking en fabricatie van houtproducten	71,2	0,4
Overige be- en verwerkende nijverheden	72,0	0,8
Rubber- en plasticnijverheid	73,7	1,2
Lederindustrie en schoeisel	74,3	0,1
Metallurgie en metaalverwerking	74,5	4,6
Textiel- en kledingnijverheid	75,5	1,8
Landbouw- en voedingsnijverheid	75,7	4,2
Vervaardiging van vervoermaterieel	81,5	3,8
Vercooking, raffinage, kernindustrie	86,8	1,5

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

Tabel 21. Industrie: intermediaire consumptie en aandeel in de industriële productie (in opklimmende volgorde van intermediaire consumptie)

Bedrijvigheid	Intermediaire consumptie in % van de productie van de bedrijfstak	Productie van de bedrijfstak in % van het totaal van de be- en verwerkende nijverheden
Winning van niet-energetische producten	55,6	0,5
Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten	64,6	3,9
Papier- en kartonindustrie, uitgeverij en drukkerij	67,3	6,4
Machinebouw en vervaardiging van uitrustingen	68,6	5,1
Scheikundige nijverheid	70,0	16,2
Vervaardiging van elektrische en elektronische uitrustingen	70,7	7,5
Houtbewerking en fabricatie van houtproducten	71,2	1,5
Overige be- en verwerkende nijverheden	72,0	2,8
Rubber- en plasticnijverheid	73,7	3,9
Lederindustrie en schoeisel	74,3	0,2
Metallurgie en metaalverwerking	74,5	15,1
Textiel- en kledingnijverheid	75,5	5,9
Landbouw- en voedingsnijverheid	75,7	13,8
Vervaardiging van vervoermaterieel	81,5	12,6
Vercooking, raffinage, kernindustrie	86,8	4,8

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

waar het netto exploitatieoverschot 21,1% belooft van de toegevoegde waarde van die activiteiten, terwijl de loonmassa er toch 66,8% van die waarde vertegenwoordigt. De diverse activiteiten die ondergebracht zijn in de « andere verwerkende nijverheden » boeken ook een vrij hoog netto exploitatieoverschot (19,6%), terwijl het aandeel van de lonen er aanzienlijk is (61%).

In de bouwnijverheid vertegenwoordigen de lonen 55,7% van de toegevoegde waarde, terwijl het netto exploitatieoverschot en de gemengde inkomens er 34,7% halen door de sterke aanwezigheid van zelf-

standige aannemers in die sector. Hoewel het aandeel van de lonen ietwat kleiner (54,4%) is dan in de bouwnijverheid, bereikt het totaal van het exploitatieoverschot en de gemengde inkomens in de automobielenhandel en –herstelling en de reparatie van huishoudelijke artikelen, eveneens een sector met een groot aantal zelfstandigen, amper 28,4% van de toegevoegde waarde in die sector. Ten slotte: bij de financiële activiteiten bedraagt het aandeel van de lonen 52,9% van de toegevoegde waarde en het netto exploitatieoverschot 37,9% van die waarde. Dat laatste cijfer omvat ook de gemengde inkomens van de zelfstandigen uit die sector.

Tabel 22. Uitsplitsing van de toegevoegde waarde volgens lonen, netto exploitatieoverschot en gemengde inkomens
(rangschikking van de activiteiten volgens het aandeel van de lonen in de toegevoegde waarde)

Bedrijvigheid	Loon in % van de bruto toegevoegde waarde	Netto exploitatie-overschot in % van de bruto toegevoegde waarde	Bruto toegevoegde waarde in % van het BBP
Landbouw, jacht en bosbouw	12,8	66,4	1,3
Vastgoed, verhuur en zakelijke dienstverlening	27,1	44,1	21,6
Vercooking, raffinage, kernindustrie	31,2	54,8	0,5
Productie en verdeling van elektriciteit, gas en water	36,3	21,9	2,6
Winning van niet-energetische producten	41,5	32,3	0,2
Visserij en aquacultuur	47,7	10,2	0,0
Hotels en restaurants	49,7	31,4	1,6
Scheikundige nijverheid	52,8	21,6	3,5
Financiële activiteiten	52,9	37,9	6,7
Automobielhandel en –herstelling, reparatie van huishoudelijke artikelen	54,4	28,4	11,8
Bouwnijverheid	55,7	34,7	5,0
Collectieve, sociale en persoonlijke diensten	56,6	36,5	2,5
Landbouw- en voedingsnijverheid	56,7	21,0	2,4
Papier- en kartonindustrie, uitgeverij en drukkerij	60,3	17,4	1,5
Overige be- en verwerkende nijverheden	61,0	19,6	0,6
Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten	61,2	13,6	1,0
Rubber- en plasticnijverheid	62,5	17,8	0,7
Textiel- en kledingnijverheid	63,3	14,8	1,0
Houtbewerking en fabricatie van houtproducten	66,0	18,2	0,3
Machinebouw en vervaardiging van uitrustingen	66,8	21,1	1,2
Vervoer en communicatie	67,0	2,8	6,8
Metallurgie en metaalverwerking	68,8	11,8	2,8
Gezondheid en sociale dienstverlening	69,9	30,6	6,2
Vervaardiging van elektrische en elektronische uitrustingen	72,4	13,9	1,6
Vervaardiging van vervoermaterieel	73,4	6,9	1,7
Lederindustrie en schoeisel	76,6	9,5	0,0
Overheidsbestuur	84,0	0,0	7,9
Onderwijs	92,3	0,3	6,3

Bron: INR en MEZ-berekeningen.

IV.9 Uitvoer

België heeft ongetwijfeld een open economie. In 2000 bedroeg het aandeel van de uitvoer van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie (BLEU), dus van de verkoop van goederen buiten de Europese Unie 19% van het BBP. Van de EU-landen blijkt enkel Ierland meer gericht te zijn op de markten buiten de Gemeenschap (grafiek 45): het aandeel van de Ierse uitvoer buiten de EU komt uit op 29,8% van het BBP. Heel de Europese Unie heeft een duidelijk kleinere openheidsgraad dan deze twee koplopers. Overigens is het verschil tussen de openheidsgraad van de landen van de Unie aanzienlijk: 4,5% voor Portugal en 29,8% voor Ierland.

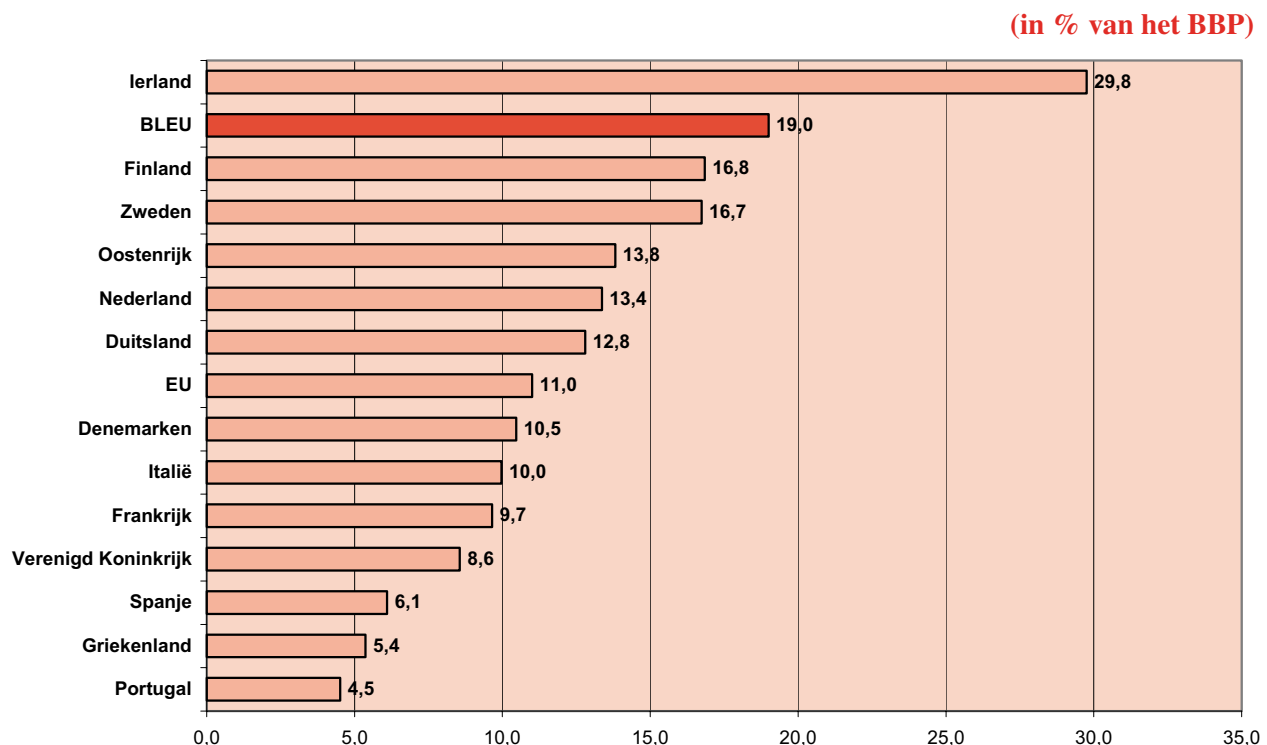
De grote openheid van de Belgische economie ten opzichte van de internationale handel buiten de EU vergroot uiteraard haar gevoeligheid voor de bewegingen van deze handel, vergeleken met de Europese partners. België kan hierdoor echter voordeel halen uit de gebrekkige synchronisatie van economische cycli in de wereld.

De Belgische economie is niet alleen op de markt buiten de Gemeenschap gericht maar ook op de communautaire markt: de leveringen (verzendingen) van BLEU-producten naar EU-landen komen uit op 58,1% van het BBP van de BLEU (grafiek 46), terwijl ze 50,8% bedragen voor Ierland en 49,5% voor Nederland.

Deze sterke integratie van de BLEU in de intracommunautaire handel veroorzaakt een aanzienlijke gevoeligheid van de Belgische economie voor de bewegingen in de economie van partnerlanden van de EU. Het is dan ook de vraag of België niet te afhankelijk is van de EU-landen.

Dient er in dit verband een «evenwicht» te worden bereikt inzake de complementariteit tussen de twee openheidsgraden van de Belgische economie, met name ten opzichte van de wereld en ten opzichte van de landen van de Europese Unie? Uit een studie van het Federaal Planbureau¹⁴ over de Belgische uitvoer bleek dat dit mogelijk is na een analyse van de factoren die de uitvoer van een land beïnvloeden. De

Grafiek 45. Uitvoer buiten de EU

Bron: Databank Ameco, DG ECFIN, EC en MEZ-berekeningen.

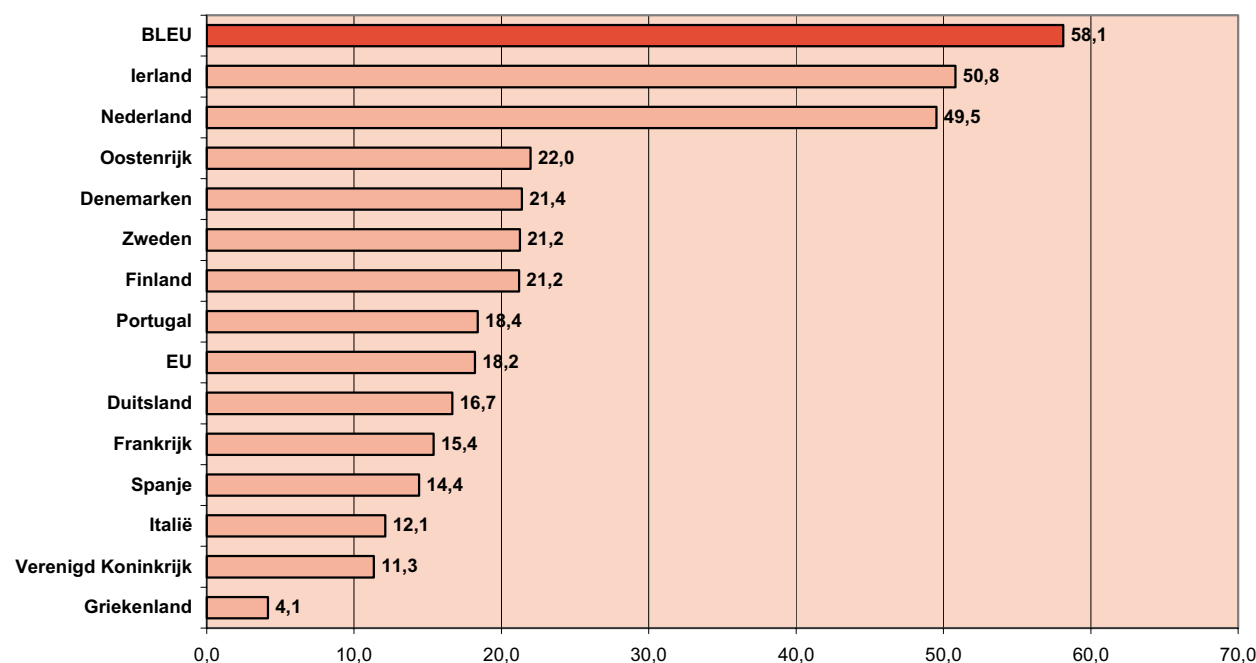
14 D. Simonis «Belgium's export performance». A constant market shares analysis, Working Paper 2-00, Federal Planning Bureau, Brussels, march 2000.

effecten die herkend werden door toepassing van de methode van «analyse op basis van constante markt-aandelen» zijn de «concurrentiekracht» (prijzaspect van de uitvoer), de «uitvoermarkten» (uitvoerbestemmingen), de «uitgevoerde producten» en een «residueel effect» dat minder doorslaggevende factoren betreft. Deze analyse behelst de periode 1991-1997 en vergelijkt de uitvoer van België met die van andere handelspartners. Het einde van de waarnemingsperiode, na de Aziatische crisis, is weliswaar niet zonder belang voor de verkregen resultaten, maar de hoofdpact werd duidelijk

vastgesteld: de afname van de uitvoermarktaandelen van België is vooral het gevolg van zijn sterke gerichtheid op de EU-markten¹⁵. De besluiten zijn ook duidelijk en suggereren een grotere diversifiëring van de markten, onder andere in de richting van Europese landen met een overgangseconomie en van andere opkomende economieën¹⁶. De nabije uitbreiding van de Europese Unie is daartoe ongetwijfeld een buitenkans. De bevordering van de handel met verder verwijderde landen en met ontwikkelingslanden zou kunnen leiden tot een gunstiger evenwicht met de afhankelijkheid risico's verbonden.

Grafiek 46. Binnen de EU verzonden goederen

(in % van het BBP)

Bron: Databank Ameco, DG ECFIN, EC en MEZ-berekeningen.

15 «In the period under review, the decrease in Belgium's global export market share (data covering the Belgium-Luxembourg Economic Union area) was mainly the result of the negative contribution of Belgian market specialisation. The contribution of the competitiveness effect and of the product specialisation effect were of lesser importance... The main reason behind the negative contribution of the market effect is related to the importance of exports from Belgium to the other countries of the European Union in a period during which the EU rate of growth was lower than the total world growth rate», op. cit. p. 2.

16 «In the long run, Belgium should nonetheless remain aware that the geographical concentration of trade is a source of vulnerability due to the sensitivity to cyclical fluctuations in the neighbouring countries. Therefore, Belgium should diversify its exports and take a better advantage of the large trade growth potential associated with the Asian NIC's, the European countries in transition and the other emerging economies», op. cit. p. 3.

IV.10 Structurele indicatoren van de Europese Unie

In het kader van de Lissabonstrategie vergaderde de Europese Raad in Barcelona op 15 en 16 maart 2002 ter gelegenheid van zijn jaarlijkse voorjaarsbijeenkomst. Hij boog zich over de verwezenlijkingen van de Europese Unie op economisch en sociaal vlak en inzake leefmilieu.

Dit onderzoek gebeurde op basis van 42 structurele indicatoren betreffende de volgende thema's:

1. Algemene economische toestand
2. Tewerkstelling
3. Innovatie en onderzoek
4. Economische hervorming
5. Sociale samenhang
6. Leefmilieu¹⁷

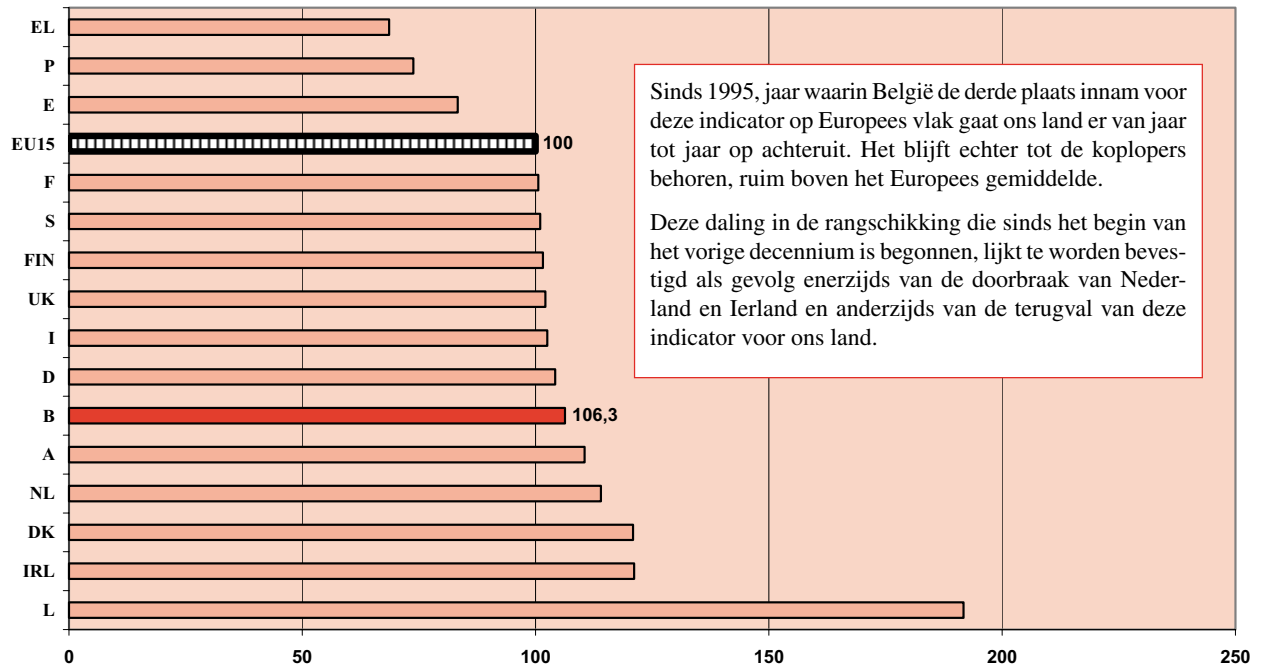
Elk jaar wordt de lijst van indicatoren herzien rekening houdend met de politieke prioriteiten en de geboekte vooruitgangen.

---

17 Dit gebied werd toegevoegd naar aanleiding van de Europese Raden van Stockholm en Göteborg.

IV.10.1 Indicatoren van het algemeen economisch klimaat

Grafiek 47. BBP per inwoner (KKS, EU15=100) in 2001

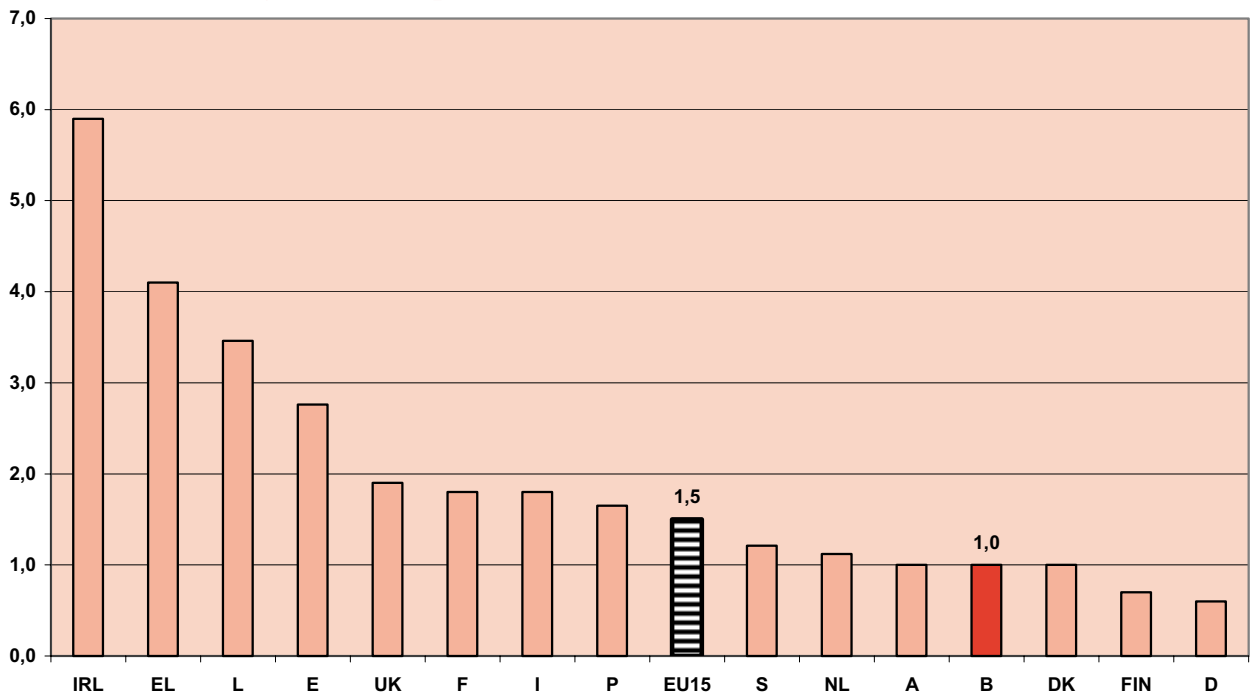

Sinds 1995, jaar waarin België de derde plaats innam voor deze indicator op Europees vlak gaat ons land er van jaar tot jaar tot jaar op achteruit. Het blijft echter tot de koplopers behoren, ruim boven het Europees gemiddelde.

Deze daling in de rangschikking die sinds het begin van het vorige decennium is begonnen, lijkt te worden bevestigd als gevolg enerzijds van de doorbraak van Nederland en Ierland en anderzijds van de terugval van deze indicator voor ons land.

Bron: Eurostat.

Grafiek 48. BBP-groei in vaste prijzen in 2001

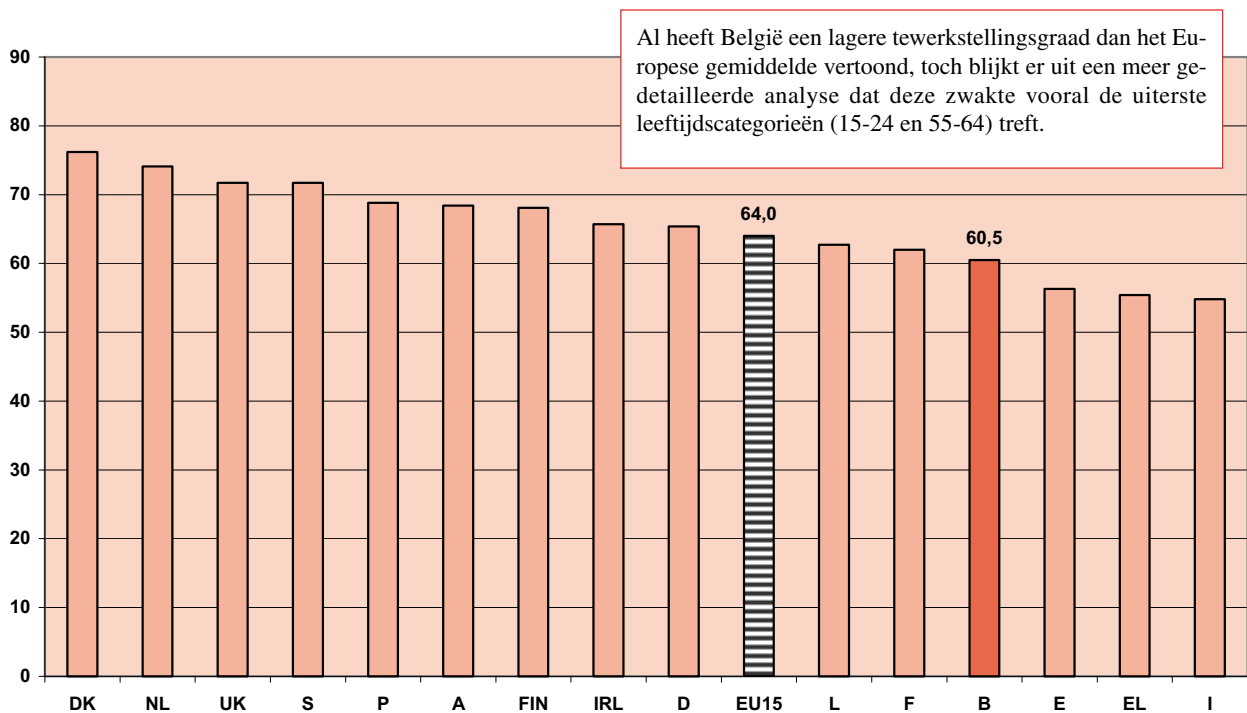

Bron: Eurostat.

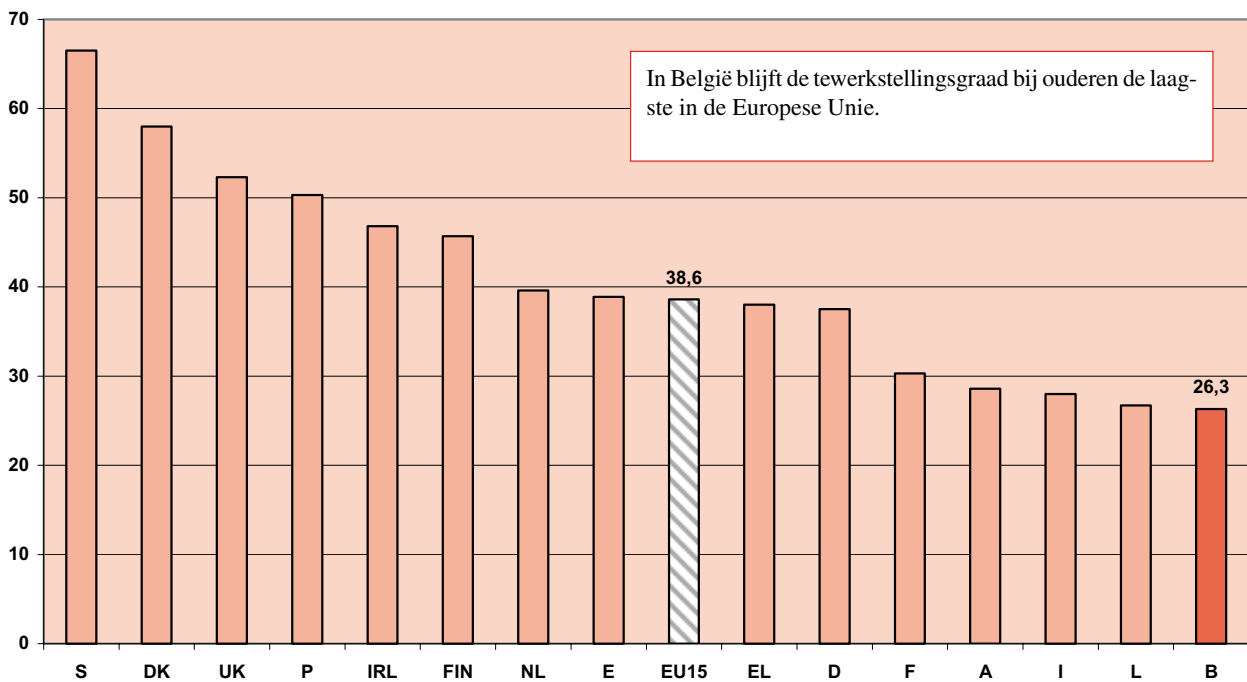
IV.10.2 Tewerkstelling

Grafiek 49. Tewerkstellingsgraad (15-64 jaar in % van de bevolking van dezelfde leeftijd) in 2001¹⁸

Bron: Eurostat.

Grafiek 50. Tewerkstellingsgraad van ouderen (55-64 jaar in % van de bevolking van dezelfde leeftijd) in 2001¹⁹

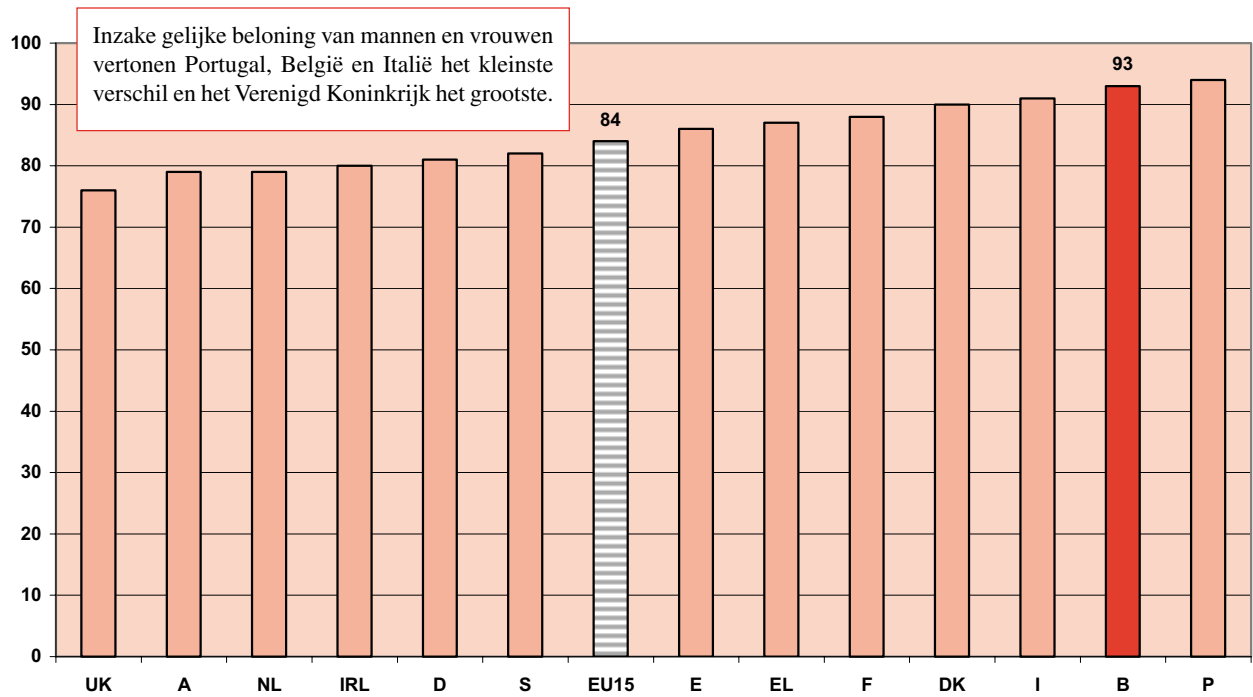

Bron: Eurostat.

¹⁸ Voor België (B), Duitsland (D), Frankrijk (F) en Luxemburg (L) hebben de gegevens betrekking op 2000.

¹⁹ idem.

Grafiek 51. Loonverschil tussen mannen en vrouwen in 1998
(bruto-uurloon van vrouwen in % van dat van mannen)

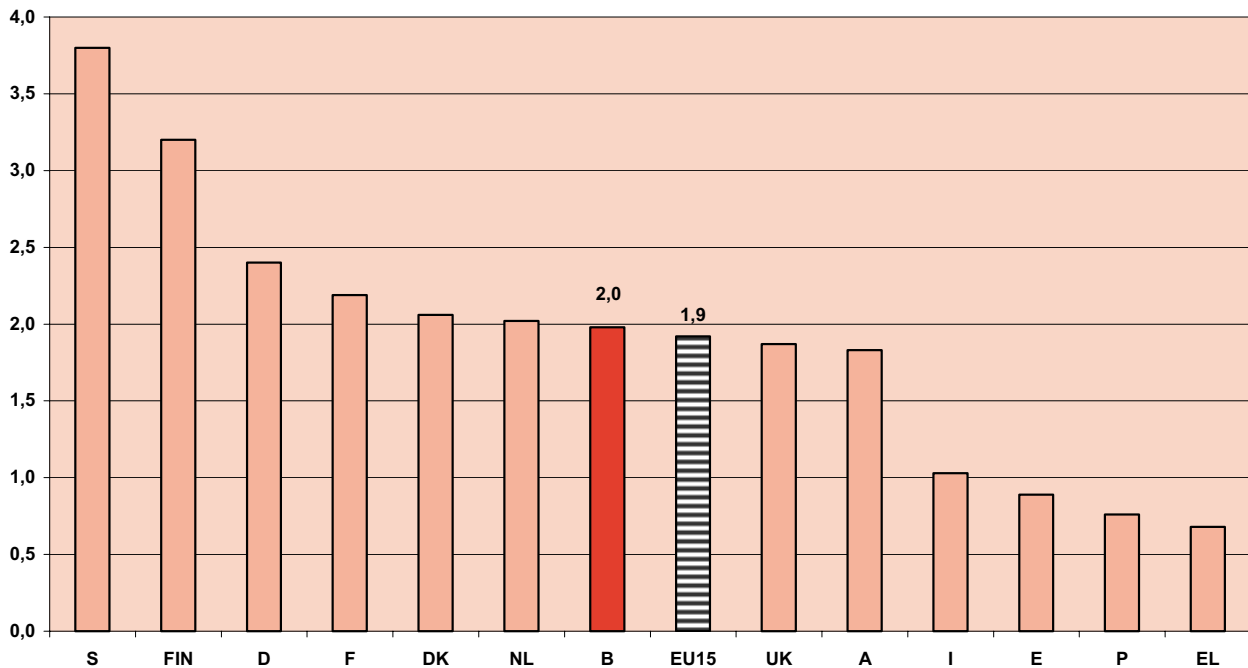

Bron: Eurostat.

IV.10.3 Innovatie en Onderzoek

Grafiek 52. Uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling in 1999

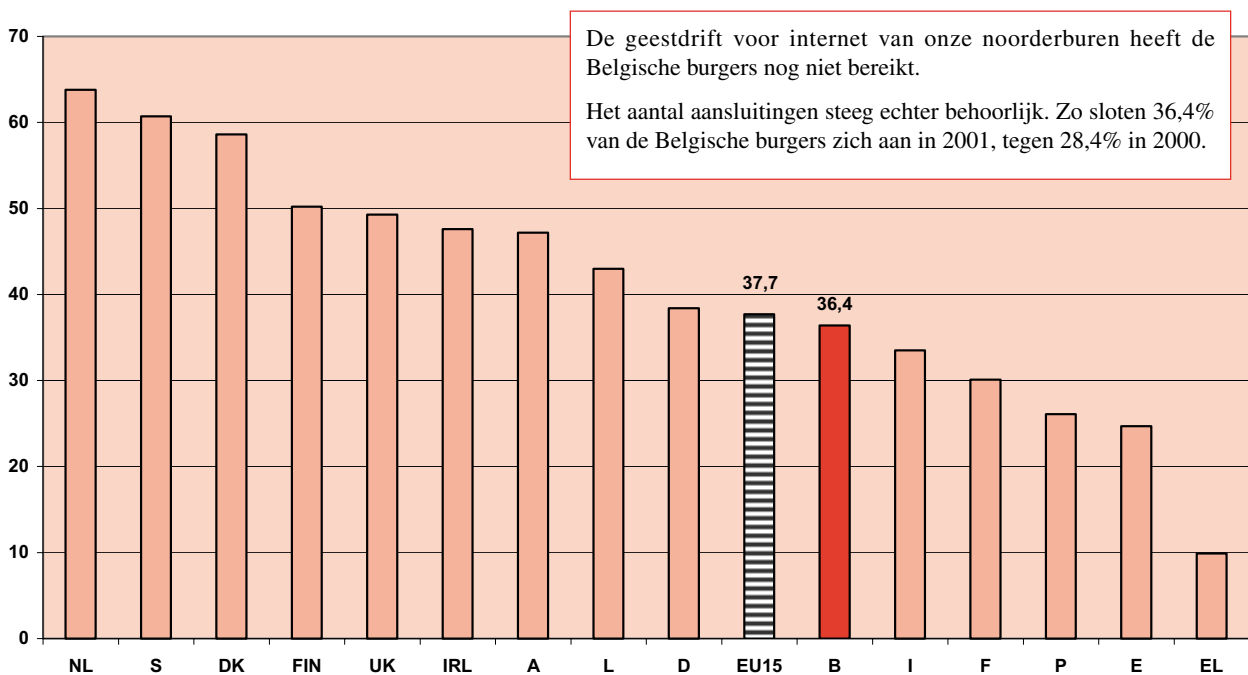
(in % van het BBP)

Bron: Eurostat.

Grafiek 53. Graad van internettoegang in 2001

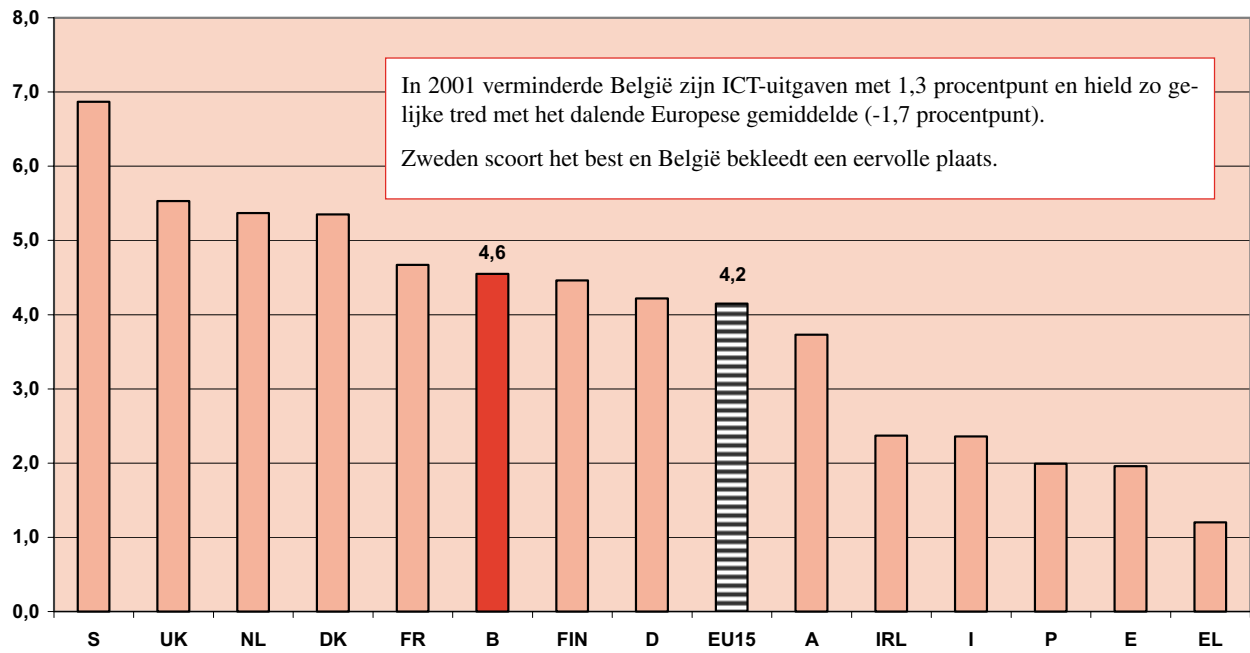
(% van de burgers met toegang tot het internet)

Bron: Eurostat.

Grafiek 54. ICT-uitgaven in 2000

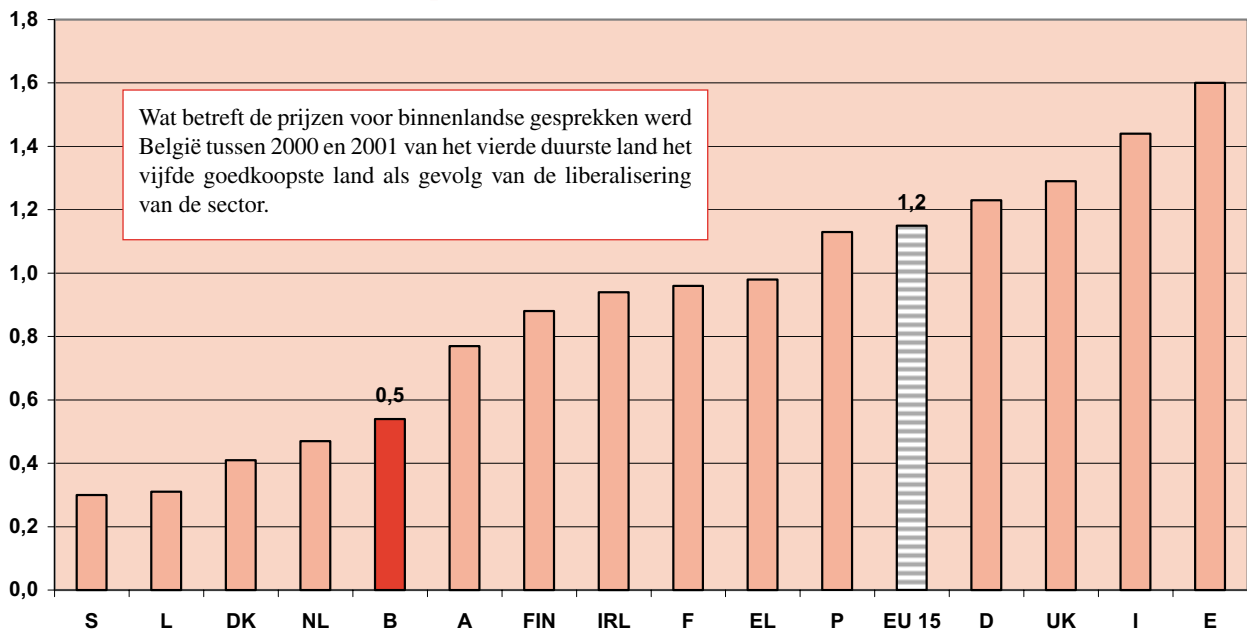
(in % van het BBP)

Bron: Eurostat.

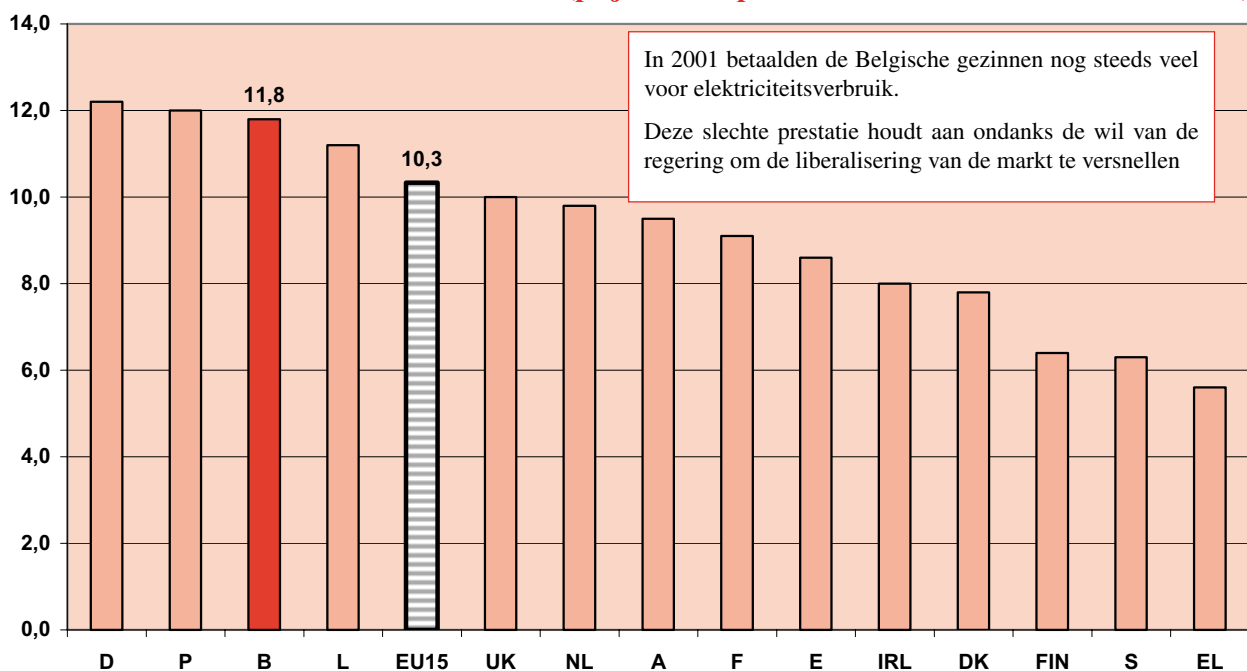
IV.10.4 Economische hervorming

Grafiek 55. Netwerkindustrie: prijs voor nationale telecommunicatie

Bron: Eurostat.

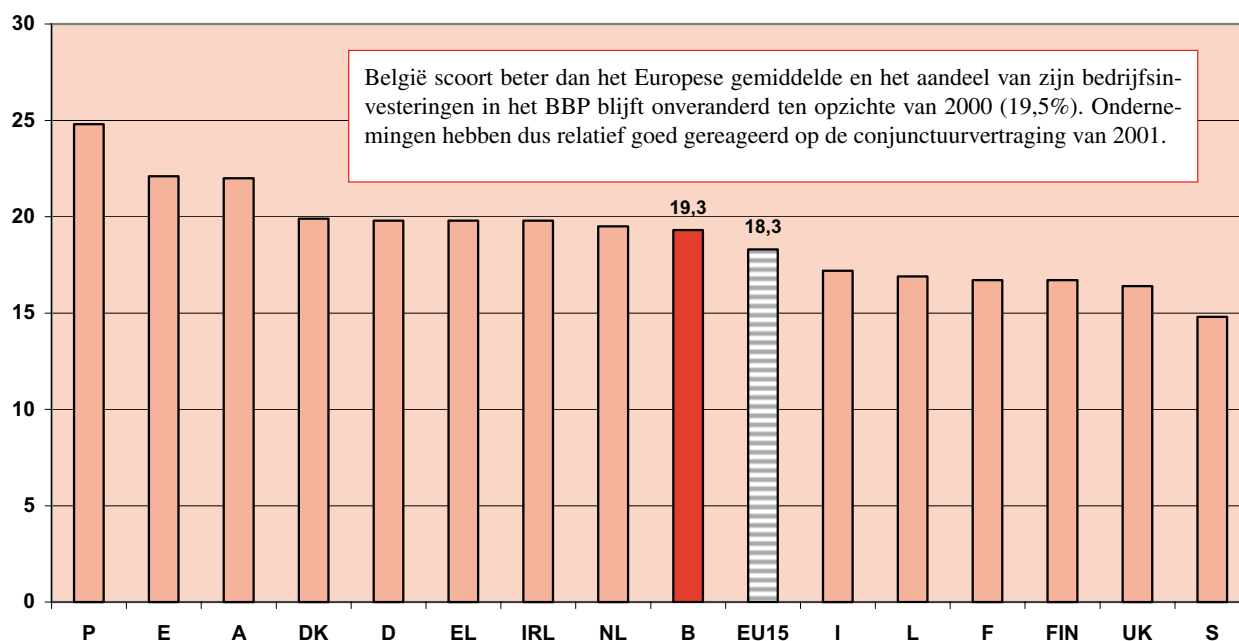
**Grafiek 56. Netwerkindustrie: elektriciteitsprijs voor gezinnen
(prijs in euro per 100 kWh voor de modale consument)**

Bron: Eurostat.

Grafiek 57. Bedrijfsinvesteringen

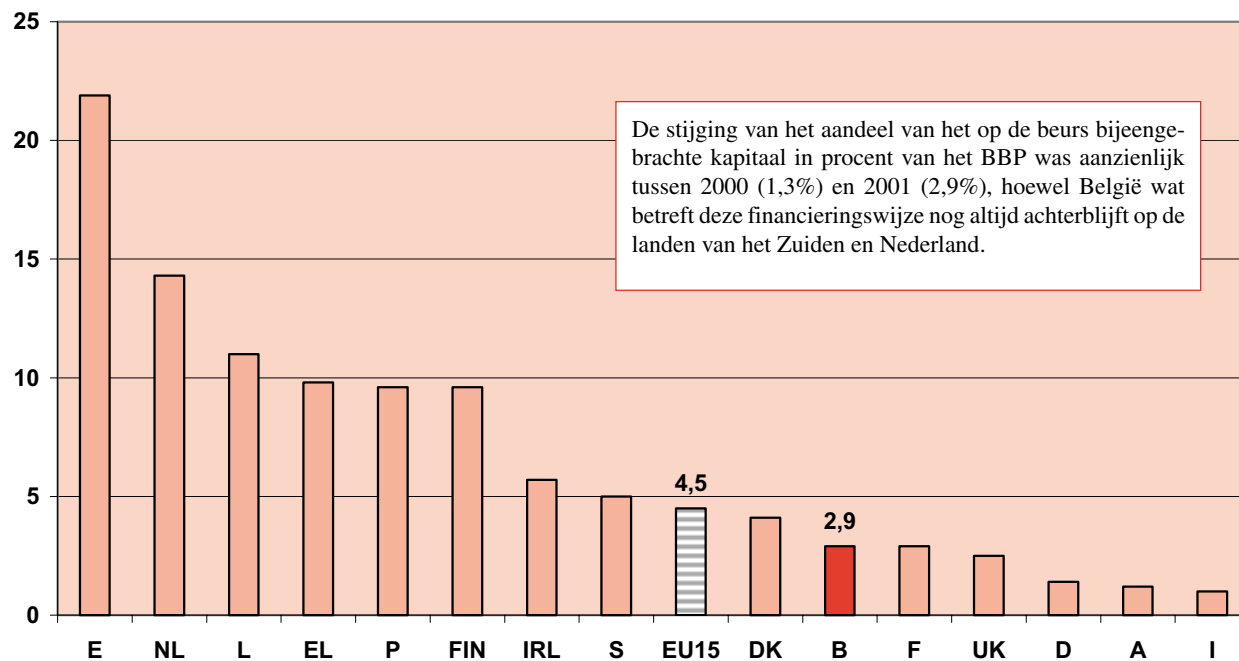
(in % van het BBP)

Bron: Eurostat.

Grafiek 58. Kapitaal bijeengebracht op de beurs

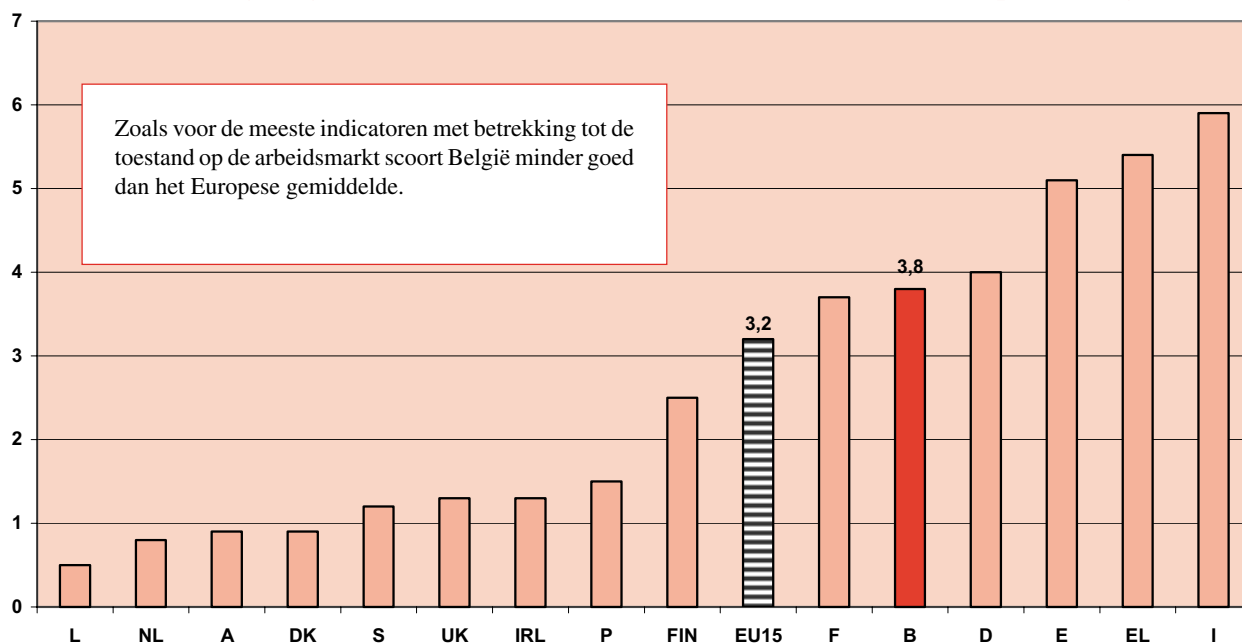
(in % van het BBP)

Bron: Eurostat.

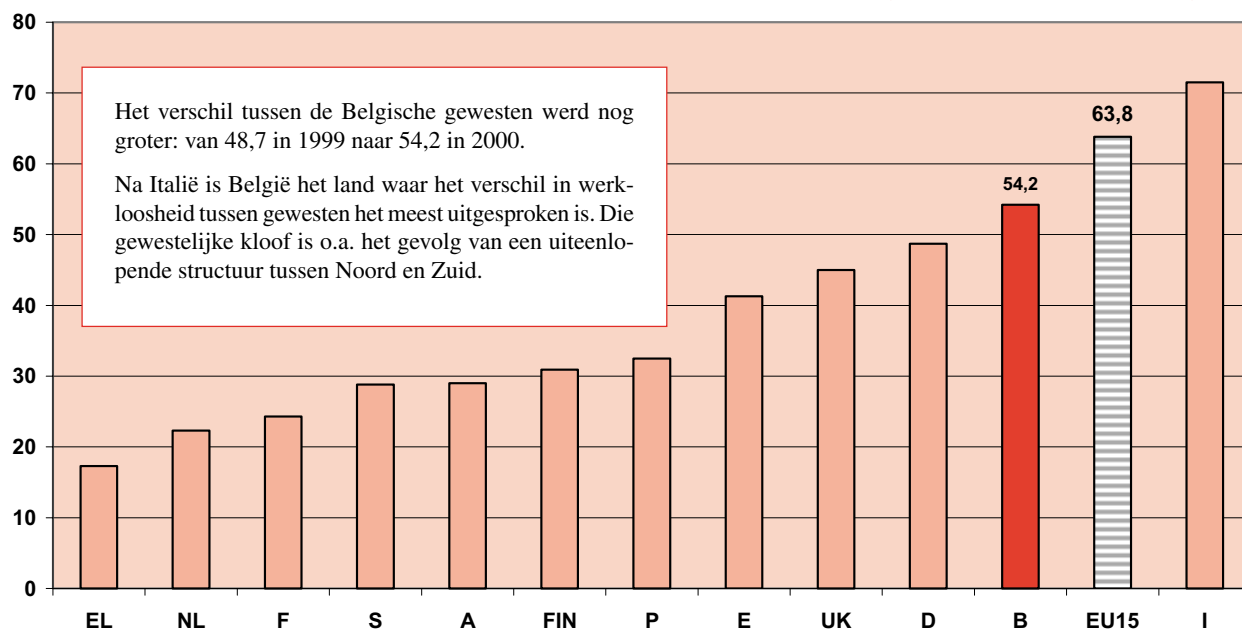
IV.10.5 Sociale samenhang

Grafiek 59. Langdurige werkloosheid (meer dan 12 maanden, in % van de beroepsbevolking) in 2001²⁰

Bron: Eurostat.

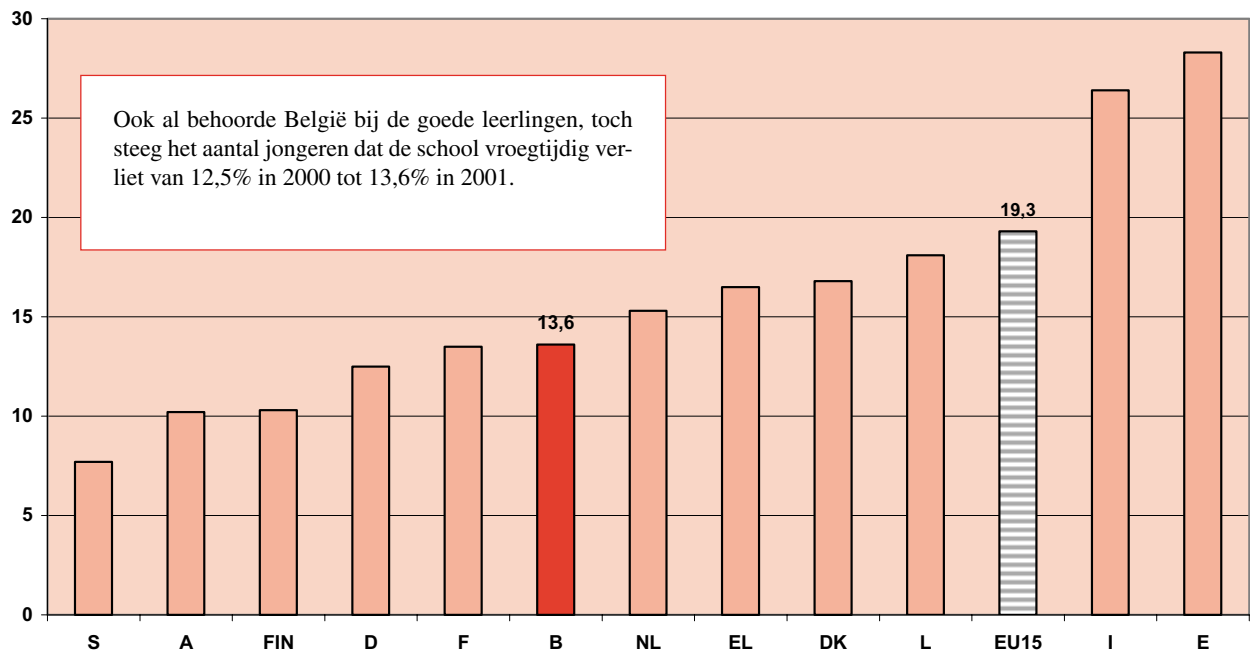
Grafiek 60. Regionale samenhang (variatiecoëfficiënt van de werkloosheidsgraad tussen NUTS 2-regio's)

Bron: Eurostat.

²⁰ Voor België (B), Duitsland (D), Frankrijk (F) en Luxemburg (L) hebben de gegevens betrekking op 2000.

Grafiek 61. Jongeren die vroegtijdig de school verlaten
(aandeel van de personen tussen 18 en 24 jaar waarvan het opleidingsniveau niet hoger is dan het lagere secundaire onderwijs en die geen opleiding of studie volgen)

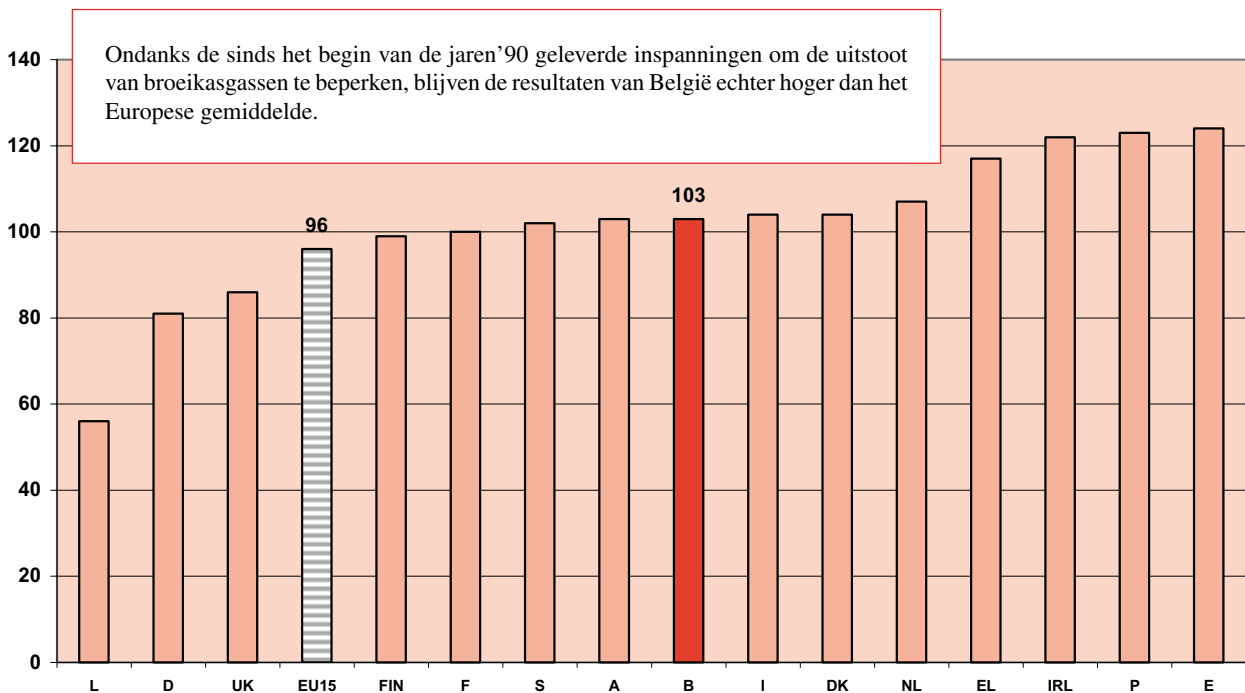
Bron: Eurostat.

IV.10.6 Leefmilieu

Grafiek 62. Uitstoot van broeikasgassen in 1999

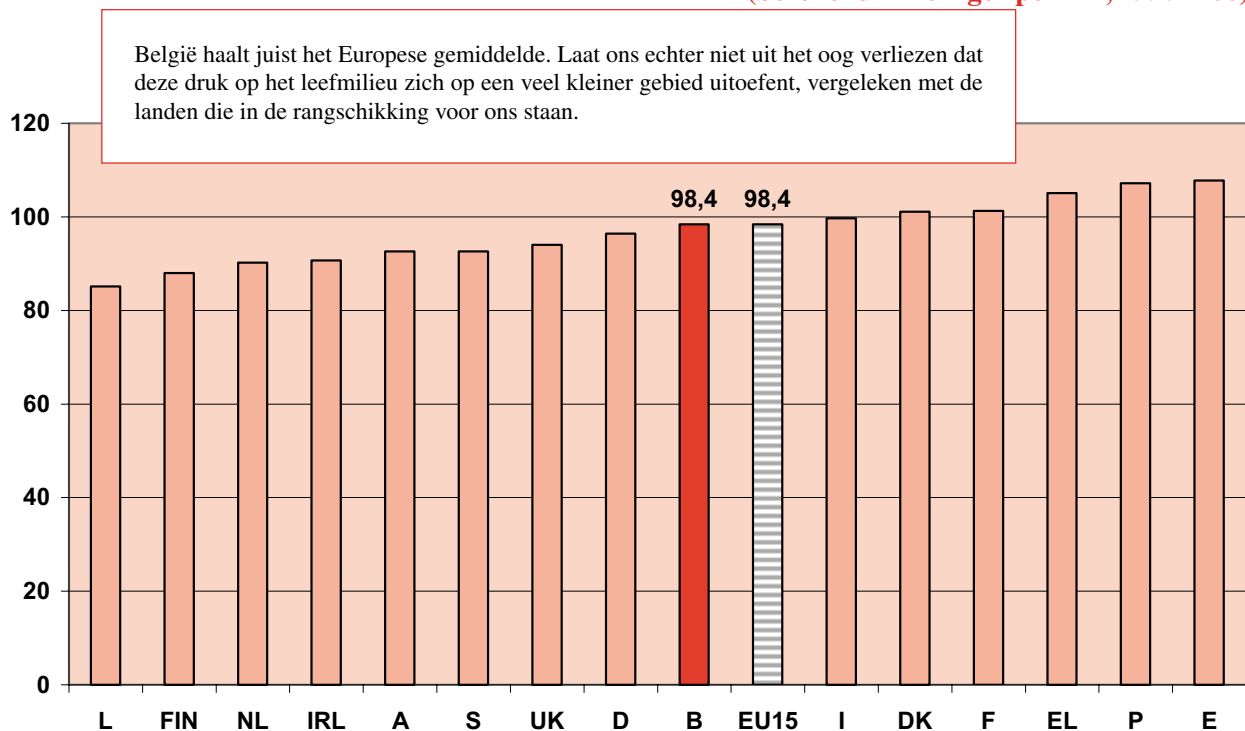
(in CO₂ equivalenten, 1990=100)²¹

Bron: Eurostat.

Grafiek 63. Vervoervolume ten opzichte van het BBP in 1999

(berekend in reiziger per km, 1995=100)

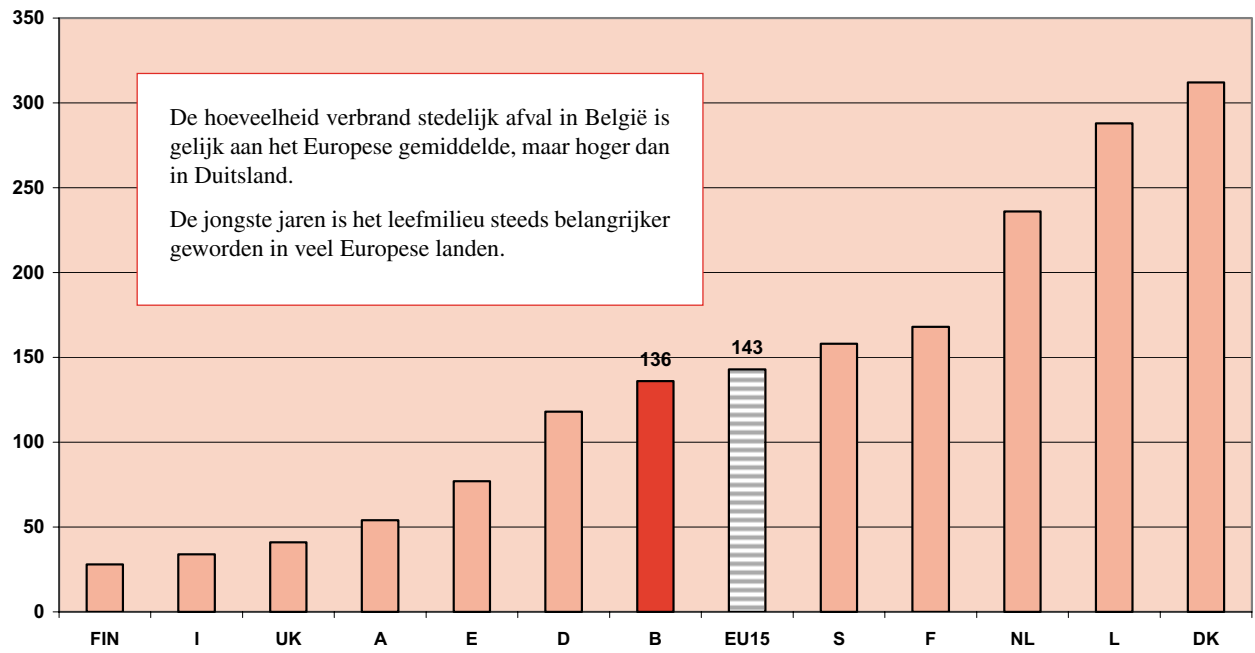

Bron: Eurostat.

²¹ Deze indicator omvat niet de uitstoot door activiteiten in de land- en bosbouw.

Grafiek 64. Verbrand stedelijk afval in 1998

(in kg/persoon/jaar)

Bron: Eurostat.